

ԵՐԵՎԱՆ

13

PARIS
1933

მკედარი

Mkedari

ქართველ მხედართა ოცბანო
REVUE MILITAIRE GEOGIENNE

რეული მეცამეტე

პარიზი, იანვარი, 1933 წ.

PARIS
1933

გენერალი ალექსანდრე ჩხეიძე

სამხედრო სკოლა

1917 წლის ოქტომბრის გადატრიალების შემდეგ დაიწყო განაპირა ქვეყნების რუსეთისაგან ჩამოშორების პროცესი. ამა ხნიდან ირღვევა კავკასიის ფრონტი და შინ მიმავალ რუსის ჯარებს ნელ-ნელა შემოსდევნენ თურქის ჯარები ამიერკავკასიაში.

დაარსდა ამიერკავკასიის რესპუბლიკა, საქართველოს, აზერბეიჯანის და სომხეთის შემადგენლობით.

დაიწყო ნაციონალური კორპუსების შედგენა. ქართული კორპუსის შედგენა მიენდო პოლკოვნიკ ახმეტელაშვილს. კორპუსის შტაბის უფროსად დანიშნა შტ.-კაპიტანი ი. გედევანიშვილი. ეს პირები იმ დროს ჩვენი რევოლუციური მოღვაწეების განსაკუთრებული ნდობით სარგებლობდნენ, სამართლიანობა კი მოითხოვს აღინიშნოს, რომ არც ერთი მათგანი თავის დანიშნულებას არ შეეფერებოდა; პირველი — ხაზის კარგი ოფიცერი იყო, მაგრამ აკლდა კორპუსის უფროსისათვის საჭირო მომზადება, გამოცდილება და საერთოდ გავება ასეთი, ფრიად სერიოზული საქმისა. მეორე — 12-15 წელიწადი ჯარის გარედ იმყოფებოდა შტ.-კაპიტანის ხარისხში და შეიძლება ითქვას, სამხედრო პირი აღარ იყო.

ამნიარად, ამ პირების ასეთ საპასუხისმგებლო თანამდებობაზე დანიშნა დიდ შეცდომას წარმოადგენდა.

კორპუსის შედგენის პირველ დღეებშივე ნათელ იქმნა სამხედრო სკოლის დაარსების აუცილებლობა ნაცვალთა და ოფიცერთა მოსამზადებლად.

სამხედრო სკოლის პროექტის შესადგენად შტაბში მიმიწვიეს მე. გადაწყდა ჯერ-ჯერობით ქართულ კორპუსთან დაარსებულ იყო ორგუნდიანი ნაცვალთა ათასეული. ათასეულის უფროსობა მე დამეკისრა.

1917 წლის მიწურულში გამოცხადდა შტატები. სკოლის ორგანიზაცია უნდა მომხდარიყო ცალკე ათასეულის მზგავსად. სწრაფად ავირჩიე ოფიცერთა შემადგენლობა და გამოვძებნე ძველი უვადო ნაცვლები. საუბედუროდ, ცვალებადი შემადგენლობა ანუ მოსამზადებელი მასალა ჯერ არსად სჩანდა. და ეს იმიტომ, რომ ამ დროისათვის ჯერ არც პოლკების ორგანიზაცია იყო დასრულებული, არც გაწვევა იყო გამოცხადებული. მართალია, ამ მიზეზის გამო სკოლა უმოქმედობდა, მაგრამ დრო მაინც არ იკარგებოდა და გროვდებოდა ათასეულისათვის საჭირო ქონება და მოწყობილობა.

1918 წ. 26 მაისს ჩვენი ერის ცხოვრებაში მოხდა დიდი ისტორიული მოვლენა: — საქართველომ გამოაცხადა თავისი დამოუკიდებლობა. ამერიკაკავასიის რესპუბლიკას მაგიერ შეიქმნა სამი დამოუკიდებელი რესპუბლიკა.

ნაცვალთა სკოლა და აგრეთვე მთელი კორპუსი, ცხადია, იმ სახით და შემადგენლობით, როგორც არსებობდა, გადმოვიდა საქართველოს ფარგლებში.

გადაწყდა ნაცვალთა მომზადება გადასცემოდა პოლკებს, მხოლოდ ნაცვალთა ათასეულის მაგიერ დაარსებულყო სამხედრო სკოლა ოფიცერთა მოსამზადებლად.

ნაცვალთა ათასეულმა ამნაირად დაასრულა თავისი არსებობა ისე, რომ არც ერთი ნაცვალი არ გამოუშვია, მაგრამ არ ითქმის, სრულიად არაფერი გაეკეთებინოს: ერთი ღამის განმავლობაში, მაგალითად, შეაიარაღა და მოკაზმა ის ისტორიული გუნდი, გერმანელ ტყვეებისაგან შემდგარი, რომელიც ლეიტენანტ კაიზერმა გამოიყვანა ფრონტზე და აუმართა წინ ოსმალების წინსვლას; გარდა ამისა, ათასეულმა შეასრულა 1200-კაციან ოფიცერთა რაზმის ლიკვიდაციისა და ანგარიშების გასწორების დავალება.

1918 წლის 20 აგვისტოს გამოცხადდა ქართული ჯარების ახალი შტატები. სხვათა შორის იქ იყო აგრეთვე პრინციპიალური გადაწყვეტილება სამხედრო სკოლის დაარსების შესახებ.

სკოლის უფროსად დაინიშნა გენ. ბენაშვილი. სკოლის უფროსის თანაშემწედ — მე. სკოლა არსებობდა ერთი გუნდით, რადგან ოფიცერთა შემადგენლობა ჯერ კიდევ არ იყო გამორკვეული; ყოფილ ნაცვალთა ათასეულის ყველა ოფიცრები ათასეულის ქონებიანად, (რომელიც დიდი იყო იმ დროს), გადმოვიდნენ ახლად დაარსებულ სამხედრო

სკოლაში. ამიტომ არის, რომ ქართული სამხედრო სკოლის ისტორია ნაცვალთა ათასეულის არსებობის დროსაც უნდა შეეხოს.

ამავე ხანებში დაშლილ იქმნა ტფილისის კადეტთა კორპუსი. სამხედრო მინისტრის მიერ მე დავინიშნე კორპუსის მმართველობისაგან ჩამბარებული კომისიის თავჯდომარედ.

სამხედრო მინისტრისადმი ჩემი მოხსენების მიხედვით, ამ ქონებას დიდი ნაწილი სამხედრო სკოლას გადაეცა.

სკოლა უნდა მოთავსებულიყო ყოფილი რუსეთის „ტფილისის სამხედრო სასწავლებლის“ შენობაში. დასაწყისში გადმოგვეცა მხოლოდ შენობის ნაწილი, ვინაიდან დანარჩენი გვარდიელებს და იმათ ქონებას ეკავა.

1918 წლის შემოდგომისათვის ყველაფერი მზად იყო სკოლაში მოწაფეთა მისაღებად. მაგრამ მოვლენები აფერხებდნენ ახალგაზდათა მოგროვებას; დრო კი ძვირად ღირდა და ამისათვის, ჩემი თხოვნის მიხედვით, მოეწყო განმეორებითი კურსები იმ ოფიცერთათვის, რომელთაც დაასრულეს რუსულ სასწავლებლებში მოკლე ვადიანი კურსები.

1918 წლის 20 სექტემბერს გამოიგზავნა პოლკიდან სკოლაში, სამ თვიან კურსებზე, 40 ოფიცერი კაპიტნის ხარისხამდე. კურსების პროგრამა ინსტრუქტორულ და ტაქტიკურ მომზადებასა და წესდებათა შესწავლას შეაკავდა.

9 ქრისტეშობისთვის დაიწყო ფაქტიურად სომხეთ-საქართველოს ომი; მობილიზაცია კი 16 -მდე არ გამოცხადებულა, რადგან ჩვენი მთავრობის აზრით, ჩვენს წინააღმდეგ მხოლოდ უპასუხისმგებლო ბანდები მოქმედებდნენ.

16-ს, მობილიზაციის გამოცხადებასთან ერთად, გამოიცა ბრძანება განმეორებითი კურსიდან ოფიცრების პოლკებში დაბრუნების შესახებ.

სამხედრო სკოლას დავეცა ჩვენი ჯარების ზურგში საეტაპო გუნდების მოწყობა. 31 დეკემბერს 24 საათზე, როდესაც ერთი დღით წინ ჩვენმა ჯარებმა დაამარცხეს შულავერთან სომხები და შედენეს ისინი ბამბაკის ხეობაში, ინგლისელების მოთხოვნილებით ჩამოვარდა დროებითი ზავი.

1919 წლის თებერვლის პირველ რიცხვებში განმეორებით კურსებზე შეიკრიბა უმცროს ოფიცერთა მეორე შემადგენლობა; მაგრამ იმ დროს დაიწყო შეტაკებები ახალციხის ფრონტზე, ვიღაც გამოუტყვეველ და ფანტასტიურ მუსულმანურ მთავრობის ჯარებთან. გაკვეთილ-

ბის მეორე საათზე მოვიდა ბრძანება ოფიცრების პოლკებში დაბრუნების შესახებ.

სკოლის კადრის ოფიცრებმა ჩემი საშუალებით მიმართეს თხოვნით გენ. კვინიტაძეს, რომელმაც შესცვალა გენ. მაზნიაშვილი ახალციხესთან ჩვენი ჯარების მარცხის შემდეგ, რომ მათთვისაც მიეცა რაიმე საშუალება.

ნაბრძანები იყო ეტაპების მოწყობა ბორჯომში და აგრეთვე ჯართა წინსვლასთან შეფარდებით, აწყურში და ახალციხეში. მე დამნიშნეს მთელი ეტაპის ხაზის უფროსად: ორი სკოლის ოფიცერი შევიდა ოფიცრების რაზმების უფროსთა შემადგენლობაში (კაპ. ალავეძე და კაპ. არონიშიძე).

მაისის დასაწყისში ბრძოლები გათავდა და ჩვენც, მივლინებული ოფიცრები, სკოლას დავუბრუნდით.

გაზაფხულის განმავლობაში გამომუშავებული იყო და 1919 წელს 1 აგვისტოს დამტკიცდა ახალი შტატები. ამ შტატების მიხედვით, შეიცვალა სრულიად სამხედრო სკოლის მდგომარეობაც და შემდეგი სახე მიიღო: —

სამხედრო სკოლის მოწაფეთა რიცხვი იფარგლებოდა 180 კაცით. ეს უნდა ყოფილიყო ერთი გუნდი. ამათგან 90 მოწაფე უნდა მიგველო პირველ წელიწადს; შემდეგში ყოველწლიურად 90 კაცი.

პირველ კურსზედ მოწაფენი გადიოდნენ საერთო თეორიულ სამხედრო კურსს და ქვეითი ჯარის მეცადინეობას; 1 მაისს, ბანაკად გასვლისას, მოწაფენი ნაწილდებოდნენ იარაღის სპეციალურ დარგებზე: 60 მიდიოდა ქვეითი ჯარის განყოფილებაზე, 10 საინჟინეროზე, 15 საარტილერიოზე და 5 ცხენოსან დარგში. ასე შემდეგ წლებშიაც. ამნაირად, სკოლის მეორე კურსზე მოწაფენი ოთხ დარგისაგან შემდგარ პატარა რაზმს წარმოადგენდნენ.

სამხედრო სკოლასთან, იუნკერთა გუნდის გარდა, ორგანიზაციის მიხედვით უნდა ყოფილიყო ნაცვალთა ათასეული ნაცვლების მოსამზადებლად, შემდეგი შემადგენლობით: —

სამი ქვეითი გუნდი, სამი ბრიგადის საჭიროებისათვის; გუნდი 150 კაციანი; გარდა ამისა, ერთი გუნდი 70-კაციანი სანაპირო ჯარისა; ერთი ტყვიამფრქვევთა გუნდი 150 კაცით და 8 ტყვიამფრქვევით; 80-კაციანი ბატარეა 2 საველე ზარბაზნისა, 2 ქვემეხით და ერთი ჰაუბიცილი. შემდეგში ამას კიდევ დაემატა 25-კაციანი ცხენოსანი მწყობრი.

კურსის დაწყების დღედ დაინიშნა იუნკერთათვის 1 სექტემბერი, ათასეულისათვის — 15 ნოემბერი. ნაცვლებისათვის ათასეულში კურსი იყო 8-თვიანი.

გენერალი ბენაშვილი დანიშნულ იქმნა ტოპოგრაფიული განყოფილების უფროსად. აგვისტოს პირველ რიცხვებში სკოლის უფროსად დაინიშნა გენერალი კვინიტაძე.

აგვისტოს განმავლობაში ყველაფერი მომზადებული იყო იუნკრების მისაღებად. მზადებაში იყო შენობა და ქონება ათასეულისათვის. 1919 წლის 5 სექტემბერს მიღებულ იქმნა 90 იუნკერი.

იმავე კედლებში, რომლის შიგნით ვზრდიდი 12 წლის განმავლობაში რუსის იუნკრებს, ბოლოს შეიკრიბა ქართველობა — ქართულ სამხედრო სკოლაში.

ცხადია, ოფიცრები დიდი სურვილითა და გატაცებით შევეუდექათ ჩვენი მშობლიური ახალგაზდობის აღზრდას, რომელიც აღმოჩნდა მართლაც შესანიშნავი სამხედრო მასალა.

მართალია, იუნკრების გუნდის უმცროსი ოფიცრები თვით ახალგაზრდები იყვნენ და ზოგიერთი მხოლოდ მოკლე-ვადიან კურსებიდან მაგრამ საკუთარი ჯარისათვის მუშაობის სურვილი და ენერგია დაუშრეტელი ჰქონდათ. მე ვეხმარებოდი მათ ჩემი მრავალ-წლოვანი გამოცდილებით და ასე თანდათანობით საქმეს შესაფერი მსვლელობა მიეცა.

საარტილერიო და ცხენოსან განყოფილებათა უაქროსად დაინიშნენ ძველი გამოცდილი ოფიცრები: — კაპ. ქარუმიძე და კაპ. სულხანიშვილი. გენ კვინიტაძის წინადადებით, იუნკერთა გუნდის უფროსობა მიიღო პოლკ. გარდაფხაძემ. ძველმა გამოცდილმა და გამოჩენილმა კადრის ოფიცერმა. შემდეგში ის დაიღუპა სამშობლოსათვის სახელოვანი სიკვდილით.

მთავრობის მიერ დანიშნულმა სპეციალურმა კომისიამ გადასინჯა და იქონია მსჯელობა მთელი ჯარის შტაბ-ოფიცრების შესახებ. აღმოჩნდა, რომ მე და პოლკოვნიკი გარდაფხაძე დაწუნებული ვიქნეთ კომისიის მიერ. ამის მიუხედავად, გენერალ კვინიტაძის მოთხოვნის შესრულებით, ჩვენ მაინც შევედით სკოლის შემადგენლობაში და ამგვარად, მე დავრჩი სკოლის უფროსის თანაშემწედ.

თავიდანვე მუშაობა ჩვენს შორის შემდეგნაირად განაწილდა: — მე ვმუშაობდი სამხედრო სწავლა-აღზრდის საქმეში და სამნეო ნაწილს ვუთვალყურებდი; გენ. კვინიტაძე კი მეტ ყურადღებას აქცევდა სკო-

ლის სასწავლო თეორეტიულ ნაწილს და სკოლისათვის სკოლის გარეშე მუშაობას. ასეთი სამუშაო კი იმ დროს ბევრი იყო. სასწავლო ნაწილს დიდი სიძნელეები ჰქონდა წინ: — სრულებით არ მოიპოვებოდა სამოსწავლო წიგნები; ლექტორების მონახვა გაძნელებული იყო; ზამთრის განმავლობაში ორჯერ გამოიცვალა კლასების ინსპექტორი. ამისათვის იყო, რომ გენ. კვინიტაძემ უმთავრესად აქეთ მიაპყრო თავისი ყურადღება.

დღეს საკვირველად მისაჩნევია, რომ სკოლისათვის სკოლის გარეშე ბევრი იყო საკეთებელი: არსებობდა მაგალითად, ზუსტად აღნიშნული შტატები და დებულებები. მაგრამ მთელი ქონება, მასალა და საკვები მოდიოდა სკოლაში მხოლოდ ხანგრძლივი ცდისა და წვალების შემდეგ. ამ მხრივ გენერალ კვინიტაძის დაჟინებითი იერიშები ხშირად სასუველ მიზანს აღწევდა.: მივიღეთ დიდი ქონება. იარაღი და ცხენები ათასეულისათვის, ბატარეისათვის და ტყვიამფრქვევთა გუნდისათვის. ამავე გზით ჩავაცვიტოთ იუნკრებს თავისებური იტალიური ღია - მოლურჯო ფერის ფარაჯები; იუნკრები ჩაცმულ-დახურულ იყვნენ საკმაო რიგიანად; ღია-მოლურჯო ფარაჯებში კონტაობით და საყელოსა და ქედზე მოვლებულ ეროვნულ-ფერებიან ყაითნების მორთულობით მეტად გამოჩნდნ ისინი ქალაქში.

იუნკრების ფორმა იყო: ქართული ხალათი და თუშური ქუდი ეროვნული ფერების ყაითნებ მოვლებული: წითელ-კიდურიანი სამხრეთელები ინიცალებით „სპ“ — სკოლა — და ზამთარში ბოხოხი. ოფიცრებს ეცვათ ინგლისური ჭრილობის ფრენჩი და ფრანგული გამოჭრილობის ფარაჯა.

სკოლაში ერთბაშად დამყარდა მკაცრი, მაგრამ შეგნებული დისციპლინა. უფროსთა შემადგენლობამ მიაგნო და შეეხო ჩვენი ახალგაზრდობის თავმოყვარეობის სიმებს. იუნკრებიც ერთგულად ასრულებდნ დავალებებს.. გასაგებიც არის! ახალგაზრდები მიხვდნ, რომ ისინი იყვნენ პირველი ქართველი ჯარისკაცები; რომ საზოგადოება მათ უფრო მკაცრი მოთხოვნილებით და განსაკუთრებული თვალით დაუწყებდა ყურებას; და ამისათვის ისეთი ხალისით და მონდომებით იღებდნ ჩვენგან სამხედრო საქმეს, რომ ჩვენთვის არავითარ სიძნელეს არ წარმოადგენდა მოკლე ხანში შესანიშნავი შედეგებისათვის მიგვეღწია.

როდესაც, სამი კვირის დამწყვედვისა, სალამას მიცემისა და სამხედრო ქვევის შესწავლების შემდეგ დავრწმუნდით მათ მიერ აუცი-

ლებელ სამხედრო ცოდნათა შეთვისებაში და გავუშვით ქალაქის შუა ბულებაში, შთაბეჭდილება იყო აუწერელი.

იმ დროს მიმდინარეობდა ქართული ჯარების რეორგანიზაცია; ჯარები ჩაცმული იყო მით. რაც დარჩა რუსის არმიას; მხედრული ქცევა და მხედრული გამომეტყველება ჯერ კიდევ არ იყო. დისციპლინა სუსტობდა და საერთოდ ნამდვილ ჯარისკაცებს სუსტად წააგავდენ.

ქალაქის მცხოვრებნი მართალია დაშორებული არიან სამხედრო საქმეს, მაგრამ ჯარისკაცის ჯარისკაცისაგან გარჩევის უნარი იმათაც შესწევთ: 1914 წლის შემდეგ აღარ ენახათ ნამდვილი სანიმუშო ჯარისკაცი და როდესაც ერთ მშვენიერ ღვინობისთვის დღეს, ჩვენი ხელიდან ქალაქში 90 იუნკერი გამოვიდა, შთაბეჭდილება იყო სრული!

ქალაქში ყველამ შეამჩნია რაღაც სამხედრო ნაწილი, რომელიც მეტად ირჩევა სხვა სამხედრო ნაწილებისაგან. ოფიცრებმა შეამჩნიეს ვიღაც მხედრები, რომლებიც სალამს ასე ბეჯითად, სწრაფად და სანიმუშოდ იძლევიან: ყოველი მათგანი, ამ მოვლენით გაკვირვებული, იძულებული იყო შეჩერებულიყო, თვალი გაედევნებინა და გულში გაეფიქრა: „კი მაგრამ, ვინ არიან ესენი?“

ჩვენ იუნკრებს მიაქციეს ყურადღება აგრეთვე საფრანგეთისა და ინგლისის სამხედრო წარმომადგენლებმა. ყველა დაინტერესებული იყო, ყველა კითხულობდა: „ვინ არიან? ვინ არიან?“ და იღებდნენ პასუხს: — ესენი ქართული სამხედრო სკოლის იუნკრები გახლავან! ქართული ჯარის სილამაზე და სიამაყე! ლაშქრის მომავალი ფუძე და ქვეყნის მფარველი! — ეხლა კი შეიძლება დავუმატოთ: — მომავალი ტაბახმელები!

მართლაც და შეხედულება წარმოსადგვი ჰქონდათ: ინტელიგენტური სახე, ტანი სარო, გვერდზე გადაწეული თუშური ქუდი, ეროვნული ფერების ყაითნებით მოვლებული. ყველაფერი ეს ჰარმონიულად შეხმატკბილებული მოალერსე თვალებს იპყრობდა.

გენ. კვინიტაძეს, მე და სკოლის ოფიცრებს მოგვაყარეს ყოველი მხრიდან ზოლოცვები და ქება.

ერთმა რუსის პოლკოვნიკმა გამაჩერა ქალაქში და პირდაპირ მოთხრა: „მე რუსის ოფიცერი ვარ, მაგრამ არ შემიძლია არ გადმოგცეთ ის კმაყოფილება, რომელსაც განვიციდი თქვენი იუნკრების შეხვედრის დროს; დადი ხანია ჩემს გამოცდილ თვალებს არ უნახავს ასეთი ყოჩაღები“—ო.

ეს იცვენ პირველი მერცხლები, მალე გამოჩნდნ წეროებიც! ოქტომბრის დამლევს, იუნკრები ძლივს ერთი კვრრა იყენნ თო-ფებით წაშეცადინებულნი, გვეკითხება შტაბი: — „შეგიძლიათ თუ არა გამოიყვანით ყარაული უცხოელი გენერალის შესახვედრად“—ო.

იმხანებში შესდგა სკოლის ორკესტრი; ორკესტრს ლოტბარობდა ტფილისში კარგად ცნობილი ბატონი ე. გიჯინი.

ყარაული გაგზავნილ იქმნა და შეხვედრამ შესანიშნავად ჩაიარა. დამსწრე მალალმა უფროსებმა და მთავრობის წევრებმა პირველად ნა-ხეს იუნკრები უკვე თოფებით, წყობაში.

მოსულ გენერალს შეხვედნ საყვირებით (ფანფარებით). მშვენიერი შობებქდილება მოახდინეს ყველაზე. მაგრამ ამ შემთხვევას ჰქონდა არა ხელსაყრელი შედეგიც სკოლისათვის; ამის შემდეგ მოსვენებას აღარ გვაქლევდენ; ყოველ თვე 2-3-ჯერ გამოგვეყავდა საპატიო ყარა-ული, წინ და უკან მიმავალ უცხოელ გენერლებისა თუ წარმომადგენ-ლებისათვის. უარისთქმა არ შეიძლებოდა, რადგან გვარწმუნებდენ, რომ ამით კეთდება პოლიტიკური საქმეო.

მაგრამ ერთხელ კი, როდესაც სკოლის უფროსის მოადგილედ ვი-ყავი, კატეგორიულად ავმხედრდი.

ტფილისში ჩამოდიოდა ბოლშევიკების წარმომადგენელი კიროვი; ამისათვის საჭირო შექმნილიყო ყარაულის გამოყვანა. როდესაც შიო-ხრეს ბოლშევიკების წარმომადგენელი ჩამოდისო, შე ვუპასუხე: — „შა-ლიან დიდი პატივი იქნება მისთვის სკოლამ გაუმართოს საზეიმო შე-ხვედრა“—ნეთქი.

ვსთხოვე მოეხსენებინათ სამხედრო მინისტრისათვის, რომ სკოლა-ში მიდის გადაუდებელი რეპეტიციები და ამის გამო არ შემიძლია სა-პატიო ყარაულის გამოყვანა“.

ასე დაიწყო ნორჩი სამხედრო სკოლის ცხოვრება.

იმავე 1919 წლის ნოემბრის 15-დან 30-მდე ნაცვალთა ათასეულ-ში ცვალებადი შემადგენლობის შესავსებად ახალმა გაწვეულმა ჯარის-კაცებმა დაიწყეს დენა.

გენ. კვინიტაძემ უფლება მიიღო დაეგზავნა თავისი ოფიცრები ან-ლად გაწვეულ ჯარისკაცთა შემკრებ პუნქტებზე. აქ ისინი არჩევდენ წერაკითხვის მცოდნე და თვალ-ტანად ჯარისკაცებს და აგზავნიდენ პირდაპირ სკოლაში.

დეკემბრისათვის უკვე შესდგა ათასეული: 4 გუნდი, 1 ბატარეა,

1 ტყვიამკრევეთა გუნდი. მალე ცხენოსანთა პოლკიდან მოვიდა ცხენოსანი მწყობრიც. სულ ათასეულში იყო 800 კაცი.

ამგვარად, სამხედრო სკოლა სრული შემადგენლობით გახურებულ მუშაობას შეუდგა.

საყურადღებოა ის გარემოება, რომ ჩვენი სკოლა ამზადებდა, როგორც მომავალ ოფიცრებს, აგრეთვე ნაცვლებს; ყველა იწვრთნებოდა და იზრდებოდა ერთი მიმართულებით, ყველა ითვისებდა ერთ შეხედულებას, და, ცხადია, სამსახური სწარმოებდა მკაცრი, სრულიად წესდების მიხედვით. უდაოთ, სკოლის ასეთი ორგანიზაცია შეიძლება ჩაითვალოს იდეალურ ორგანიზაციათ. 5—10 წლის შემდეგ მთელი ლაშქარი არამც თუ იქნებოდა წვრილმანამდე გაწვრთნილი, ერთობლივი და შედუღებული ერთი და იმავე შინაგანი მაგარი წესრიგით, არამედ ჯარების სული გამომუშავებული იქნებოდა ერთი მიმართულებით და გამოზრდილი ერთი შეხედულებით საერთო საქმეზე.

თუ როგორ იყო საქმე დაყენებული, — ტაბახმელის ბრძოლება გამოააშკარავა.

ზოგაერთი პოლკის უფროსები ეჭვის თვლით უცქეროდნენ ნაცვლების ერთ ადგილას მომზადების სისტემას და ბჭობდნენ მის სარგებლიანობაზე; ერთმა მათგანმა გამოსთქვა შემდეგი აზრი: „მე ჩემი პოლკისათვის თვითონვე შემოიღია მოვამზადო ნაცვლები ისე, როგორც შემიღდა“—ო. ამის მტკიცება, რასაკვირველია, სუსტი და შემცდარია.

ნაცვალთა მომზადება დამოკიდებული უნდა იქმნეს არა ამა თუ იმ პოლკის უფროსის ნება-სურვილზე, არამედ უნდა დაფუძნებული იყოს სამხედრო კომისიაში შემუშავებულ პროგრამაზე და დადგენილებებზე; ცხადია, მათი განხორციელება უფრო ადვილია ერთ ადგილას, სადაც მოსწავლე ნაცვლებს ხელმძღვანელობს ოფიცერთა ერთი და იგივე შემადგენლობა და ერთი უფროსი.

აი ერთი მაგალითი: — მე-4 პოლკის უფროსი პოლკოვნიკი ჯიჯონია აწარმოებდა პოლკში სწავლას გერმანული წესდების მიხედვით.

ჩვენმა ახალგაზრდა ჯარისკაცებმა სანუკვარი შთაბეჭდილება მოახდინეს ოფიცრებზე. სიცოცხლით სავსენი, ფიცხელნი და გონიერნი, სწრაფად იგებდნენ ყველაფერს, რაც მოეთხოვებოდათ; როგორც თეორიაში, ისე წყობაში მეცადინეობდნენ დიდი ხალისით და მიღწევებით; მკვირცხლად ერკვეოდნენ ტაპოგრაფიაში და რელიეფურ გეგმებზე; ყველაფერი ეს, იმის საწინდარი იყო, რომ შეიძლება გვქონდა აღგვედგინა

თამარ მეფესა და ერეკლეს დროინდელი, ქართული ჯარის წარსულს დიდება...

ასე გავიდა ზამთარი დაჭიმულ მუშაობაში.

რადგან იუნკრები სამი თვით წინ იყვნენ წყობის პრაქტიკულ სწავლაში, ოფიცრების უშუალო თვალყურის ქვეშ, დავნიშნე ისინი ინსტრუქტორებად ნაცვალთა ათასეულში. თვითეულს ჰყავდა მუდმივი მოწაფეები.

ამ გზით ერთი მხრივ მიიწევდა წინ ნაცვალთა მომზადება, მეორე მხრივ, სკოლაში ხდებოდა მომავალი ოფიცრებისა და ნაცვლების გაცნობა-დაახლოვება.

ყველაფერი წყნარად და ნორმალურად მიმდინარეობდა.

დადგა გაზაფხული და შევეუდექით დაბა მუხროვანში საბანაკოდ გასვლისათვის მზადებას; იქ უნდა მოწყობილიყო სამხედრო სკოლის ბანაკი და საარტილერიო პოლიგონი.

გაზაფხულზე ტფილისში ჩამოვიდა აზერბეიჯანის მინისტრის თანაშემწე გენ. შიხლინსკი. იგი ეწვია ჩვენს სკოლას, დაესწრო მეცადინეობაზე და გულისყურით დაათვალიერა სკოლა.

ვინაიდან დაჟინებით ამბობდნენ, რომ გაზაფხულზე ბოლშევიკები დაიწყებენ ამიერკავკასიისაკენ მოძრაობას, სწარმოებდა მოლაპარაკება საქართველოსა და აზერბეიჯანს შორის შეთანხმებული მოქმედების შესახებ.

ამ მაზნით 20 აპრილს აზერბეიჯანში გაიგზავნა ჩვენი სამხედრო კომისია ვენერალი კვინიტაძის (როგორც მომავალი მთავარსარდალის) მეთაურობით.

აღმოჩნდა, რომ აზერბეიჯანის მთავრობის წრეებში ყველაფერი არ იყო რაგზე; მთავრობის ზოგიერთმა წევრმა მოამზადა ბოლშევიკების შემოსვლა.

1920 წლის 26 აპრილს ბოლშევიკებმა მოულოდნელად გადმოლახეს საზღვარი, ზღვის ნაპირით, დაღესტანიდან. როგორც სჩანს, აზერბეიჯანის ჯარებმა წინააღმდეგობა არ გაუწიეს და ბოლშევიკებიც ბაქოში თავასუფლად მატარებელით შემოვიდნენ.

ჩვენი სამხედრო მისია უკანვე ბრუნდებოდა და მშვიდობიანად ტფილისში ჩამოვიდა.

27 აპრილს სკოლის უფროსი გენ. კვინიტაძე დაინიშნა მთავარსარდალად; მე დავიკავე სკოლაში მისი ადგილი.

ბოლშევიკების ჩვენს მიწა-წყალზე თავდასხმას მოელოდნენ და სათვის ზომებს იღებდნენ. მაისის პირველ რიცხვებში ბოლშევიკებმა მართლაც, როგორც შემდეგში აღმოჩნდა, განიზრახეს მოეწყოთ ჩვენთვის ყაზახის მხრიდან იგივე, რაც აზერბეიჯანში ჰქმნეს. საზღვარზე გამორღვევის გასაადვილებლად, შინაურმა ბოლშევიკებმა მიზნად დანახეს შეექმნათ უწყსოება ტფილისში და უკეთეს შემთხვევაში ხელა ჩაეგდოთ მთავრობა: ამ მიზნით მაისის ორს ჩვენს სამხედრო სკოლას დაესხნენ თავს: ვინაიდან სკოლის ხელში ჩაუგდებლივ ქალაქში ისინი გამოსვლას ვერ ბედავდნენ. ჩვეულებრივად პოლიცია ხშირად იძლეოდა ცნობებს ბოლშევიკების მოსალოდნელი გამოსვლების შესახებ, მაგრამ იმ კვირაში, წინაუკმოდ, ცნობები დამამშვიდებელი იყო, და რომ შრომაში გართული იუნკრები და ჯარისკაცები არ მოგვეცდინა, არ გვქონდა თავდაცვის განსაკუთრებული ზომები მიღებული. სკოლას, როგორც სამოსწავლო ნაწილს, გათვალისწინებული არა ჰქონდა, რომ მას ბოლშევიკები ასეთ პატივს მიანიჭებდნენ, მაგრამ თურმე მათ ყველაზე უფრო სწორედ სკოლისა ეშინოდათ. მართლებიც გამოდგენ!

სიანს, კარგად იცოდნენ თუ რას წარმოადგენდა სკოლა!

ლამის სრულ 12 საათზე ბოლშევიკების ჯგუფი 20—25 კაცი, ა. მახარაძის ხელმძღვანელობით გადმოხტა ბალის ლობეზე, გამოიარა სკოლის სამხარეულოსთან და ავიდა იუნკერთა გუნდში.

ბოლშევიკებმა გადასწყვიტეს, რომ ჯერ იუნკრებს ჩაიგდებდნენ ხელში და შემდეგ ათასეულის ჯარისკაცებს თავის მხარეზე გადაიტყუილებდნენ. იუნკრების ოთახებში განაწილება ხელს უწყობდა ბოლშევიკებს მიზნის განხორციელებაში; ამაში, როგორც ეტყობათ, კარგად იყვნენ გარკვეული.

იუნკრებს უკვე ეძინათ. ისინი მოთავსებული იყვნენ 4 ოთახში: — ნ. 1, 2, 4, 5; ოთახში ნ. 3 ეწყო თოფები და სკივრი ვაზნებით; მაგადასთან იჯდა კარებისაკენ ზურგით მიქცეული დლიური; მორიგე იუნკერი ისკანდარაშვილი წასული იყო მორიგე ოფიცერთან პატაკით, რომ — ქალაქის შვებულებიდან ყველა დაბრუნდა (კვირა დღე იყო) და უკვე სძინავს. დლიურს ქამარზე ხიშტი ეკიდა.

ბოლშევიკები რიცხვით 8—10 კაცი ავიდნენ კიბეებით გუნდის დერეფანში; დაესხნენ ჩუმად დლიურს და დაუდერეს რევოლვერები. შემდეგ რევოლვერების დაღერებით შევიდნენ ოთახში ნ. 4 და ნ. 5; ყველა ააყენეს ლოგინიდან და გამოიყვანეს ოთახში ნ. 1, 2.

ამავე დროს თოფებთან მცველები ჰყავდათ დაყენებული. ოთახში დასტოვეს 4 მაუზერიანი ამხანაგი და დანარჩენები მახარაძის მეთაურობით დაეშვენ ქვევით. კლასების დერეფანში: აქედან განზრახული ჰქონდათ გაეველოთ სკოლის მოედანი, მისულთყვენ ნაცვალთა ათასეულის გუნდებში: ეს უკანასკნელი მეტად დაშორებული იყვნენ ქუჩას და ოფიცერთა სადგომებს.

ბოლშევიკებს კიბეზე შეეხებიათ მორიგი ოფიცერი კაპ. ქარუმიძე, რომელიც სკოლის შემოვლას აკეთებდა და არავითარ საფრთხეს არ მოელოდა — ერთბაშად შემოეხვიენ მას. დაიჭირეს და განაიარაღეს. განაიარაღების შემდეგ აიყვანეს და დასტოვეს იუნკრებთან ერთად თავიანთი ამხანაგის მეთვალყურეობაში. როდესაც მორიგე იუნკერს ისკანდარაშვილს არ დახვდა კაპ ქარუმიძე სამორიგეო ოთახში, გამობრუნდა გუნდში: დერეფანის ყურედან დაინახა, როგორ დაიჭირეს კიბეზე და განაიარაღეს მორიგი ოფიცერი. ამას შემდეგ გუნდში ასვლა შეუძლებელი იყო, მაგრამ იგი არ დაიბნა და სკოლის შეიღნიდან ოფიცრების სადგომისაკენ გამოეშურა.

ბოლშევიკები კაპ. ქარუმიძის დატუსაღების შემდეგ ჩამოვიდენ ძირს, სამორიგეო ოთახში. აქ შემთხვევით იმყოფებოდა კაპ ჯაფარიძე: ესეც დაიჭირეს და წაიყვანეს იუნკრებთან; ჩამოსწყვიტეს ტელეფონი და გამოვადენ მოედანზე. ამ წუთს ქალაქიდან ბრუნდებოდა მთავარსარდალი გენ. კვინიტაძე. ბინაზე შესვლისას, სამორიგეო ოთახიდან მოესმა ხმაურობა; გაიძრო ფარაჯა და გამოვიდა სამორიგეო ოთახში. აქ მან ნახა დიდი უწყესრიგობა, ოღონდ იქ აღარავინ იყო. წამოვიდა კლასების დერეფანისაკენ და შეამჩნია ვიღაც, საზაფხულო პალტოში. ამან შეამჩნია თუ არა გენერ. კვინიტაძე, რევოლვერით სროლა აუტეხა. გენ. კვინიტაძემ სროლითვე უპასუხა, ხოლო მეორე გასროლისას ლულაში გაეჩხირა ტყვია. გენერალი ბინაზე შემოტრიალდა მეორე რევოლვერის ასაღებად. კარებამდე ტყვიებით მიაცილეს, მაგრამ უბედურებას ასცდა.

იმ დროს, როდესაც კაპ. ჯაფარიძის დაჭირვისა გამო სამორიგეო ოთახში ჩოჩქოლი ხდებოდა, იუნკერი ისკანდარაშვილი უკვე კარებზე მიკაკუნებდა აივნიდან.. მე შეძინა. გავიგონე თუ არა კაკუნი, ავდექი, მიველ კარებთან და შევეკითხე — ვინ იყო. ..მე ვარ მორიგი იუნკერი ისკანდარაშვილი“ და შემდეგ ჩემ შეკითხვაზე დაუმატა: „მობრძანდით ბატონო, ჩქარა სამორიგეო ოთახში, მორიგ ოფიცერს თავს დაესხნენ ვიღაც კერძო პირები“-ო. „კარგი“, ვუპასუხე მე და გავარდი ჩასაცემელად.

სწრაფად ჩავიცვი შარვალი, ჩექმები, ტყავის კურტკა, დავიხურე ბო-
ხონი, ყველაფერი ეს, რაც საუცბათოდ მომხვდა ხელში; ასეთი ჩაცმუ-
ლობისათვის კინალამ არ მომკლა საკუთარმა ყარაულმა. ვსტაცე ხელი
ჩემ სანადირო ყარაბინს, რომელიც განსაკუთრებით მიყვარდა და ვენ-
დობოდი და რომელიც ყოველთვის მომზადებული მქონდა. ჯიბეში
ჩავიდე ორი რევოლვერი და გამოვვარდი აივანზე. იქ იუნკერი აღარ
დამიხვდა, მაგრამ ამან არ შემამეჭვიანა. ვინაიდან მე ის ხმაზე გარკვე-
ვით ვიცანი.

ჩაცმის დროს გამიელვა აზრმა — ვინ უნდა დაგვეცემოდა? და სხვა
პასუხი ვერ მომენახა — თუ არა — მცარცველნი, რომელთაც სურდათ
ფულის ყუთის გატაცება, სადაც იმ დროს ინახებოდა რამოდენიმე მი-
ლიონი. დარწმუნებული, რომ შემოსავალთან სდგას მცარცველთა ავ-
ტომობილა, გადავსწყვიტე ყველაზე ადრე ხელში ჩამეგდო შოფერი და
ამ მიზნით მოედნიდან გავექანე ჭისკრისაკენ.

როდესაც ჩემი ბინის სასადილო ოთახში გამოვდიოდი, საათი აჩ-
ვენებდა 12—7 წუთს. ღამე იყო მთვარიანი. გამზადებული თოფით მი-
ვრობოდი ქვაფენილით ჭისკრისაკენ: ერთბაშად კლასების დერეფანში
მოედნიდან შემავალ ალაყაფთან შევამჩნიე ორი ვინმე, ერთი სამხედრო
ჩაცმულობით და მეორე შავებში; მივუახლოვდი 25 ფეხის ნაბიჯზე და
ვიცანი სამხედრო ტანისამოსიანი — ეს იყო მეორე გუნდის უფროსი
მაიორი ბალუაშვილი; შავებში მეგონა რომელიმე ჩვენი დაქირავებუ-
ლი მოსამსახურე. ისინი დამშვიდებულად იდგენ და მეც გადავსწყვიტე,
რომ მთელი განგაში შეცდომითა და გაუგებრობით იყო გამოწვეული;
ხუთი ნაბიჯის მანძილიდან შევეკითხე მაიორ ბალუაშვილს: — „სად
არის მორიგე ოფიცერი!“ და მიხლოდა მეთქვა — „რა მოხდა“, რომ
გადავიყუდე თოფი მარჯვენა მხარზე და მსვიდათ მივუახლოვდი მათ;
3—4 ფეხის ნაბიჯზე გავარდა რევოლვერი — ტყვიამ გაიწივლა ჩემს
სახესთან. მხოლოდ მაშინ მივხვდი, რომ მაიორი ბალუაშვილი დაჭე-
რილია და შავებში ბოლშევიკია.

ნასროლი ისე ახლოდან იყო, რომ ცეცხლმა თვალები დამიბნელა
და მეც ვისროლე ალალ ბედზე, ცეცხლის მიმართულებით; კიდევ წუ-
თი და შევხედე ეკლესიის მიმართულებით ქვაფენილზე გაქცეულ შავ
ლანდს; ას განაგრძობდა სროლას, მაგრამ ძნელი სათქმელია — საით.
ეხლა იგი უკვე ჩემს ხელში იყო. ჩემი ყარაბინის მეორე გავარდ-

ნახე, ის დაეცა. შემდეგ შემოვბრუნდი და მინდოდა მიმემართნა მაღალბალუაშვილისათვის. მაგრამ მისი კვალიც არსად სჩანდა.

ვერც კი მოვასწარი შემემჩნია, თუ საით მიიძალა მაი. ბალუაშვილი! შემდეგში იგი მარწმუნებდა: — როდესაც მათ ვუახლოვდებოდი, თითქოს დამიძახა: „ბატონო ალექსანდრე, თავს უშველეთ“—ო. ამას კატეგორიულად უარვყოფ: პირიქით, ჯიბეებში ხელეზმანობილი ისე დამშვიდებულად და უმოძრაოდ იდგა, რომ ამ გარემოებამ მაიძულა თოფი მხარზე გადამედო და ასე გაუფრთხილებლივ მათ მივახლოვდებოდი. ღამე სამარისებურად ჩუმი იყო და არ შეიძლებოდა მისი დაყვირება არ გამეგო. თავის სასწრაფო წასვლას იგი იმით ამართლებდა, რომ გაბრუნდა თოფის მოსატანად. მაგრამ თოფითაც გამოჩნდა მაშინ, როდესაც ყველაფერი ვათავებულნი იყო.

აღმოჩნდა, რომ იუნკერ ისკანდარაშვილს ეცნობებია მაიორ ბალუაშვილისათვის ყველაფერი და ისიც სამორიგეო ოთახისაკენ მიდიოდა. მაგრამ გზაში იქმნა ბოლშევიკების მიერ განიარაღებული.

მაიორი ბალუაშვილი რომ ველარ ვნახე, გამოვეშურე ქუჩის ქისკრისაკენ; აქ დღიურმა მომახსენა, რომ მას არავინ უნახავს და არც არავინ მოსულა ავტომობილით. შემოვედი მოსავალ კარებიდან ბაქანზე, სადაც გამოდიოდა გენ. კვინიტაძის ბინის კარები. ზემოთ. შემდეგ ბაქანზე, იდგა ჩვენი ყარაული ფულის ყუთთან. როგორც მერმე გამოირკვა, 1—2 წუთით ამის წინ აუტუხეს სროლა გენ. კვინიტაძეს. მე მის კარებს დავუკაკუნე, მაგრამ აღარ მომიცდია; ჩქარა ავირბინე ზევით, ფულის ყუთთან, ვინაიდან მაინც ვფიქრობდი, რომ მცარცველები იქ იყვნენ. როდესაც ნახევარი კიბე ავირბინე, მომესმა ყვირილი და მუქარა, რომ მესროდენ. შევჩერდი. თავში აზრმა გამიელვა: — „ჰაა „მაშ ისინი აქ არიან!“, მაგრამ როდესაც შევიხედე და გავმართე თოფი, განცვიფრებული დავრჩი: — მთელ ყარაულს გადმოეყო მოაჯირიდან თოფები და მზად იყო ჩემთვის ესროლა. ერთბაშად ვერ მივხვდი, თუ რატომ ველარ მცნობდენ, მაგრამ როდესაც გავიგონე იუნკერ გეგეჭკორის გავირვებული შეკითხვა: — „ბატონო პოლკოვნიკო, თქვენა ბრძანდებით“?, მაშინ მომაგონდა ჩემი ნაჩქარევი ჩაცმულობა, რომელმაც კინალამ არ დამლუბა.

ვერც ყარაულიდან გავიგე რამე. გამოვეშურე სამორიგეო ოთახში. აქ შევამჩნიე დიდი უწყესრიგობა: იატაკზე ეგდო ბალიში, ტელეფონი ჩამოწყვეტილი იყო, ოთახში აღარავინ. გადავსწყვიტე გავქცეე—

ლიყავ იუნკერთა გუნდში და საბოლოოდ გამოემერკვია, თუ რა ხელ
ბოდა.

ჩამოვედი მისაღებ ოთახში: თოფი გამზადებული მქონდა. კლასე-
ბის შესავალ კარებთან ბოლშევიკს შეხეზე. ჩვენს შორის მანძილი იყო
არა უმეტეს არშინ-ნახევრისა. საჭირო იყო თავდაპირველად წამის მე-
ათედში გამოემერკვია — მტერია ეს თუ ჩემიანი და შემდეგ გადაამწყვი-
ტა, როგორ მოქცეულიყავ. მე გარკვევით შევამჩნიე მის მარცხენა ხელ-
ში შიშველი ხმალი (მორ. ოფიც.) და მარჯვენაში, განზე გაშვერილ
დიდი რევოლვერი: ყველაფერი მოხდა. როგორც იტყვიან. ელვის სის-
წრაფით. ჩემმა ხელებმა. ელექტრონის დენასთან შეერთებულსავით,
გამართეს თოფი წინ და რომ კონდახის მხარზე მიდებით დრო არ დამე-
კარგა, ვესროლე პირდაპირ ხელებიდან. თოფის ტუჩი თითქმის მკერ-
დზე მიებჯინა. ბოლშევიკმა მოასწრო რევოლვერის ატანა სარტყელის
სიმაღლემდე და სროლა.

ძნელი სათქმელია, რომელი ნასროლი იყო პირველი. მისი ტყვია
ჩემი მარჯვენა ჯიბის სიმაღლეზე მიერჭო კარებს. ტყვია აღმოჩნდა
მსკდომი; რევოლვერი — პარაბელუმი. იგი დაეცა პირდაპირ ჩემს ფე-
ხებთან. მოვამზადე თოფი და მივაცქერდი დერეფნის სიღრმეს, უმთავ-
რესად იუნკერთა გუნდში ასავალ კარებს. ამ დროს უკანიდან მოიბრბა-
ნა ჯარისკაცმა და მიაქცია ჩემი ყურადღება, რომ დაჭრილი ბოლშევიკი
ჩემს მიმართულებით რევოლვერის აწევას სცდილობს — „ბატონო,
სროლას აპირებს“-ო. სხვა გზა არ იყო. ყოველი წუთი ძვირად ღირდა
და რევოლვერის წართმევაზე დროს დაკარგვა არ შეიძლებოდა, — ვე-
სროლე მეორედ და ვუბრძანე აერთმიათ რევოლვერი.

რამოდენიმე წუთის შემდეგ შევხედე იუნკერთა სადგომისაკენ გა-
შვერილ თითს. ჯარისკაცი ჩუმად მანიშნებდა, რომ ვიღაც მოდისო,
მართლაც შემომესმა აჩქარებული ფეხის-ხმა და კარებს თოფი დაეუშო-
ვნე; წუთი და კარებიდან შემოვარდა კაპიტანი ქარუმიძე; მხოლოდ მო-
ნადირის სიფრთხილემ და თავშეკავებამ მომცა საშუალება ჯერ გამე-
ზომა და მერმე შემოქმედნა... კაპიტანი ქარუმიძე იყო უხმლო, ურევო-
ლვერო და უქედო. მან შემატყობინა ბოლოს რაშიც იყო საქმე; მით-
ხრა, რომ ოთხი ბოლშევიკი რევოლვერებით იუნკრებს ყარაულობებს
და დანარჩენები სადღაც წავიდნო. თვითონ გამოიმძვრალიყო ნომ. 4-ის
ფანჯარიდან და საყარაულოში მორბოდა.. მას გადავეცი ერთი რევო-
ლვერი და ვუჩვენე ხმალზე. შემდეგ, ყარაულებიდან გამოვიძახე ორი

ჯარისკაცი და მათთან ერთად ავედი იუნკერთა გუნდის დერეფანში. აქ შევხვდი სამ იუნკერს — კობიაშვილს, ამირეჯიბს და თოხაძეს, რომლებიც აგრეთვე ფანჯრიდან გადმომძვრალიყვენ. ორი ჯარისკაცი დავტოვე დერეფნის საყარაულოდ და იუნკრებით წავედი მე-3 გუნდში. იქ დავუბრუნე იუნკრებს თოფები და ჩემი ჯიბიდან სამ-სამი ვაზნა.

მესამე გუნდში და ბატარეაში ყველას ეძინა და არაფერი არ იცოდენ. შემოვბრუნდი იუნკერთა გუნდში და მინდოდა შუა ოთახის კარებთან მისვლა, რომ იუნკერ კობიაშვილმა მთხოვა დამეთმო მისთვის პირველი გასროლა; ამავე დროს ვუბრძანე იუნკერ ამირეჯიბს, გადამძვრალიყო ისევ იუნკრებთან და იმ შემთხვევაში, თუ ბოლშევიკები ჩვენი სროლის შემდეგ, იუნკრებს სროლას აუტეხდენ, ცეცხლი გაეხსნა. კობიაშვილმა დაიწყო კარებთან ფრთხილად მისვლა, მაგრამ ამ მომენტში შიგნით გავარდა თოფი. ამას მოჰყვა ჩქარ-ჩქარი სროლა. სწრაფად ჩაჰქრა; შემდეგ ისევ აენთო. ეს ისროდა ამირეჯიბი. მას ბოლშევიკები უპასუხებდენ.

ჩემთან მყოფ იუნკრებმა და ჯარისკაცებმა დაიწყეს სროლა დერეფანის სიგრძეზე. თოფი მზად მქონდა კარებისაკენ მიმიზნებული, მაგრამ სასროლად არაფერი სჩანდა. ერთხელ გამოჰყო თავი ვილაცამ, მაგრამ სწრაფ დაიმალა. 15-20 წუთის შემდეგ იუნკრები ყოყინით შევარდენ შუა ოთახში და ეცნენ თოფებს; სროლა გრძელდებოდა... მე ვფიქრობდი, რომ იუნკრებმა შერეკეს ბოლშევიკები უკანასკნელ ოთახში და აწარმოებდენ მათთან სროლას. შემდეგ ყველაფერი დაწყნარდა. შევედი შუა ოთახში და შევეკითხე იუნკრებს: — „სად არიან ბოლშევიკები?“ — „ყველანი დავხოცეთ“! მიპასუხეს.

დროს დაკარგვა შეუძლებელი იყო; იუნკრები მოედანზე გავიყვანე და ვუბრძანე დაწყობა. აქ შევხვდი კაპიტან ალავიძეს და კაპ. არონიშიძეს; აქედან გავაგზავნე სამი მზვერავი ჯგუფი; პირველი კაპ. ალავიძის მეთაურობით — საყდარისაკენ, მეორე, კაპ. არონიშიძის მეთაურობით — ტყვიამფრქვევთა გუნდის სადგომისაკენ, და მესამე, — ობსერვატორიისაკენ. დანარჩენი იუნკრები კედელთან დავაყენე. ამ დროს გენერალი კვინიტაძე გამოვიდა. არ გასულა ორი წუთი და კაპ. ალავიძის ჯგუფსა და ბოლშევიკებს შორის სროლა ასტყდა; ბოლშევიკები იმყოფებოდნენ პირველი გუნდის შესავალ კარებთან. მათი ტყვიები სწორედ ჩვენს მიმართულებით მოდიოდნენ; იუნკრები გაიშალენ შარში, მაგრამ იუნკერი მაყაშვილი, უფროსი, უკვე მძიმედ იყო დაჭრილი;



მზვერავთა ჯგუფში დაიჭრა იუნკერი კიკიანი, ხელში; იუნკრების მიერ მოკლულ იქმნა ერთი ბოლშევიკი, რომელსაც თავის ქალა ნახევრად მომძვრალი ჰქონდა; სჩანს იგი მოკლულ იქმნა ერთი მათგანისაგან, ვისაც მე ვაზნები მივეცი, ვინაიდან სრულიად შემთხვევით შინიდან წამომიღო სანადბრო მსკდომი ტყვიები.

ბოლოს ყველაფერი დაწყნარდა. გუნდებმა ჩაიცვეს. ვუბრძანე გუნდები მოედანზე გამოეყვანათ. ბატარეა შეებათ, და ოფიცრებს კაცები დავუგზავნე.

აღმოჩნდა, რომ ბოლშევიკების უმთავრესი ჯგუფი მისულიყო 1. 2. და ტყვიამფრქვევთა გუნდებში. აქ ისინი აიძულებდნენ ჯარისკაცებს თოფები აეღოთ და მოედანზე გამოსულიყვენ; თანაც მათვე აჯერებდნენ, რომ მთავრობა დაჭერილია, მთელი გვარდია ბოლშევიკების მხარეზე გადავიდა და სხვა. ჯარისკაცები საერთოდ ძალიან თავდაჭერილად შეზვდნენ მათ და აქტიურად არ გამოვიდნენ. როგორც შემდეგში გამოირკვა, მთელ ათასეულში აღმოჩნდა მხოლოდ 4—5 კაცი, რომლებიც მათ აშკარად თანაუგრძნობდნენ.

ბოლშევიკებს უნდოდათ დაეხვრიტათ კაპ. ჯაფარიძე, რომელმაც მოისაზრა იუნკრების გუნდიდან თავის გუნდში გაქცეულიყო, და პირველი გუნდის ზემდეგი. ორივე ჯარისკაცებმა გადაარჩინეს.

ბოლშევიკების გაქცევის დროს, ერთი მათგანი შეიპყრეს მე-2 გუნდში; წაართვეს რევოლვერი და დაამწყვდიეს; ერთიც შეპყრობილი იქმნა ქუჩაზე.

ვინაიდან ვფიქრობდი, რომ ქალაქში საერთო ბოლშევიკური გამოსვლა მოხდა. ესთხოვე გენერალ კვინიტაძეს, გაეგო — თუ როგორ იყო საქმე ქალაქში და რა მდგომარეობაშია მთავრობა. ვუთხარი, რომ 5—10 წუთში შემიძლია გამოვიდე ათასეულით ქალაქში მისაშველებლად. მაგრამ ქალაქში ყველგან სიწყნარე იყო, რადგან ბოლშევიკებს განზრახული ჰქონდათ — პირველად ჩვენ გაგვსწორებოდნენ და შემდეგ მოეწყოთ ქალაქში საერთო გამოსვლა და რუსის ბოლშევიკების, ყაზახის მხრიდან, ჩვენს საზღვარზე თავდასხმა.

სროლის დროს, რაღაცნაირად, პირველი გუნდის მოედანზე მოხვდა მე-X უბნის კომისარი, ორი მილიციონერით; ესენი ბოლშევიკების მიერ განიარაღებული იქმნენ.

ორმა გვარდიელმა, რომლებიც ვაზნების საწყობს ჰყარაულობდნენ, იარაღი დაჰყარეს და ბოლშევიკები საწყობში შეუშვეს; იგივე მო-

იმოქმედა 18 კაცისაგან შემდგარმა გვარდიელების მთელმა ყარაულმა რამოდენიმე ხნის შემდეგ მოვიდა გვარდიის ჯავშნოსნები, გამიჩნდა ჯუღელი, მაგრამ ყველაზე ადრე მოვიდა სამხედრო მინისტრი — ლორთქიფანიძე.

დაჭრილები გვარდიის საავადმყოფოში გავაგზავნეთ. თანდათანობით ყველაფერი დამშვიდდა. მეც ვუთხარი იუნკრებს: — „აბა წავიდეთ ეხლა თქვენი დახოცილების სანახავათ“ და წავედით გუნდში. იქ არც ერთი მკვდარი არ იყო, მაგრამ სისხლის კვალი კი ვნახეთ. როგორც გამოირკვა, ორი მათგანი წყალსადენის მილით ქუჩაზე ჩაცოცებულყო; ეს დაენახა მეზოვეს და დლიურს. — დანარჩენი ორი კი გაჰქრა. მე მგონია, ისინი დაიძალენ ლოგინებს ქვეშ და როცა ჩვენ წავედით მოედანზე, მაშინ თავისუფლად გაიპარენ.

ბევრი ვინანე, რატომ მაშინათვე სანახავად არ წავედი, — მკვდრები რომ არ დამხვდებოდენ, ყველას ლოგინებს ქვეშ აღმოვაჩენდი. მეორე ჩემი შეცდომა ის იყო, რომ მზვერავები არ გავაგზავნე, უკანა ეზოს და ბაღის მოვლით მთავარმართველის ქუჩაზე, რის შედეგად დაჭერილი ან მოკლული იქნებოდა კიდევ რამოდენიმე კაცი. თუმცა სრულებით მშვიდათ განვაგებდი, მაგრამ მაინც ძნელია ყველაფრის გათვალისწინება; უმთავრესი კი ის არის, რომ საჭირო იყო სწრაფი მოქმედება, რათა ბოლშევიკებს საშუალება წართმეოდათ ჯარისკაცები გამოეყვანათ და იუნკრებისათვის შეეტაკებინათ. მე სრულიად ნათლად წარმოდგენილი მქონდა, რომ მათი მიზანი სწორედ ეს იყო.

15 საათზე მოვიდა ბატონი ნოე ჟორდანიას და სკოლას მადლობა გამოუცხადა. დღისით მოვიდა ჩემთან დამფუძნებელი კრების თავჯდომარის ამხანაგი ბ-ნი მდივანი და მთხოვა გამეცნო მისთვის, რაც მოხდა. 3 მაისს 12 საათზე დაჭრილების სანახავად წავედი; ვნახე კიკიანი და ველაპარაკე; საწყალი მაყაშვილი ცნობა-დაკარგული იყო და საღამო უკან გარდაიცვალა. ის დაჭრილი იყო მუცელში; შეიძლება ტყვია იყო მსკდომი, სამხედრო პირები მუდამ მზად უნდა ვიყოთ შეტაკების დროს მსვერპლისათვის, მაგრამ ძვირფასი იუნკერის მაყაშვილის დაკარგვამ ყველა დავგაღონა და ჩვენი გამარჯვების ზეიმი შეამცირა.

ამ შემთხვევის შემდეგ სკოლა გაიზარდა მთელი საქართველოს თვალში; გამოაშკარავდა, რომ ოფიცრებს ჰქონდათ დიდი ზეგავლენა ჯარისკაცებზე და ბოლშევიკების აგიტაცია სრულიად დამარცხდა. საბედნიეროდ, ბევრი დარწმუნდა (ყოველ შემთხვევაში ამ ფაქტს უნდა

დაერწმუნებია), რომ აღზრდის საქმე სწორადაა დაყენებული; ოფიცრებმა შეესძელით ჯარისკაცებთან დაახლოვება და აღვიჭურვეთ მათი ნდობით. მთელ ათასეულში, ბოლშევიკების შესაფერი პროპაგანდის შემდეგ, აღმოჩნდა მხოლოდ ოთხი-ხუთი კაცი მათი მომხრე.

რამოდენიმე დღის შემდეგ საცოდავ ჩვენს მეგობარს ასაფლავებდენ. დაასაფლავეს დიდი ამბით. ვშიშობდი, რომ ბოლშევიკებს შემთხვევით არ ესარგებლათ და პროცესიის დროს არევედარევა არ გამოეწვიათ; ამიტომ იუნკრებს თან ჰქონდათ საბრძოლო ვაზნები.

ამგვარად, ბოლშევიკებმა სკოლა ხელთ ვერ ჩაიგდეს და ამის გამო ქალაქში გამოსვლა ვეღარ გაბედეს. ეს იყო სამხედრო სკოლის დამსახურება. ამნაირად მან გადაარჩინა მთავრობა და სამშობლოს გადატრიალება თავიდან ააშორა; მაგრამ თუ არა ვცდები, სამ მაისს საზღვარზე შეტაკებები დაიწყო: წითელ ხიდთან — ხრამზე ბოლშევიკების ჯარებმა ჩვენი საზღვარი გადმოლახეს. გენერალ კვინიტაძემ სარდლობა აიღო; ფოილოს ხიდი მტკვარზე აფეთქებულ იქმნა; ბოლშევიკების ჯარები გასდევნეს ჩვენი საზღვრიდან 15 ვერსის მანძილზე და საქმე უკვე გათავებულად ითვლებოდა, როცა მთელი გვარდია, ღამით, რალაც შიშის გამო, მტრის დაუდევნელად ერთბაშად ხრამზე აღმოჩნდა, ჩვენი საზღვრების უკან, და ამგვარად, მტერს 20 ვერსის მანძილზე მოსცილდა.

ისევ საჭირო შეიქმნა ზომების მიღება და ახალი ჯარების მიშველება. გენ. კვინიტაძისაგან დანამდვილებით ვიცი, რომ გვარდიის შტაბი სამხედრო სკოლის ფრონტზე გაგზავნას მოითხოვდა. სკოლას უკვე უყურებდენ, როგორც ღონიერს, მხედრული სულით გამტკიცებულ ერთეულს. ის ფრონტზე საჭირო შეიქმნა დასაყრდნობ წერტილად.

16 მაისს მივიღე ბრძანება, რომ სკოლა დატვირთულიყო მატარებელზე და სადგურ სადახლოსაკენ დაძრულიყო. სკოლაში ბრძანებას სიხარულით შეხვდენ. 2 მაისის შემდეგ ყველას ხელები ექავებოდა. ბრძანება მოვიდა 17 საათზე. მაგრამ კვირა დღე იყო და სკოლის შეკრება მხოლოდ 22 საათზე მოხერხდა. დავიტვირთეთ სამგზავროდ.

პატარას, მაგრამ მაგარ საბრძოლო ერთეულს წარმოადგენდა სკოლის რაზმი. მშვენიერი ათასეული 4 გუნდიდან შემდგარი, თავისი 8 ტყვიამფრქვევთა გუნდით, 2 სამთო და 2 საველე ზარბაზნიან ბატარეით და 25-კაციან ცხენოსანი მწყობრით.

იუნკრები მე დაენიშნენ ათასეულში ნაცვლების ადგილზე, რადგან ჩვენ ჯერ არა გვეყავდა კადრის ნაცვლები (ზემდეგების გარდა, რომ-

ლებიც დავტოვე თავის ადგილებზე და დავუმორჩილე მათ იუნკრებთან გამგარემოებამ მეტად გააკვირვა სამხედრო მინისტრი ლორთქიფანიძე და როდესაც სადახლოში სკოლას ათვალიერებდა, მითხრა: — „გენერალ კვინიტაძემ გადმომცა, რომ თქვენ იუნკრები დავინიშნავთ ჯარას კაცების უფროსებად გუნდებში; მერე როგორ არ გეშინიათ, რომ მოხდეს მათ შორის გაუგებრობა?“ მე ვუპასუხე სრულიად დარწმუნებით: — „კარგად ვიცნობ ამათაც და იმათაც: არავითარი გაუგებრობა არ მოხდება და ამას ჩემ თავზე ვიღებ“. ეხლაც შემძლია დავადასტურო: 1 და 1/2 თვის განმავლობაში არც ერთ გაუგებრობას ადგილი აოა ჰქონია. იუნკრები ძალიან მოხერხებულად დაუახლოვდნენ ჯარისკაცებს და მოიპოვეს მათი ნდობა. სჩანს, ჩვენი სამინისტრო ფიქრობდა, რომ ჩვენ ვზრდიდით არა ნამდვილ ქართველ ოფიცრებს, არამედ რაღაც საფრთხობელას.

სადახლოში მე დავინიშნე მთელი საარმიო ჯგუფის უფროსად; ჩემს განკარგულებაში გადმოვიდა სამხედრო სკოლის გარდა: — 1-ლი ქვეითი პოლკი, მე-7 პოლკი, მე-5 პოლკის ორი გუნდი და შემდეგ მთელი პოლკი, მაიორ მახარაძის ბატარეა, მაიორ იოსელიანის ბატარეა და ცენოსანი პოლკის ორი ესკადრონი მაიორ დოლიძის უფროსობით. ძალა საგრძნობი შესდგა: — მთელი არმიის სამი საუკეთესო ბატარეა 12 ზარბაზნით, ძალიან კარგი 1-ლი პოლკი, - სამხედრო სკოლაზე ზედმეტია ლაპარაკი, — მაგრამ ცოტა მოსუსტო და საექვო მე-7 პოლკი.

17 მაისს სადახლოში მივიღე საბრძოლო ოპერაციული ბრძანება. მებრძანებოდა: — დავძრულიყავ კერპილზე, აქ გამეთენებინა ღამე და 18 დილით გადავსულიყავ შეტევაზე ბოლშევიკების მარცხენა ფრთის შემოვლით.

სადახლოს სადგურზე სკოლამ გამართა სადილი. მოწვეულ იყვნენ მთავარსარდალი, სამხედრო მინისტრი და ნაწილის უფროსები. განწყობილება კარგი იყო.

15 საათზე გამოვედი სადახლოდან. უკვე ცხენზე ვიჯექი და ჩემს წინ გავატარე სამხედრო სკოლა, რომელიც წინამავალში იყო დანიშნული, რომ მოირბინა პოლკ. ნიკოლოზ გედევანიშვილმა და გადმომცა მთავარსარდალის ბრძანება: — „განსაკუთრებულ ბრძანებამდე შესრულებული არ იქმნეს საბრძოლო ბრძანება“.

ეს ფაქტი იყო, მაგრამ მას დიდი შედეგები ჰქონდა.

ამ მომენტიდან ბოლშევიკები გადარჩენილი იყვნენ და საქართველო განწირული დასაღუპავად.. — ეს შეიძლება ისტორიულ დღეთ ჩათვალოს და მთავრობის განკარგულება — საშინელ შეცდომად.

მთავარსარდალი ტფილისს წავიდა. გლეჯდა იქაურობას, მაგრამ ვერაფერი გახდა. მთავრობა დასთანხმდა ბოლშევიკების წინადადებაზე — დაეწყო მოლაპარაკება.

საქმე იმაშია, რომ ბოლშევიკების ძალები იმ დროს სუსტნი იყვნენ როგორც რიცხობრივად, ისე ვარგისობითაც; ჩვენ გვქონდა სრული შესაძლებლობა არამც თუ ისინი დაგვემარცხებინა, არამედ სრულიად გაგვენადგურებინა.

ჩემი რაზმის ამოცანა იმაში მდგომარეობდა, რომ შემოვლით მოწინააღმდეგეს ფრთაზე მოქცეოდა და მტერი მტკვარზე მიეწინხა.

ვამბობ, რომ სამხედრო სკოლა ცხენოსანი დივიზიონით, როგორც გაზომილი მქონდა, უკვე 19 მაისს გათენებისას, იქნებოდა მტრის ზურგში და არც ერთ კაცს არ გაუშვებდა ყაზახის ხიდზე.

როგორც შემდეგში გამოირკვა, ბოლშევიკები საცოდავ მდგომარეობაში იმყოფებოდნენ: სულ ჰქონდათ 8 ზარბაზანი ჩვენი 28 ზარბაზანის წინააღმდეგ; ამავე დროს აზერბეიჯანელები ამხადებდნენ აჯანყებას ელიზავეტოპოლში, რომელიც მართლაც მოხდა, მაგრამ ჩვენ — ჩვენი ზავით — ბოლშევიკები განვათავისუფლეთ და მათ აჯანყებაც ჩააქრეს.. გენერალ კვინიტაძეს განზრახული ჰქონდა დაემარცხებინა ბოლშევიკები ყაზახის რაიონში, დაძრულიყო ელიზავეტოპოლზე და ფეხზე დაეყენებინა თათრები (იქ ემხადებოდა შიხლინსკის დივიზია), შემდეგ წასულიყო ბაქოზე და გაერეკა ბოლშევიკები აზერბეიჯანიდან. ყველაფერი ეს იყო მიზანშეწონილი და ადვილად განსახორციელებელი: ამას პირობებიც ხელს უწყობდა: — იმ დროს აზერბეიჯანის ორი კარგი დივიზია სომხების ფრონტზე იყო და ჯერ კიდევ არა სცნობდა ბოლშევიკების ხელისუფლებას აზერბეიჯანში; ამავე დროს რუსებს ომა ჰქონდათ პოლონელებთან; ამ გეგმის განხორციელების შემდეგ, დიპლომატიის საშუალებით შეიძლებოდა შეჩერებულიყო ბოლშევიკების შემდეგი სამხედრო მოქმედებები; ბოლშევიკები დაცილებული იქნებოდნენ ჩვენი რესპუბლიკის საზღვრებიდან დიდი მანძილით და თავიდან აგვცილდებოდა 1921 წლის ომი.

იმის მაგივრად რომ ასე გვემოქმედნა, ჩვენ შევეკარით ზავი და ბოლშევიკები გავიხადეთ ჩვენს მეზობლად; მივეცით შინაურ ბოლშევი-

კებს ლეგალური მუშაობის საშუალება და ამგვარად მოვამზადეთ 1979 წლის დამარცხება.

სამხედრო სკოლამ, როგორც რაზმში შემავეალმა ნაწილმა, დაჰყო კერპილში და შემდეგ კალაჩაში იენისის უკანასკნელ რიცხვებამდე. კერპილში ჩვენთან მოდიოდნენ სტუმრები, მოჰქონდათ საჩუქრები; მოეწყო კინემატოგრაფი; ჩამოვიდნენ აგრეთვე მთავარსარდალი ფრანგებთან ერთად. სკოლამ დაჰკარგა სამოსწავლო დრო, სამაგიეროდ გაატარა იგი ნამდვილ საბრძოლო მდგომარეობაში. გამოსცადა საომარი ცხოვრება და ერთ-და-იმავე დროს პრაქტიკულად შეისწავლა სხვადასხვა საყარაულო სამსახური. ივლისის პირველ რიცხვებში ჩვენ დავბრუნდით ტფილისს.

არ გასულა ერთი სამოსწავლო კვირაც და ისევ კვირა დღეს, ისევ 16-ს რიცხვს. (ივლისში), ჩემს ბინასთან მოვიდა მთავარსარდალის ავტომობილი. წამიყვანეს მუშტაიდის ბაღში. როდესაც ბაღში შევედარ, ვხედავ გენერალი კვინიტაძე, გენ. ზაქარიაძე და პოლკოვნიკი გედევანიშვილი მოსჯდომიან სუფრას და სადილს შეექცევიან.

მე სიცილით მივმართე გენ. კვინიტაძეს: — „აი, როგორი სამსახურისთვის მიბარებდი თურმე!“. — „ნუ ჩქარობ, ნუ ჩქარობ! როდესაც გაიგებ რაშია საქმე, აღარ გაგეცინება! იძულებული ვარ სკოლას დავაკისრო ყველა საბრძოლო მოქმედებაზე უძნელესი ამოცანა. ლაგოდებში აჯანყდა მე-ნ პოლკი: ამისათვის საჭიროა იქ წასვლა და რანაირადაც არ იყო, მისი დაწყნარება და წესრიგის აღდგენა“

ეს იყო ბოლშევიკებთან ჩვენი ზავის პირველი შედეგი! დიან! დავლება მართლაც-და სამწუხარო და არა სასიამოვნო!

საჩქაროდ გამოვბრუნდი სკოლაში და დავვზავენე იუნკრები და ჯარისკაცები სკოლის შესაკრებად. ისევ ღამით მოგვიხდა დატვირთვა, მაგრამ გამოცდილება უკვე გვქონდა და საქმე დაჩქარებით წავიდა.

ღამით უკვე მივქროდით კახეთში. გზაში დავგეწვია მთავარსარდალი. საღამოს მივალწიეთ განაპირა სადგურს — წნორის წყალს. აქ ჩემს განკარგულებაში გადმოვიდა გვარდიელების ათასეული. სადგურიდან ტელეფონით დაველაპარაკე გენ. სუმბათაშვილს, რომელიც ლაგოდებში იმყოფებოდა. როგორც სჩანდა მისი მდგომარეობა ბეჩავი იყო. წინადადებანი იყვნენ დამფრთხალნი და მოითხოვდნენ დაჩქარებულ მო-

ქმედებას. ვაცნობე, რომ ბატარეის გადმოტვირთვისათანავე, სკოლა მყისვე ლაგოდებზე წამოვა-თქო. პატარა სადგურზე გადმოტვირთვა გაძნელებული იყო; ამის გამო მხოლოდ დილის 6 საათზე მოხერხდა გამგზავრება.

ზაფხულის სიცხე იდგა; დასაღვეი წყალი არსად იყო; დაწყებული ალაზნის ხიდიდან. კოლოები მოსვენებას არ გვაძლევდნ და მწარედ იკბინებოდნ. საღამოს მივედით ილარიონოვკაში.

აქ მოვიდა ბრძანება — განიარაღებულ იქმნას მე-6 პოლკის მოდარაჯე გუნდი და შეპყრობილი პოლკის მთავარი აგიტატორები, რომლებიც გუნდში იმყოფებიან.

ღამე იყო ბნელი. გუნდი საველე სადარაჯოზე იდგა ტყიან ადგილას, საზღვარზე. ამის გამო სკოლისათვის დაკისრებული ამოცანა არც ისე ადვილი შესასრულებელი იყო. უმთავრესი კი ის იყო, რომ ორა აგიტატორი ჯარსკაცი ხელიდან არ გაგვსხლეთოდა. დავალების შესასრულებლად მე-3 და სანაპირო გუნდები დავნიშნე. გამტარებლად იყო მე-6 პოლკის გუნდის უფროსი.

ოპერაციამ შესანიშნავად ჩაიარა. შთელ საველე საყარაულოზე ტყეში დანაწილებულ გუნდს ისე ჩუმად და მოხერხებულად შემოეხვიენ, რომ როდესაც ინათა, ჯარისკაცებმა დაინახეს, რომ გარშემოვლებულნი იყვნენ და დაჰყარეს იარაღი. აგიტატორებმა გაქცევა მოინდომეს, მაგრამ ყველა შეიპყრეს. მთავარსარდალის მოსვლისთვის დავალება უკვე შესრულებული იყო.

ლაგოდებზე სკოლის მოახლოვებამ ჯარისკაცებზე ისეთი შთაბეჭდილება მოახდინა, რომ თვითონვე დაასახელეს ყველა მეთაური; ამისათვის აღარ ვჩქარობდით და მხოლოდ ნასადილევს შევედით ლაგოდებში.

მთავარსარდალი ტფილისს დაბრუნდა და ბრძანა, — დასვენების შემდეგ, — სკოლის ათასეულის უკან დაბრუნება.. მაგრამ მას ყველა იმედით უცქეროდა; გენ. სუმბათაშვილმა პირდაპირ განმიცხადა: — „განა მე სულელი ვარ სკოლა გავუშვა ჩემი ხელიდან?“ — ლაგოდებში დავრჩით 4 აგვისტომდე, საველე განაჩენის შესრულებამდე. ამ ხნის განმავლობაში საყარაულო სამსახურს ვეწეოდით. მთავარსარდალის მიერ სასწრაფოდ გამოწვეულნი, 4 აგვისტოს ტფილისს დავბრუნდიო. იქ მდგომარეობა საშიში აღმოჩნდა, ვინაიდან ბოლშევიკები, ჩვენი მთა-

ვრობისაგან ლეგალურად აღიარებულნი, სკოლის ტფილისში არ-
ნის დროს, აშკარად მოქმედებდენ.

ავვისტოს პირველ ნახევარში მოხდა სკოლის კურს დამთავრებულ
ნაცვლების პირველი გამოშვება. თუმცა საზაფხულო მეცადინეობანი
და უმთავრესად საველე სამსახურის პროგრამა ამ სამი თვის განმავლო-
ბაში ხეტილის დროს, შემოკლებულ იქმნენ. მაგრამ ამის მიუხედავად,
ნაცვლები საკმაოდ მომზადებული იყვნენ, დისციპლინით აღჭურვილნი
და განსწავლულნი არსებული წესების მიხედვით.

ყოველ შემთხვევაში, ჩვენი ჯარისათვის, სადაც სრულებით არ მო-
იზოვებოდენ ნაცვლები, ისინი კარგები იყვნენ. უკანასკნელ ბრძანება-
ში, რომელიც სათითაოდ დაურიგდათ, მივეცი თ მათ დაწვრილებითი
დარიგება, რის შემდეგ სკოლა დასტოვეს.

იუნკრები გადავიყვანეთ უფროს კურსზე და ზაფხულის შვებულე-
ბაში გავუშვით. საზაფხულო მეცადინეობაში იუნკრებმაც ბევრი და-
ჰკარგეს: ტაპოგრაფიული მეცადინეობა სრულებით ვერ მოეწყო; სა-
ერთოდ მომზადების პრაქტიკული მხარე ძლიერ დაზიანდა; მაგრამ მა-
ინც ნაცვალთა მწყობრებში ყოფნის დროს, იუნკრებმა ბევრი შეიძინეს
გამოცდილების მხრივ.

აღსანიშნავია აგრეთვე ის გარემოება, რომ სკოლის ყოველნაირ ამ
მოგზაურობას უმსხვერპლოდ არ ჩაუვლია. ლაგოდენიდან ჩამოყვით
მუცლის სნება, რომელმაც ხელიდან გამოგვტაცა 12 ჯარისკაცი და 1
იუნკერი. როდესაც ყველაფერი დაწყნარდა და თავის კალაპოტში ჩა-
დგა, იუნკრების უმცროს კურსზე მეორე მიღებისათვის სამზადისს შე-
კუდექით.

1920 წელს, 1 სექტემბერს, იუნკრების უმცროს კურსისათვის სკო-
ლაში მიღებულ იქმნა 90 კაცი. უფროსი კურსის იუნკრები განაწილ-
დენ იარაღთა სპეციალურ დარგებზე: — 60 იუნკერი ქვეითი განყოფა-
ლებაში, 15 საარტილერიოში, 10 საენჟინეროში და 5 ცხენოსან განყოფ-
ილებაზე.

რუსული ჯარის მაგალითიდან გათვალისწინებული მქონდა ის მკ-
ტად საზიანო შედეგი, რომელიც მოაქვს სხვა და სხვა იარაღის დარგთა
შორის ჩამოვარდნილ ანტაგონიზმს, — ამიტომ მიზნად დავისახე და-
შეხშო ეს ბოროტება ჩვენს სკოლაში. თუმცა იარაღისა და შეკავშულო-
ბის სხვაობის გამო საჭირო შეიქმნა გუნდში სპეციალისტების ცალკე
ოთახებში მოთავსება, მაგრამ ვუბრძანე — წყობაში და სადილ-ვახშაშ-

ზე იუნკრები სიმაღლის მიხედვით დაეყენებინათ. შევებულებაში სპეციალისტები მიდიოდნენ მიკუთვნებული მოკაზმულობით (დეზები, ხმალი და სხ.), მაგრამ სკოლის შიგნით კი, ყველაფერი უნდა მოეხსნათ.

დაჟინებით მოვიტხოვდი, რომ ოფიცრებს მუდმივ მოევანებინათ ახალგაზრდებისათვის ანტაგონიზმის ზიანზე. სამწუხაროდ, ზოგიერთ ოფიცერს ვერ გაეგო ჩემი განზრახვა. ისეთებიც აღმოჩნდნენ, რომლებიც ამ ზომებს იმით ხსნიდნენ, თითქო მე სპეციალისტები არ მიყვარდა, რა სისულელეა! რა გაუგებრობაა! ჩვენი მომავალი ჯარისათვის — ჩემს სანუკვარ ფიქრებსა და ზრახვებს ხსნიდნენ ასე ზერელედ და დაუფიქრებლად. ჩვენი არტილერიის ოფიცრები აშკარად ოპოზიციის იდგნენ ჩემს წინააღმდეგ. ბატარეის უფროსს ძალიან ეჩოთირებოდა ის გარემოება, რომ ის, ბატარეის უფროსი, ქვეითი ჯარის პოლკოვნიკს ექვემდებარებოდა. მე არასოდეს ჩემს თავს ნებას არ ვაძლევდი საარტილერიო სპეციალურ საკითხებში ჩაეროდი, მაგრამ როგორ უნდა დამყარდეს შინაგანი წესრიგი, როგორ უნდა აღიზარდოს ახალგაზრდობა და როგორ უნდა განმტკიცდეს მხედართა შორის მეგობრული ურთიერთობა — ეს შემძლია ბევრს ვასწავლო. ჩვენი არტილერიის ოფიცრები იქაქდე მივიდნენ, რომ შავს ყუთ-ყელურებსა და ყაითიან გრეხილებს განზრახ არ იხსნიდნენ; თავს იმართლებდნენ ახალი ფორმის სიძვირით, გარკვევით იყო ნაჩვენები განკარგულებაში ყველასათვის ერთი და იგივე ფორმა — წითელი ყუთ-ყელურები და ყაითან გრეხილები. ასეთმა ფარულმა წინააღმდეგობამ საქმე მიიყვანა კაპ. ყარალაშვილის მძიმე დანაშაულობამდე. ჩემი წერილობითი და სიტყვიერად განმეორებული ბრძანება არ შეასრულა და კიდევ ახდილად განაცხადა უარი მის შესრულებაზე. ამის გამო ჩემს მიერ იგი დატყვევებულ იქმნა ქუჩაზე, სამსახურის შესრულების დროს. (შესარცხვენად იცნო ბრძანება — წასულიყო ცხენით, წესრიგის დასაჭერად, ორი მოკლული ოფიცრის დამარხვაზე. ამელთაც ჩვენი სკოლის ლაფეტებით მოასვენებდნენ). დაღ ხანს არ მიფიქრია, თუ რა უნდა მექნა კაპ ყარალაშვილისათვის! განმართლებით მას მოელოდა მძიმე სასჯელი. იმავე დღესვე განვათავისუფლე და ოფიცრებში განვაცხადე, რომ ან უნდა გადავცე საქმე სასამართლოს ან-და სრულებით უყურადღებოდ დავსტოვო, ვინაიდან სასაცილო იქნებოდა ერთი კვირით დაპატიმრება ასეთი დანაშაულისათვის. და საერთოდ არც ვსცნობ ოფიცრის დაპატიმრებას!! ასე მოვიქეცი კიდევ და კიდევ ჩვენი ჯარის სარგებლობისათვის: მე არ შემეძლო

დამელუბა გამოჩენილი ახალგაზრდა ოფიცრის მომავალი! ის იყო სკოლის ერთ-ერთი საუკეთესო ოფიცერი, როგორც ინსტრუქტორი და მომუშავე. ვიცი, აგრეთვე ჩვენი არტილერისტები შესჩიოდნენ ჩვენს არტილერისტ-გენერლებს. ერთხელ ერთმა მათგანმა მითხრა: — „რა არის, რომ თქვენ ასე შევიწროებული გყავთ არტილერისტები სკოლაში“-ო? მე ვუბასუხე: — „მინდა შეეჭმნა ჯარისათვის ნამდვილი ქართული ტიპის არტილერისტი, რომელთაც უნდა იამაყონ არა შავი ხავერდის რუსული საყელურებით, არამედ თავისი საქმის ცოდნით, კარგი სროლით და გაყენებით იყვნენ ერთი მეგობრული გრძნობით!“ საზედნეოდ, რასაკვირველია. ყველა ასე არ უყურებდა საქმეს; როდესაც ამ ფაქტზე ვუამბობდი მაიორ მახარაძეს და მაიორ იოსელიანს, სრულებით დაეთანხმენ ჩემს შეხედულებას და სიცილი დაიწყეს თავის ამხანაგებზე.

ჩვენი სამხედრო სკოლის დათვალიერების დროს, აზერბეიჯანის ჯარის გენერალმა შიხლინსკიმ სთქვა: — „იცი რა? მე ძალიან მომწონს ის, რომ ყველა დარგი ერთად გაქვთ შეკრებილი ერთ სკოლაში; აი, შენ საშუალება გაქვს მოსპო მათ შორის ანტაგონიზმი, რომელიც ყოფილ რუსულ ჯარს ღრღნიდა“-ო. გენერალი შიხლინსკი ხომ ძველი არტილერისტი იყო! დიდათ სამწუხარო იქნებოდა, თუ ჩვენ მომავალ სკოლაში ამ გარემოებას შესაფერი ყურადღება არ ექნებოდა მიქცეული.

რომ მკითხველმა სხვანაირად არ გამიგოს, საჭიროდ მიმაჩნია დავუმატო: ჩვენი სკოლის არტილერისტები იყვნენ გამოჩენილი ოფიცრები: — ბატარეის უფროსი ბახუტაშვილი, კაპ. ქარუმიძე, კაპ. ყარაღაშვილი; ესენი ბრწყინვალე ოფიცრები არიან, ომის დროს კიდევ დაამტკიცეს. ზემო-მოყვანილი საყვედურები გამოწვეულია მხოლოდ-და-მხოლოდ ჩემი მისწრაფებით და სურვილით, რომ ქართველი არტილერისტი რუსული არტილერისტის ფანტაზიებისაგან განთავისუფლებული იქმნეს.

1-ლ ოქტომბერს გენ. კვინიტაძემ, მთავარსარდალის უფლების დატოვების შემდეგ, ჯარიც დასტოვა და სკოლაში დაბრუნება არ ისურვა. სკოლის უფროსად დაინიშნა გენერალი ანდრონიკაშვილი. გენ. ანდრონიკაშვილი იყო გენერალური შტაბის ოფიცერი, სამხედრო საქმის მკოდნე, მაგრამ მეტად რბილი და ფაქიზი ხასიათის ადამიანი, და არ შეეძლო გენ. კვინიტაძის მაგიერობა. მას არ შეეძლო ხელი შეეწყო საქმისათვის და ეზრუნა სკოლის გარეშე ისე, როგორც ამას გენ. კვინიტაძე

შერებოდა; ხასიათის სირბილე ყველგან იჩენდა თავს; უთმობდა ხშირად, უკანონო თხოვნებშიაც, და ამ გარემოებამ თანდათანობით გავლენა მოახდინა სკოლის შინაურ ცხოვრებაზე. ჩვენ ამხანაგები ვიყავით კორპუსიდან და ამისთვის მეგობრულად ვეწეოდით სამსახურს სკოლაში..

1921 წლის თებერვალში დაინიშნა ახალგაზრდა ჯარისკაცების გაწვევა, 1—15 თებერვლამდე.

შემკრებ პუნქტებზე სკოლიდან დაიგზავნენ ოფიცრები ახალგაზრდა ჯარისკაცების ასარჩევად. სკოლას უფლება ჰქონდა აერჩია ნაცვალთა ათასეულისათვის წერაკითხვის მცოდნე და წარმოსადეგი ახალგაზრდები; აგრეთვე მივიღე უფლება წამომეყვანა ტფილისიდან და ქუთაისიდან ყველა მემუსიკე-დამკვრელები, ვინაიდან სკოლა ეწეოდა საპატოო სამსახურს, ყოველგვარ შეხვედრებისა და გაცილების დროს, და საჭირო იყო კარგი ორკესტრი. 14 თებერვლამდე მოგროვდა 50 ძველა გამოცდილი მემუსიკე-დამკვრელი და ჩვენი ერნესტო გიჯინი აღფრთოვანებით გაიძახოდა, რომ ეხლა მას შეუძლია აღადგინოს თავისი ძველა რეპერტუარი. პოდიოდენ ახალგაზრდა ჯარისკაცებიც; ეტყობოდა ოფიცრებმა გარეგნობას მიაქციეს ყურადღება; ჯარისკაცები ერთი მეორეზე უკეთესი იყვნენ. გადავსწყვიტე დამენაწილებინა ისინი სამაღლის მიხედვით; ყველა მაღალი დაინიშნა პირველ გუნდში და სხ. მოვიდა ოცი მოხვეე; ყველა ლამაზი, შოლტივით ბიჭები, მოყვანილი და ვაჟკატური გამომეტყველების; ყველა პირველ გუნდში დავნიშნე. ამ დროს 1-ლ გუნდს უფროსობდა კაპ ბალუაშვილი, რომელიც თავისი სიმაღლით გუნდს არ შეეფერებოდა და ამიტომ შევსცვალე იგი; პირველი გუნდის უფროსად დავნიშნე მაიორი გარდაფხაძე; ნესტორი აღფრთოვანებული იყო თავისი ახალგაზრდებისაგან. ყველა ამოძრავდა, ყველა ემზადებოდა გაორკეცებული მუშაობისათვის.

მაგრამ მოხდა ის, რასაც გენ. კვინიტაძე წინდაწინ ამბობდა 1920 წელს, როდესაც შეგვაჩერეს ბორჩალოში და ნება არ მოგვცეს გაგვესრისა ბოლშევიკები და მათგან აზერბეიჯანი გაგვეწმინდა.

11 თებერვალს ღამით, ბოლშევიკების ჯარები ქართულ და სომხურ ბრბოებთან ერთად თავს დაესხნენ ჩვენს სანაპირო სადარაჯოებს და რეგულაალურ ნაწილებს, რომლებიც ჩვენი მთავარსარდალის გენ. ოდიშელიძის მიერ ასე უბედურად იყვნენ დაწყობილი და დაჯგუფებული ხეობებში.

ნომბრის მოწვევის გადადების შეცდომამ ეხლა იჩინა თავი. როგორც ნომბერში მოწვევა გატარებულყო, დღეს გვეყოლებოდა 25.000 ახალგაზრდა მშვენიერი ჯარისკაცი და კიდევ 20.000 ძველი მებრძოლი. ამ ძალებით შევსძლებდით მტერი უკუ-გვეგდო. ამის მაგიერ მტერმა მოგვასწრო აწეწილ და უნუგეშო მდგომარეობაში. პოლკები მიდიოდნენ ფრონტზე, ახალგაზრდები კი მიჰყავდათ შტაბების ბინებზე, სადაც მხოლოდ უწყსრიგობას ჰქმნიდნენ.

ახალგაზრდების მოსვლისათანავე, ვუბრძანე მათთვის საჩქაროდ ჩაეცვათ, შეიარაღებინათ და სასწრაფოდ დაეწყათ მათი სროლაში მომზადება: ვგრძნობდი, რომ ბოლოს-და-ბოლოს ჩვენც დაგვიძახებდნენ და წავიდოდით ფრონტზე: ამას გარდა ჩვენს ბოლშევიკებს კიდევ შეეძლოთ ქალაქში გამოსვლები მოეწყობათ.

დადგა საბედისწერო დღეები. მობილიზაციის გამოცხადებასთან ერთად აღიძრა საკითხი უფროსი კურსის იუნკრების ოფიცრებად გამოშვების შესახებ. მაგრამ მოვლენები ისე ჩქარა იშლებოდა და მდგომარეობა ისე შეიცვალა, რომ ესეც ვერ მოვასწარი. ეხლა კი ვიტყვი: — მადლობა ღმერთს, რომ ვერ მოვასწარი! სულიერად გატეხილ პოლკებში გაფანტული ჩვენი იუნკრები ვერავითარ საგრძნობ სარგებლიანობას ვერ მოიტანდნენ: ეხლა კი, როდესაც მშობლიურ სკოლასთან და თავის ოფიცრებთან ერთად გადაიტანეს ფრონტზე ძნელი პირობები, მიიღეს ძნელი, მაგრამ ქართული სკოლისათვის მარად სამაყო ბრძოლის ვაკვეთილი, ახალგაზრდობამ ნათლად დაინახა, თუ რა შეუძლია კარგ ერთეულს გააკეთოს, სადაც სწორად არის საქმე დაყენებული და ღრმადაა გამჯდარი მეგობრული გრძნობები; ეს იქნება გზის მანათობელი ვარსკვლავი, მათი მომავალი სამსახურის დროს.

16 თებერვალს დილით, შიშისაგან დამფრთხალი, ხრამზე მდგომი გვარდია ერთიანად უკან გამოიქცა, ჯერ სადგურ სანდარზე და შემდეგ ტფილისში. მე-2 საარმიო ბრიგადა განადგურებულ იქმნა ხეობებში და ამგვარად ფრონტი მოლიავებული და სრულიად გაწმენდილი იყო. რომ მტრის ერთ ცხენოსან ბრიგადას ენერგიულად ედევნა, იმავე დღესვე შეეძლო ტფილისში შემოვარდნილიყო. მაგრამ მტერმა არც კი იცოდა გვარდიის გამოქცევა და ორი დღე იდგა თავის პოზიციებზე.

მხოლოდ ეხლა მოიგონეს ერთი ადამიანი, რომელსაც, სამწუხაროდ, ყოველთვის მხოლოდ ასეთ წუთებში იგონებდნენ ხოლმე!

გენ. ოდიშელიძე გადაყენებულ იქმნა. მთავარსარდლად დანიშნეს

გენ. კვინიტაძე. თუმცა ყველა გამოცდილი მეომარისათვის აშკარა იყო რომ ტფილისის საქმე უკვე წაგებულია, მაგრამ მაინც ამ დანიშვნამ ყველა ამოძრავა! იყო რაღაც განსაკუთრებული რწმენა ამ ადამიანისადმი! მას ყოველთვის თან ახლდა გამარჯვება. რუსულ ჯარშიაც კი!

საქართველოს მიერ წარმოებულ ყველა ომში გენ. კვინიტაძე იღებდა სარდლობას მხოლოდ მაშინ, როდესაც სხვების მიერ ყველაფერი გაფუჭებული იყო; ამის მიუხედავად, მან არ იცოდა, თუ რა არის დამარცხება (სომხეთის ომი (1), ცხინვალის აჯანყების ჩაქრობა და ახალციხის ოპერაციები, 1920 წ. ომი ბოლშევიკებთან და ბოლოს 1921 წ. ომი). ეჭვს გარეშეა, რომ მომავალი ისტორიკოსი გენერალ კვინიტაძეს დაჰხატავს გამარჯვებულ სარდლად.

16 თებერვალს ფრონტი სრულიად შიშველი იყო — არც ერთი ნაწილი (გარდა ორი საპიორთა მწყობრისა, რომლებმაც არ იცოდენ გვარდიის გაქცევა და ორი დღე იდგენ წითელ ხილთან და ბოლშევიკებიც არ აწუხებდენ), არ დარჩენილა ხრამზე, ტფილისის წინ.

ყველაფერი აირ-დაირია; დაისვა საკითხი ტფილისის ევაკუაციის შესახებ, მაგრამ სწორედ 18-ს მოვიდა ჩვენი გამარჯვების ამბავი და ქალაქში შემოიყვანეს 15.000 ტყვე. ეს იყო ამ ადამიანის უნარისა და მისდამი ნდობის შედეგი. მაგრამ მე მოგონებებმა გამიტაცა და შორს წავეღ!.. საერთო ისტორიის დაწერა ჩემს გეგმაში არ შედის.

17-ს, ღილის 5 საარზე მოვიდა ბრძანება: — სამხედრო სკოლა საჩქაროდ გამოვიდეს ტაბახმელას პოზიციებზე“.

ჩემს განკარგულებაში იყო: — 136 ქვეითი იუნკერი, 15 არტილერიისტი, 10 საინჟინერო დარგელი და 5 ცხენოსანი. ახლად-მოწვეულ ჯარისკაცებისაგან, რომელთაც მოასწრეს სასროლ მოედანზე წამეკადინება, შევადგინეთ 3 გუნდი, სულ — 350 კაცი. გავაწყვეთ 2 სამთო და 2 საველე ზარბაზნიანი ბატარეა; აქ დავნიშნე იუნკრები. შევადგინეთ 6 ტყვიამფრქვეველიანი გუნდი, აგრეთვე იუნკრების მონაწილეობით. ყველაფერი ეს 5—11 საათამდე იყო გაკეთებული.

(1) სომხებთან ომში გენ. კვინიტაძე იყო შტაბის უფროსად, მაგრამ მე თვითონ მომისმენია ვ. გოგუაძისაგან, რომ გენ. მაზნიაშვილი დადიოდა პოზიციებზე და თავისი ზურგით ათრევდა ვაზნებს, ოპერაციებს კი ხელმძღვანელობდა გენ. კვინიტაძეო.

დილიდან დაწყებული მოედანზე არ შეწყვეტილა ცეკვა-თამაში და სიმღერა. განწყობილება იყო გრძნობა-აწეული და ხალისიანი. 11 სათზე და 30 წუთზე სკოლის რაზმი მოედანზე დაეწყო: — იუნკრების გუნდი 115—120 კაცი. (10—12 ტყვიამფრქვევან), 3 გუნდი ახალგაზრდა ჯარისკაცების, 4 ზარბაზანი და 6 ტყვიამფრქვევი. რაზმი ისე წავიდა ფრონტზე, რომ სრულებით არა ჰქონდა სალაშქრო ნივთები: არც თბილი ტანსაცმელი, არც თბილი წინდები; იუნკრები იყვნენ თხელ ფარაჯებში და ჯარისკაცები ნაბდის ფარაჯებში; ზამთარი კი იდგა ცივი.

თუ ტფილისის დატოვება მოგვიხდებოდა, ვფიქრობდი, — ნაბრძანები იქნებოდა პარტიზანული რაზმების შედგენა; ამის შესახებ მოველაპარაკე ნესტორ გარდაფხაძეს და ჩვენც გადავსწყვიტეთ სკოლის პარტიზანულ რაზმს სათავეში მოვქცეოდით; ამ მიზნით თან წავიღე ჩემი ყარაბინი, რომელსაც არა ერთხელ გამოვუხსნივარ კატასტროფულ წუთებში.

დაახლოებით 12 საათზე გამოველით ეზოდან და გავემართეთ რუსთაველის გამზირისაკენ; გზაზე და განსაკუთრებით რუსთაველის გამზირზე, საზოგადოება გვხვდებოდა მანიფესტაციებით და ოვაციებით; იძახდნენ ჩვენს გვარებს. გვისურვებდნენ გამარჯვებას, ვაშას ძახილი არ შეწყვეტილა მთელი გზის განმავლობაში. მე რამოდენჯერმე გადავაველე თვალი იუნკრებს, მივაცქერდი მათ სახეებს: — გამომეტყველება ჰქონდათ ღრმა და დინჯი; მათი გულისყური შეეპყრო ერთ საგანს; ყველა გრძნობდა, რომ ეს არ იქნება მხოლოდ ჩვეულებრივი ბრძოლა, არამედ ბრძოლა სამკვდრო-სასიცოცხლო. სამხედრო სკოლის განწყობილება ჰგავდა იმ კაცის განწყობილებას, რომელმაც გადასწყვიტა იაფად არ გაჰყიდოს თავისი სიცოცხლე!

გზაზე დავეწიეთ და გავასწარით მე-4 პოლკის 2 გუნდს. ესენი მიდიოდნენ კოჯორზე პოზიციების დასაკავებლად.

დაახლოებით 17 საათზე მივედი ტაბახმელას დუქანთან, გზატკეცილზე. აქ დავგვხვდა დაწინაურებული გენ. ანდრონიკაშვილი და სთქვა: — რომ ეხლავე ოფიცერი (ვგონებ პოლკ. გურამიშვილი) გვაჩვენებს პოზიციებსო. ნაბრძანები იყო დაგვეკავებინა ძველი დანგრეული სანგრები, დაწყებული კოჯორიდან ტაბახმელაზე გავლით, ვიდრე თელეთის ქედზე მდებარე ტრიგონომეტრიულ პუნქტამდე. ეს შეადგენდა უკანასკნელ 8 ვერსის სიგანის ფრონტს. ადგილ-მიდამოები იყო დაღარული და დაწყვეტილი; აუარებელი ხევები და ხრამები, ტყით და

ბუჩქნარით დაფარული; ყველაფერი ეს მართალია ჰქმნიდა მძიმე პირობებს, მაგრამ აუცილებელი იყო რამენაირად დაგვეფარა გაშიშვლებული ტფილისი.

ეს იყო ტფილისის უკანასკნელი პოზიცია.

იუნკრების პირველმა მწყობრმა დაიჭირა სანგარი № 3; მე-2 მწყობრმა სანგარი № 2; მე-3 და მე-4 მწყობრი დავსტოვე მაშველში (მარჯვდად), ბალის ლაბორატორიუმთან. ახალგაზრდა ჯარისკაცების პირველმა გუნდმა დაიკავა სანგარი №4. მე — №5 და 6. სანგრებისთვის გამოვყავი თითო-თითო ათეული. მე-2 მწყობრის უფროსმა გამოჰყო 7 იუნკერი და გაგზავნა № 1 სანგარში. სანგრები № 0 და 00 დაუკავებელი დარჩა. 4ზარბაზანი დაყენებულ იქმნა გორაკის დაქანებაზე ბალის წინ. დანარჩენი ნაწილები მოთავსებულ იქმნენ სანგრებში. 18-ს დილას 3 საათზე ვუბრძანე გამოეცვალათ ნაწილები სანგრებში. იუნკრების მე-3 მწყობრმა შესცვალა 1-ლი მწყობრი № 3 სანგარში; მე-4 მწყობრმა შესცვალა მე-2 მწყობრი სანგარ № 3-ში. ახალგაზრდა ჯარისკაცების 1-ლი გუნდი შესცვალა მე-2 გუნდმა.

ღამემ ჩაიარა მშვიდად. იდვა თოვლი; იყო სიცივე; ყინვა აღწევდა 8—9 გრადს. სკოლის რაზმი იმყოფებოდა მეტად ძნელ პირობებში. დაზვერვამ ახლომახლო ვერაფერი აღმოაჩინა.

სამხედრო ისტორიაში გაუგონარი ამბავია! ახალგაზრდა ჯარისკაცები, რომლებმაც მხოლოდ ორი დღეა რაც სამხედრო ფორმა ჩაიცვეს, ბრძოლაში იქმნენ გამოყვანილი; მაგრამ გამოაშკარავედა, რომ სკოლაში ჯანსაღი სული ტრიალებდა; იუნკერთა გუნდი იყო დასაყრდნობი ქვა-კუთხედი; ოფიცრებმა, კადრის ნაცვლებმა ბრწყინვალეთ შესძლეს ახალგაზრდა ჯარისკაცებში სამხედრო სულის განმტკიცება და ათასეულიც აღმოჩნდა მაგარი, როგორც კირკიტი კაკალი. არც ერთ ნაწილს არ გამოუყვანია ახლად მოწვეული ჯარისკაცები, გარდა სამხედრო სკოლისა.

18 თებერვალს დილით, გავიგეთ, რომ: — ბოლშევიკებმა მოიტანეს იერიშები სოღანლულზე; გვარდიის ერთი ათასეული თოფ-გაუსროლელად გაიპარა თავის სანგრებიდან; გარღვეულ ალაგას შემოიჭრენ ბოლშევიკები; მდგომარეობა გართულდა. საბედნიეროდ გვარდიის მეზობლად მდგომი სადარაჯო ათასეული მტკიცედ იბრძოდა თავის სანგრებში, რის გამო ბოლშევიკებმა ვერ შესძლეს ფრონტის გარღვევით ესარგებლათ და შეჩერდნენ. გათენებისას ჩვენებმა განცვიფრებით შე-

ამჩნის ხევებში ჩასაფრებული ბოლშევიკები; გადავიდენ იერიშზე ჯავშნოსანი მატარებლის დახმარებით ტყვეთ წაიყვანეს 1.500 კაცი.

ეს იყო პირველი კვინიტადისებური საქმიანობა. გამარჯვების ხმა შორს გავარდა — ქალაქი ზეიმობდა...

ჩემი მარცხენა ფრთისა და გენერალ მაზნიაშვილის რაზმს შორას დიდი შუალედის გამო. 18 თებერვალს დილით მე გადავსწიე იუნკრების 1 და 2 მწყობრი უფრო მარცხნივ, მონასტრის ზემოდ, მთის კალთებზე. იუნკერთა მე-3 და მე-4 მწყობრი გამოვსცვალე ახალგაზრდა ჯარისკაცებით. ტფილისს ხალხი გავგზავნე ნაბდის ფესსაცმელებისა და ქჩების მოსატანად რაზმის საჭიროებისათვის.

ზევით საჭირო იყო აღმენიშნა. რომ სკოლის ორგანიზაციის წესდების მიხედვით 17 თებერვალს მთავარსარდალის ბრძანებით მე დავინიშნე სკოლის უფროსად; გენ. ანდრონიკაშვილი კი დაინიშნა მთელი ფრონტის უფროსად. ეს ფრონტი იწყებოდა თელეთის ქედზე მდებარე ტრიგონომეტრიულ ქუნკტ № 430,2-დან კოჯორამდე, თვით კოჯორის ჩაყოლებით. მან მოაწყო თავისი შტაბი დუქანში, გზატკეცილზე.

დღემ მშვიდობიანად ჩაიარა. დღე-ღამეში ორჯერ ვცვლიდი სანგრებში მდგომ ნაწილებს. მხოლოდ იუნკრების ორი მწყობრი მუდამ მაშველში მყავდა (მარქათად) ყოველ შემთხვევისათვის, ახალგაზრდა ჯარისკაცების გასამაგრებლად. ინჟინრებს (10 იუნკერი) დაეკისრათ კავშირის მოწყობა; ცხენოსნები ეწეოდენ საკავშირო სამსახურს გენ. ანდრონიკაშვილის შტაბში; სამუშაო მათ ბევრი ჰქონდათ, ვინაიდან ფრონტი დიდი იყო და ტელეფონით კავშირი ჯერ კიდევ არ იყო მოწყობილი. 18-ს საღამოს ჩვენს პოზიციებზე ამოვიდენ ნოე ჟორდანია, მთავარსარდალი და სამხედრო მინისტრი.

19 თებერვალი.

19 თებერვალს დილით № 2 და № 3 სანგრებში იმყოფებოდენ იუნკრების მე-3 და მე-4 მწყობრი; სანგრები № 4, 5, 6 ეკავა ახალგაზრდა ჯარისკაცების მე-2 გუნდს. № 1 სანგარში იყვნენ იუნკრები ტყვიამფრქვეველებით; მათ უფროსობდა ლეიტენანტი ერისთავი — მშვენიერა, მედგარი ოფიცერი. საკვირველი მოვლენა იყო! ტაბახმელაზე ჩემთან მოვიდა 5 ოფიცერი ჩვენი მე-2 ბრიგადის, რომლის ნაწილები განადგურებულ იქმნა ბამბაკის ხეობაში და ითხოვეს ნებართვა ებრძოლათ სკოლის რიგებში! ესენი იყვნენ: — ლეიტ. ქავთარაძე, არტილერისტი, ლეიტ. ერისთავი, ტყვიამფრქვევი, ლეიტ. სულუხია, უფროსი ლეიტ.

ბარამიძე, და ლეიტ. თავზერაძე. ამ მოვლენამ კიდევ გამოაშკარავა, რა მალლა იდგა სკოლის ავტორიტეტი. კარგ ოფიცრებს გული კარგა ნაწილისაკენ უწევდათ. ცხადია, ისინი მე მივიღე.

ღილით, დაახლოვებით 8 საათზე, მომივიდა ცნობა, რომ სოფელ ვაშლოვანისა და კუმისის წინ შემჩნეულია მტრის ქვეითი ჯარი. მალე გამოაშკარავდა მტრის შემოტევა ფართო ფრონტით ჩვენს სანგრებზე №№ 0, 1, 2, 3, 4 და 5. გამოვედი ჩვენი ბატარეის თვალმადევენ პუნ-კტზე და აქედან აღმოვაჩინე მტრის ერთი ნაწილის მოძრაობა ვაშლოვანიდან ჩრდილო-დასავლეთის მიმართულებით კოჯორზე; ჩვენი სანგრების პირდაპირ კი უკვე უტევდა საბრძოლო წყობაში გაშლილი მტრის ქვეითი ჯარი.

მაიორ ბახუტაშვილმა ასტეხა ცეცხლი მტრის მომავალ ნაწილზე და არივდარია იგი. ამის შემდეგ ნაწილი მიემალა ბორცვებს და აღარ-სად სჩანდა.

მე წავედი ცხენით № 4 სანგარში, სადაც იდგა ახალგაზრდა ჯარისკაცების მე-2 გუნდი; მაშველში იყო 1-ლი გუნდი. № 4 სანგრებს უკვე უშენდა მტრის არტილერია. ჩამოვქვეითდი და გავიარე სანგრებში; ძალიან მაინტერესებდა ახალგაზრდა ჯარისკაცების სულისკვეთება; შთაბეჭდილება მივიღე პირდაპირ სასიხარულო! არავითარი შიში მათ სახეზე! გამომეტყველება ჰქონდათ გონიერი, თუმცა დაჭიმული, მაგრამ სრულიად მშვიდი. როდესაც კი ვინმეს რაიმე შევეკითხე, მონდომა ფეხზე ადგომა. ძალაუნებურად გავიფიქრე: — ეხ, ამაცადინე ესენი ერთი წელიწადი, მაშინ პირდაპირ ლომები იქნებიან!.. სანგრებიდან მაშველ გუნდში გამოვედი. ამ მომენტში დაეცა ყუმბარა გუნდის მარცხენა ფრთაზე; განაპირა ჯარისკაცმა კონტუზია მიიღო და ერთი ც დაიჭრა. მალე მეორე ყუმბარა დაეცა გუნდიდან 15 ნაბიჯის მანძილზე (გრანატები); პირდაპირ საკვირველებაა! არც ერთი ჯარისკაცი არ დაძრულა ადგილიდან. არც სხვანაირად როგორმე გამოუჩენია თავისი საშიში მდგომარეობა! მივუბრუნდი და ვუთხარი მაიორ შერვაშიძეს, რომელიც თან მახლდა: — „ეხლა კი მაგათი ჯავრი აღარა მაქვს, ნამდვილი გმირები არიან!“. შევჯექი და წამოვედი ბატარეაში. მივუახლოვდი ბატარეას 25 ნაბიჯზე და წინ მომეგებენ ჩვენი ოფიცრები: მაიორი ანანიაშვილი, კაპ. მაჭავარიანი და კაპ. შავდია; მოვიდენ და დამიწყეს გამოკითხვა — თუ როგორ გრძნობენ თავს იქ ჩვენი ახალგაზრდა ჯარისკაცები. კარგად მახსოვს, რომ ისინი ჩემი ცხენის მკერდთან იყვნენ შე-



ჯგუფებული. მაიორ ანანიაშვილს მტრის მხრიდან უდგენ კაპ მანკოვიძის რიანი და კაპ შავდია. სანგრებში № 2 და 3 იყო ხანდაზმითი ცეცხლი. უეცრად მომესმა რალაც მოწყვეტილი დარტყმა და მაიორი ანანიაშვილის კრუ ამოძახილი: — „უჰხ!“ მაიორ ანანიაშვილის სხეულმა, როგორც ელექტროს. ჩქერდარტყმულმა. მიიღო იმ კაცის მდგომარეობა, რომელსაც მუცელში მოულოდნელი სიმძიმე მოხვდა — ერთბაშად გადაიღუნა წინ. მაგრამ ჯერ კიდევ ფეხზე იდგა, თუმცა უკვე მკვდარი იყო. ოფიცრებმა სტაცეს ხელი და დაასვენეს გულალმა. არავითარი მოძრაობა! პენსნე ისევ ცხვირზე დარჩა. ტყვია მოხვდა მარჯვენა ძეძუსთან ახლოს და გაიარა გულში.

ამ ფაქტმა კიდევ ერთხელ განამტკიცა ჩემში რწმენა, რომ სიკვდილი ყოველთვის დანიშნულ დროზე მოდის და ამისათვის მართლაც არა ჰლირს მასზე ფიქრი. მაიორი ანანიაშვილი პირველად იყო ომში, რაც ძლიერ იშვიათი მოვლენაა ჩვენს დროში. და მოკლულ იქნა, არამც თუ პირველ დღეს, არამედ ბრძოლის დაწყების პირველ საათში. განა ეს არ არის ბედი?

მალე სოფელ შულავერთან. გზაზე, თამამად გამოჩნდა მტრის ცხენოსანი მწყობრი; მაიორ ბახუტაშვილმა პირველი ყუმბარავე შიგ რაზმის შუაში ჩააგდო და ცხენოსან მწყობრიდან ასე რომ ვსთქვათ „ბურტყლი გაიფანტა“. ესეც ბედია! აბა სცადეთ 3—4 ვერსზე მოახვედროთ ცხენოსან მწყობრს პირველი ან მეორე ყუმბარა!

მოწინააღმდეგემ მოიყნოსა ჩვენი ბატარეა № 2 და № 3 სანგრებს უკან და დაიწყო ყუმბარებით მისი ძებნა. აქ მოხდა დიდი სეირი! ჩვენი ზარბაზნიდან 150 ნაბიჯზე მარჯვნივ და ცოტა წინ, პირდაპირ ბექზე, მიწიდან მალლა იყო ამოშვერილი სამიჯნე ქვა, რუქაზე № 510-ით აღნიშნული; თვალთ ის ალბად გარკვევით მოსჩანდა მოწინააღმდეგეს პოზიციებიდან და მტერმა მიიღო ჩვენი არტილერიის თვალმდევნ პუნქტად; მთელი ბრძოლების განმავლობაში მოწინააღმდეგე დაუზოგავად გლეჯდა ყუმბარებით ამ ქვას და სრულიად გადათხარა ირგვლივ მიწა; მაგრამ ქვა გულადათ იდგა თავის ადგილზე, თითქო სამხედრო სკოლის სულის სიმტკიცის სიმბოლო ყოფილიყო.

დაახლოვებით 12 საათზე მოწინააღმდეგის შემტევი ნაწილები მოუახლოვდნ ჩვენს სანგრებს და იერიშზე გადმოვიდნ; მაგრამ ორასი ფეხის ნაბიჯზე მათ შეეგება № 1-ლი სანგრიდან ტყვიამფრქვეველების ფრთული ცეცხლით. აქამდე გაჩუმებული ლეიტ. ერისთავი; ერა

ადგილას დაალაგა 23 გვამი და შეტევა მოგერებულ იქმნა. იერიშის უკუგდებაში მონაწილეობა მიიღეს აგრეთვე იუნკრების მე-3 და მე-4 მწყობრმა, № 2—3 სანგრებიდან.

დაიწყეს დაჭრილების მოყვანა. № 1-დან № 5-მდე სანგრებზე არ შეწყვეტილა მტრის იერიშები მთელი დღის განმავლობაში. ცეცხლის გასაძლიერებლად საჭირო შეიქმნა კიდევ ერთი მწყობრის გაგზავნა. მაშველში დარჩა იუნკრების მხოლოდ ერთი პატარა მწყობრი. საერთო სულიერი განწყობილება კარგი იყო.

უნდა აღინიშნოს, რომ 18-ს საღამოს მოვიდა და ჩემს განკარგულებაში ვადმოვიდა მე-10-ე ათასეული, პოლკ. საგინაშვილის უფროსობით. ვინაიდან ჯარები მოდიოდნენ თანდათანობით და ფრონტი უკვე დაკავებული იყო, შეუძლებელი შეიქმნა მიმეცა მე-10-ე ათასეულისათვის საკუთარი უბანი; ამის გამო მისი გუნდები ჩაყენებულ იქმნენ ფრონტის ღია ადგილებში და დაიკავეს № 0 და № 00 სანგრები. ერთი გუნდი ჩადგა მარცხენა ფრთაზე სანგარში № 6.

დაახლოვებით 13 საათსა და 30 წუთზე, კოჯორის აღმოსავლეთ ნაპირზე გამოჩნდა ბოლშევიკების ძალა, ერთ ათასეულამდე; დაიკავეს სოფ. წავეკისი და შარებით დაეშვენ ძირს, სრულიად ჩვენი ზურგისაკენ, გენ. ანდრონიკაშვილის შტაბის მიმართულებით. დუქანი, სადაც შტაბი მოთავსებული იყო, მტრის ცეცხლის ქვეშ მოექცა. მდგომარეობა შეიქმნა კრიტიკული და დამაფიქრებელი. როგორც აღმოჩნდა, კოჯორის დამცველი მე-4 ათასეულის გუნდები დამარცხებულ იქმნენ იმ ბოლშევიკებთან ბრძოლაში, რომელნიც თეთრი დუქნიდან უტევდნენ. მათთან მოქმედებდა აგრეთვე ის ნაწილიც, რომელიც ჩემ მიერ შემჩნეული იყო დილით. მე-4 ათასეულის გუნდებმა დაიხიეს მამა-დავითის მთაზე და სრულიად გააღეს ჩვენს ზურგში მომავალი გზა. გენ. ანდრონიკაშვილმა როდესაც შეხედა შტაბის აუცილებელ დაღუპვას და მთელი რაზმის კრიტიკულ მდგომარეობას, სასწრაფოდ გამომიგზავნა შემდეგი შინაარსის სიტყვიერი ბრძანება იუნკერ მიქაძის პირით: —

„ბოლშევიკები ჩამოდიან კოჯორიდან ზურგში, შტაბი უკვე ცეცხლის ქვეშ იმყოფება; ამისათვის გენ. ანდრონიკაშვილი უბრძანებს სკოლას და მე-1) ათასეულს, დაიხიონ უკან.“

ჩემს შეკითხვაზე: —

„საით ბრძანა გენერალმა უკან დახევა?“

იუნკ. მიქაძემ მაჩვენა მარჯვენა ხელით ჩრდილოეთის მიმართულებით;

მამა-დავითის მთაზე. ბრძანების მიღების დროს ჩემთან იყვნენ მაიორი გარდაფხაძე და კაპ. მაჭავარიანი. ჯერ კიდევ ბრძანებამდე კოჯორზე ვხედავდი ბოლშევიკურ ძალებს და კარგად შევაფასე ჩვენი მდომარეობა. კრიტიკული მდგომარეობა შეიქმნა არამც თუ მარტო ჩვენი რაზმისათვის, არამედ მთელი უმთავრესი მიზნისათვის — ტფილისისათვის.

ნაპოლეონობა არ იყო საჭირო იმის გამოსარკვევად, რომ: იმ შემთხვევაში, თუ მე ბრძანებას ავასრულებდი, იმ საღამოსვე ტფილისი ბოლშევიკების მიერ იქნებოდა დაკავებული და ჩვენი ჯარების დიდი ნაწილი გზა-გადაჭრილი აღმოჩნდებოდა. დავიწყებდი თუ არა ჩემი ნაწილების ბრძოლიდან გამოყვანას და მტრის ფრთული და ზურგის ცეცხლის ქვეშ უკან დახევას, დარწმუნებული უნდა ვყოფილიყავ იმაში, რომ მამა-დავითის მთაზე მარტო იუნკრებს მივიყვანდი; დანარჩენი ყველაფერი ერთმანეთში აირეოდა და ტფილისისაკენ თავქვე დაეშვებოდა... ჩვენი უბნის დატოვების შემდეგ ბოლშევიკები სწრაფად დაიკავებდნენ მას, ვინაიდან ამ დროს დაჟინებით მოჰქონდათ ჩვენზე იერიშები; აშკარაა, მათ იცოდნენ კოჯორში გამარჯვების შესახებ და ჩვენი უბნის დაკავებითაც უნდოდათ ტფილისის ბედი გადაეწყვიტათ.

ყველაფერი ეს ნათლად მქონდა წარმოდგენილი და განცვიფრებული დავრჩი, გენ. ანდრონიკაშვილმა თუ როგორ გადასწყვიტა ასეთი ნაბიჯის გადადგმა.

მოზღვავდა მწველი განცდები და ფიქრმა გამიტაცა. წარმოვიდგინე, რომ სამხედრო ისტორიკოსი ტფილისთან ბრძოლის აღწერის დროს დასწერს: — „კრიტიკულ წუთებში სამხედრო სკოლის რაზმმა დააგდო თავისი პოზიციები და დაიხია მამა-დავითის მთაზე, რის შედეგად ბოლშევიკებმა დაიკავეს ტაბახმელა და აქედან შევარდენ ტფილისში, ... არა!

ეს არ იქნება ისტორიაში ასე დაწერილი — გადავსწყვიტე. ფიქრები იცვლებოდა ელვის სისწრაფით...

მომაგონდა სამხედრო ისტორიიდან შემთხვევები, როდესაც ჯარის ნაწილები სწირავდნენ თავს არმიის დასახსნელად! მივუბრუნდი და დამშვიდებულად ვუთხარი მიქაძეს: —

„გადავი გენერალს, რომ მე ამ ბრძანებას ვერ ავასრულებ და ეხლავე მოვალ მოსალაპარაკებლად“.

ნესტორი გარდაფხაძეს განვუცხადე, რომ არავითარ შემთხვევაში უკან არ დავიხევ!

როდესაც ჯერ კიდევ ადრე დავინახე შემოვლა, მე არაფერი ხომეები არ მიმიღია, რადგან შემოვლა იყო ჩემი უბანის გარეშე და ვფიქრობდი, გენ. ანდრონიკაშვილი თვითონ მიიღებდა ზომებს. უფლება არა მქონდა იქ ჩავრეულიყავ! ეხლა კი გადავსწყვიტე ვიმოქმედო!

ვუბრძანე მაიორ ბახუტაშვილს, მოაბრუნოს საველე ზარბაზნები უკან და გახსნას ცეცხლი: გარდა ამისა, ვუბრძანე კაპ. ქარუმიძეს, ჩამოაგოროს სამთო ზარბაზნები ზევიდან და დააყენოს ბალის და სოფელ ტაბახმელას შუა. თვითონ კი წავედი გენ. ანდრონიკაშვილთან. რალაც ეშმაკის სიმშვიდემ შემიპყრო! ფიქრი სრბოლას განაგრძობდა... მომაგონდა შემთხვევა ოსმალეთის ომიდან, ბაიაზეთის სიმაგრეში...

თვალწინ წარმომიდგენ ერეკლე II-ის გმირები, რომელნიც კრწანისის ბრძოლის დროს, ტაბახმელას ქვემოდ. ტფილისზე მიმავალ გზას იცავდენ და იქ დაწვა ყველა!

როგორ?

განა თავისუფალი საქართველოს იუნკრები არ უნდა გაუსწორდენ თავის წინაპრებს ვაჟაკობაში?

ფიქრები იცვლებოდა განსაცვიფრებელი სიჩქარით: მხოლოდ ერთი უფრო ხშირად და ხშირად მიბრუნდებოდა: — ენახოთ და გენ. ანდრონიკაშვილი დაიჟინებს თავისას და, რადგან მე გადაწყვეტილი მაქვს უკან არ დავიხიო, მიბრძანებს უფროსობა სხვას გადავცე? მაშინ რა? მაშინ...

მე აქ არ მიწდა მოვიხსენიო ის, რაც იძულებულია ზოგჯერ ომში ჩაიდინოს უაღრესი დისციპლინით აღჭურვილმა ოფიცერმა! წარმოიდგინეთ, ერთგვარ სულიერ შემსუბუქებასაც ვგრძნობდი! თვალწინ მეხატებოდა სურათი, თუ როგორ იბრძვის უკანასკნელ აღსასრულამდე სამხედრო სკოლა გორაკზე, ან და ვინ იცის, დაბოლოს, ბალშიაც, მტრას მიერ გარშემორტყმული... თუ ტფილისს ვერ გადავარჩენდით ეს თავგანწირვა ხომ მაინც სარგებლობას მოუტანს მომავალ ახალგაზრდობის აღზრდას და სკოლის პატივს იხსნის. ერთი წუთით წარმოიდგინეთ, რომ სამხედრო სკოლა ყოფილიყო ტფილისის დაღუპვის მიზეზი...

საშინელია ამის წარმოდგენაც კი!

მივედი შტაბში და აივანზე შევხვდი გენ. ანდრონიკაშვილს: გენერალი სრულიად დამშვიდებული იყო.

უნდა აღვიარო, რომ მე სრულებით არ ვაპირობ ბრალი დავსდვა გენ. ანდრონიკაშვილს სულმოკლეობაში.

არასოდეს!

საერთოდ გენერალ ანდრონიკაშვილს თავი ეჭირა მეტად მშვიდად და განაგებდა საზრიანად. მის გადაწყვეტილებას შეიძლება მიეცეს ფსიქოლოგიური ახსნა. ის იმყოფებოდა თავის შტაბში და ვერ ხედავდა უშუალოდ ჯარებს, ვერ გრძნობდა სკოლის გამობრძმედილ მებრძოლ სულს და როგორც ბუნებით ლბილი ადამიანი ვერ პოულობდა თავის არსებაში იმდენ ნებისყოფას, რომ მოეთხოვა თავისი ჯარებისათვის, უეჭველი დალუპვის მიუხედავად, დამდგარიყვენ და დალუპულიყვენ.

ცნობილია, რამდენად ზურგი ფრონტს მოშორებულია, იმდენად შთაბეჭდილება უფრო ძლიერია.

ჩვენ შორის შემდეგი ლაპარაკი მოხდა: —

- რა ბრძანება გამომიგზავნე შენ?
- მაშ რა ექნათ, ხელავ? ისინი ზურგში არიან!
- მაგრამ თუ მე დავიხიე, ტფილისი ხომ დაილუპება დღესვე?
- მაშ რა უნდა ექნათ?
- იცის თუ არა მთავარსარდალმა შენი გადაწყვეტილების შესახებ?

— არა!

— მაშ როგორ გადადგი ასეთი ნაბიჯი? მე არ შემიძლია ეს შევასრულო! გავაკეთებ, რაც შესაძლებელია, მივიღებ ზომებს, მაგრამ პოზიციიდან დახევა მე არ შემიძლია!

— ჩემო კარგო, თუ შენ ხელავ გამოსავალს, იმოქმედე ჩქარა და დიდი მადლობელი ვიქნები!

— მე მივდივარ! — ვუპასუხე და მოვაბრუნე ცხენი ბალისაკენ. აქედან გამოვიყვანე იუნკერთა მე-2 მწყობრი, რომელსაც იმ დროს ოფიცერი არ ჰყავდა და წავედი შენობისაკენ ოფიცერის დასანიშნავად; ამ დროს სახლიდან გადმოხტა და წინ შემომეგება კაპ. თოიძე, ინჟინერი.

დავუჭირე ხელი, ვაჩვენე და ავუხსენი მდგომარეობა და გავგზავნე მწყობრით დუქნისაკენ. ზარბაზნებს ვუბრძანე ცეცხლი აეჩქარებინათ; ნესტორ გარდაფხაძეს ვუბრძანე, მოეხსნა სანგრებიდან და დუქანთან მოეყვანა ახალგაზრდა ჯარისკაცების 1-ლი გუნდი. ამას გარდა მოხერხდა გამოგვეყო მე-10 ათასეულიდან ნახევარი გუნდი, რომელსაც უფროსობდა იმავე ათასეულის კაპიტანი ქარუმიძე, გამოჩენილი და გულადი ოფიცერი.

ნათლად მქონდა წარმოდგენილი, რომ ეს ნაწილები ვერ შესძლებენ კოჯორიდან ბოლშევიკების გამოყრას, მაგრამ ისიც კარგად მესმოდა, რომ ვერც ბოლშევიკები იგრძნობდნენ თავს გამარჯვებულად.

მოწინააღმდეგის ზურგში შემოვლა და იქ მოქმედება, როდესაც ფრონტი მაგრადა სდგას, არც ისე იოლია. — სახიფათოა და განწირული. ეს მათი მერყეობა და გაუბედაობა მაშინვე თვალში მეცა და დამებადა იმედის ნაპერწკალი, რომ ჩვენი, თუმცა სუსტი, კონტრ-იერიშები მოწინააღმდეგეს შეაჩერებს.

ამ უმად ჩვენთვის მხოლოდ ეს იყო საჭირო.

ვენ. ანდრონიკაშვილს ვსთხოვე, საჩქაროდ მთავარსარდალისათვის ეცნობებინა.

იერიში დაიძრა! ნახევარი გუნდი წავიდა მარჯვნივ, იუნკრები — მარცხნივ. ნახევარი გუნდის იერიში რამოდენიმედ დაფარული იყო ბორცვებით, იუნკრები კი უტევდნენ სუფთა თოვლით დაფენილ ღია ადგილზე.

დიდებული და ლამაზი სურათი იყო! არც ერთხელ არ დაწოლილან ისე გაიარეს ცეცხლის ქვეშ 1 და 1/2 ვერსი.

ეს მორალური დარტყმა ბოლშევიკებისათვის ცეცხლზე ძლიერია იყო!

მიუახლოვდნენ 100—120 ნაბიჯზე და გახსნეს ცეცხლი, მაგრამ უბედურება არ ვგტოვებდა ჩვენ! მე-10 ათასეულის ნახევარ გუნდში მოკლულ იქმნა კაპ. ქარუმიძე; იუნკრების მწყობრში მოჰკლეს კაპ. თოიძე. ნახევარმა გუნდმა დაიწია უკან, მაგრამ შემდეგ გასწორდა და შეჩერდა. ბოლშევიკები ვადმოვიდნენ ხიშტით. იერიშზე ერთ-მუჟა იუნკრების წინააღმდეგ (სულ იყო 23 იუნკერი). იუნკრებმა დაიწიეს უკან, მოიმარჯვეს ადგილი და შეეგებნენ ცეცხლით! ჩვენმა ზარბაზნებმა გაახშირეს სროლა. ბოლშევიკები გაიქცნენ უკან თავიანთ თოვლის სანგრებში.

ჩვენი არტილერიის მარჯვე ცეცხლმა (პირდაპირი დამიზნებით) და გმირულ კონტრ-იერიშის მორალურმა დარტყმამ მტერი ადგილზე მიაჭედა!

ჩვენ უკვე ვადარჩენილი ვიყავით!

ვინც ხედავდა ამ იერიშს, მხოლოდ ის გაიგებს, თუ რა შეუძლია გააკეთონ ერთ-მუჟა თავგანწირულ ვარისკაცებმა!

ამ დროს მოვიდა მთავარსარდალის ტელეფონოგრამა: — „გამა-

გრდით, როგორც არ უნდა იყოს, ვიღებ ყოველ ზომას“. მართლაც, გენ. კვინიტაძემ ჩვეულებრივი ენერგიით მოაწყო შველა. ტფილისიდან მოჰყავდათ ავტომობილზე მე-5-ე ათასეული; ქალაქის ფუნქცილიორით აიყვანეს მამა-დავითის მთაზე გვარდიის ათასეული; სოფელ ბებუთოვ-კაში გაიგზავნა გვარდიელების ერთი ათასეული, კოჯორზე ზურგიდან შემოსატევადა; გენ. მაზნიაშვილისაგან, თელეთის ქედით, მოვიდა 1-ლა ათასეული პოლკ. გეგელაშვილის უფროსობით, და ერთი გვარდიის ათასეული. ვიტყვი, რომ ყველაფერი ეს მეტიც იყო, ვიდრე საჭიროება მოითხოვდა, და ნათელს ჰფენს იმას, თუ რა მნიშვნელობას აძლევდა კოჯორს მთავარსარდალი.

მოსულმა ნაწილებმა მიიღეს ჩემგან ცნობები მდგომარეობის შესახებ და ბოლშევიკების წინააღმდეგ გაიშალენ.

ვუბრძანე მოეგროვებინათ მე-2 მწყობრიდან დარჩენილი იუნკრები; დაჭრილ-მოკლული იყო 8 იუნკერი და კაპ. თოიძე. რადგან ჯარის ნაწილები უკვე მოსული იყვნენ, ვისარგებლე შემთხვევით და ვსთხოვე გენ. ანდრონიკაშვილს გამოეცვალა სკოლა და მოეცა დასვენების საშუალება, თუნდაც ერთი დამით. გენერალი დასთანხმდა. ჩემი უბანი პოლკ. გეგელაშვილმა ჩაიბარა. შეეკრიბე სკოლა და ის იყო სოფელ შინდისისაკენ უნდა წავსულიყავი. ამ დროს მივიღე გენერალ ანდრონიკაშვილის ბრძანება, რომ იუნკრები წამეყვანა და ათასეული დამეტოვებინა ბაღში. თურმე გულად გვარდიას ეთხოვნა სკოლის დატოვება!

შემჩნეული იყო, რომ მიუხედავად ცუდი მომზადების და გაწვრთნისა, ჯარი უკეთესად მოქმედებდა და უფრო გულადათ ეჭირა თავი, ვიდრე გვარდიას. რითი აიხსნება ეს?

ერთი და იგივე ხალხის შვილები და ასეთი განსხვავება?

მხოლოდ იმით, რომ სამხედრო საქმე ვერ იტანს და ვერ ითმენს ვერავითარ კომიტეტებს, და სცნობს მხოლოდ და მხოლოდ ერის უფლებიანობას და უფროსისადმი განსაკუთრებულ მორჩილებას, — რაც ჯარში, მართალია, არა საკმაო დონეზე, მაგრამ მაინც არსებობდა.

წავედი იუნკრებით სოფელ შინდისს. ცუდათ თუ კარგად მოვეწყეთ ვიღაც მემამულის სახლში. რაკი საქმე გამოკეთებული იყო, კოჯორის ჯაფრი აღარა მქონდა.

კოჯორის ამგვარი ინციდენტისა და მიღებულ ბრძანების შესახებ არავისათვის არაფერი მითქვამს. ჩემს მეგობარ გენერალ კვინიტაძესაც

კი ვუამბე ეს მხოლოდ კონსტანტინეპოლში და ამ შემთხვევაშიც ჩვენი ოფიცრებმა გამომიწვიეს.

უნდა ვსთქვა, რომ ამ ომში ჩვენმა ხალხმა ერთიანად ვერ გამოიჩინა პატრიოტიზმი! ამას ჩვენ ვხედავდით ძალიან ხშირად, რასაც გზა და გზა აღვნიშნავ! შინდისში ცხენების საკვებავი ერთი ფუთი თივის საფასურად 200 მანეთი გამომართვეს, როდესაც დაწესებული ფასი ნახევარს არ აღემატებოდა! ეს წერილმანია, მაგრამ დამახასიათებელი!

20 თებერვალი.

დილით ადრე მივიღე ბრძანება — საჩქაროთ წამეყვანა იუნკრები № 2 და № 3 სანგრებზე მისაშველებლად. მტერმა, სჩანს, კოჯორის თავისი ნაწილების გამოსახსნელად, რომლებსაც ჩვენები უკვე აწეებოდნენ, თავგანწირულად შემოუტია № 2 და № 3 სანგრებს, სადაც ჩამდგარი იყო გვარდია და მე-5 ათასეული. მდგომარეობა კვლავ უნუგეშო შეიქმნა.

საკვირველებაა: იქ, სადაც იუნკრები 20—25 კაცისაგან შემდგარი მწყობრით მტერს უკუაქცევდნენ, 150—200 კაცისაგან შემდგარი და ასეთივე მაშველით, მთელი გუნდები ვერც კი უძლებდნენ!

ძნელი სათქმელია, იყო თუ არა ნაპოლეონის ძველი გვარდია სულის სიმტკიცით იუნკრების გუნდზე უმაგრესი. იუნკრების ნამოქმედარი არავითარ აღწერას არ დანებდება! ამისი დანახვა და ხილვა იყო საჭირო. აქ აისახა უმწვერვალესი შეგნება თავის მოვალეობისა და ჭაბუკობა, ესე იგი. გრძნობა, რომელიც წარმოშობს მეგობრისადმი მიშველებისა და მის დასახსნელად თავის განწირვას! ყოველ მათგანს უნდოდა მომკვდარიყო მეგობრისადმი მეგობრის გვერდში! მთელი გუნდი წარმოადგენდა ერთი გამირის ერთ სხეულს! 4—5-ჯერ უძლიერესა მტრის წინააღმდეგ მიდიოდნენ ხიშტზე ისე მაგრად და დარწმუნებულნი, როგორც გაუვლიათ სასახლის წინ აღლუმის დროს!

გამბედაობაში ამ გუნდს შეიძლება დაედაროს რუსეთიდან უკანდახევის დროს, ცხენოსან გვარდიისაგან გადარჩეულ მდგარ ოფიცრებისაგან შემდგარ ნაპოლეონის ცნობილ ესკადრონს.

დავეწყვეთ და წავედით დუქნის მიმართულებით. გზაზე კვლავ მივიღე ბრძანება აჩქარებულიყავ. ვუბრძანე იუნკრებს, მოეხსნათ გარდა ვაზნებისა, ყველა ნივთი, დაეტოვებინათ გზატკეცილზე და სასწრაფოდ გორაკისაკენ დაძრულიყვენ. გამოვიდა თუ არა გუნდი გორაკზე, ბალის მარჯვნივ, გაიშალა შარში, და სწორედ საჭირო დროს! გვარდი-

ელეების ორი გუნდი, № 2 — 3 სანგრებში, ველარ გაუძღეს რა მოწინააღმდეგის შარების მოახლოებას, მოსწყდა ადგილიდან და გამოიქცა პირდაპირ იუნკრებისაკენ. ამ მომენტში კაპიტანმა შავლიამ წაიყვანა იუნკრები იერიშით გვარდიელებზე და ბოლშევიკებზე. სანგრები დაბრუნებულ იქმნა.

ენიდან ვშიშობდი, ბოლშევიკებს სადმე ფრონტი არ გაერღვიათ, და ჩვენი მამველი ნაწილიც დახმარების მაგიერ. არ გაქცეულიყო, მაშველში, ბალთან, მეჭირა იუნკრების ნაწილი და კრიტიკულ წუთებში ვაგზავნიდი კონტრ-იერიშებზე.

იმ დილას მოგერებულ იქმნა მოწინააღმდეგის სამი იერიში.

მე კვლავ ჩავიბარე საბრძოლო უბნის უფროსობა. უკვე ბევრი იყო იუნკრებში დაჭრილ-დახოცილი — აღმატებოდა 25-ს. საღამოსა და ღამე მტერმა რამოდენჯერმე გაიმეორა იერიშები და იუნკრებიც გადადიოდნენ კონტრ-იერიშებზე, სანგრების წინ (აქ ბოლშევიკებმა სხვა-თა შორის დაჩეჩქვეს კონდახებით იუნკერი კეზელი).

დაახლოებით 2 საათზე კოჯრიდან ჩამოვიდა ჯუღელი და გვაცხნობა, რომ ჩვენებმა დაიკავეს კოჯორი და უტევენ ძველ სიმაგრეს — ქორ-ოღლის.

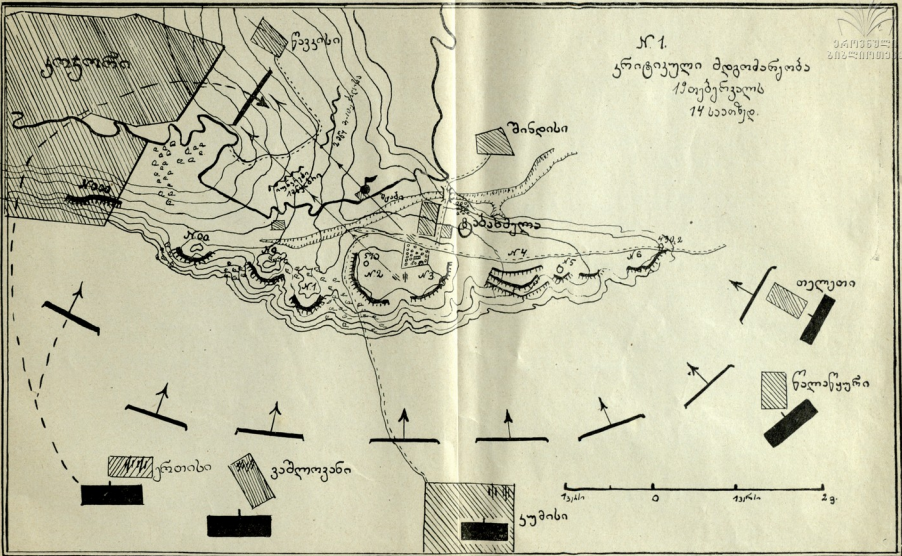
მოწინააღმდეგეს უნდოდა იმ ღამეს, რათაც არ უნდა დასჯდომოდა, ხელთ ჩაეგდო ჩვენ მიერ გამაგრებული გორაკი და ამ მიზნით, ჯიუტად იერიშები მოჰქონდა; ორი დღის განმავლობაში გრგვინვა არ შეწყვეტილა. მტერმა, თავის გამარჯვებაში დარწმუნებულმა, გამოგზავნა ათასეული 4 ზარბაზნით, გზატკეცილზე, ჩემი მარჯვენა ფრთის № 00 სანგრების ავლით, შულავერიდან კოჯორზე, იმ ანგარიშით, რომ დილიდანვე დაეწყო ტფილისის ნგრევა. ეს რაზმი მოვუშვით ძალიან ახლოს და შემდეგ ცეცხლით დაცხრილეთ და დაფვარცხეთ სანგრებ № 00-დან.

ბოლშევიკებმა დააგდეს 4 სავლეე ზარბაზანი და გაიქცენ; იქვე აღმოჩნდა პატარა ჯავშნოსანი ვაზნებით. სანგრებში № 00 იდგა მე-10 ათასეულის გუნდი.

21 თებერვალი.

ზემოდ აღნიშნული მარცხის შემდეგ, ბოლშევიკები მაინც დაჟინებით, განაგრძობდნენ კედაროზე იერიშებს და მხოლოდ 21 თებერვალს დილით, დაახლოებით ათ საათზე, დასტოვეს პოზიციები და საგრძნობ

ჩ. 1.
 ცრიტიკული მდგომარეობა
 17 თებერვალს
 14 საათზედ.



მანძილზე დაიხიეს უკან, ასე რომ მტრის ქვეითი ჯარი აღარსად სწავდა და არტილერიის ცეცხლის მიუხედავად, დღემ მშვიდად ჩაიარა.

20 თებერვალს მოაგროვეს თოიძის იერიშის დროს დახოცილი იუნკრები, მაგრამ თვითონ თოიძე ვერ აღმოაჩინეს. 21 თებერვალს მოვიდა პოლკოვნიკი გურამიშვილი მავთულის ფერხის გასამართავად და მთხოვა მეჩვენებინა საშიში და საფრთხილო ადგილები; მე მას წავყევი, თუმცა ძალიან მინდოდა წავსულიყავი თოიძის გვამის საძებნელად. როდესაც თოიძე უტევდა, მე ვიჯექი სამთო ზარბაზნებთან, ბალთან და გარკვევით ვხედავდი ჭოგრიტით, თუ სად დაეცა თოიძე; მე ეს ადგილი დავინახსოვრე და ეხლა, როდესაც იმის გვამის ძებნა დაგვჭირდა, ვაჩვენე ეს ადგილი დუქნიდან კაპ. სულხანიშვილს, და ცხენოსაი იუნკრებით გავავაზავენ გვამის მოსაძებნად. წავიდენ და კიდევ იპოვეს. კაპიტ. თოიძეს ჰქონდა ტყვიის ჭრილობა მუცელში და შემდეგ დარტყმული ჰქონდა ხიშტი, უთუოდ ღამე, პირდაპირ გულში. იგი იყო მხოლოდ საცვლებში.

21 თებერვალს ჩვენ რომ ხელთ გვეყოლოდა 2—3 ხელუხლებელი ათასეული. შესაძლებელი იყო შეტევაზე გადასვლა და ბოლშევიკების განდევნა. ამის შესახებ კიდევ ვუთხარი გენ. კვინიტაძეს, მაგრამ მან მიპასუხა, რომ არც ერთი ათასეული აღარ დარჩა; მხოლოდ ახალციხიდან მოელის მე-11 და მე-12 ათასეულებს და მაშინ შესაძლებელი გახდება იერიშზე გადასვლა. იმ ნაწილებზე კი, რომელნიც შემფრთხავი იყვნენ ან მოქანცული და ბრძოლის დროს განიცადეს დიდი დანაკლისი, იმედის დამყარება და შეტევაზე გადასვლა სახიფათო იყო, თორემ ცნობილია გენ. კვინიტაძის სისტემა.

21-ს ჩვენს უბანზე მოვიდა მაიორ ჩრდილელის ბატარეა (მაიორი ჩრდილელი ენერგიული და შეუღრბეკი ოფიცერი იყო; შემდეგ იგი ბოლშევიკებმა დახვრიტეს ტფილისში). ბატარეა დადგა პოზიციებზე დუქანთან. მოვიდა აგრეთვე მაიორ მახარაძის ბატარეის ერთი მწყობრი, გოგი მესხიშვილის უფროსობით (ამის გმირობის დღე 24 თებერვალი იყო).

ბოლშევიკებმა თავისი ენერგია და ცდა ერთიანად ტაბახმელას მოაპყრეს, როგორც მთელი პოზიციის გასაღებს და სწორედ ამიტომ მთავარსარდალმა არტილერიით გაგვაძლიერა.

არ მახსოვს რა დღე იყო, — ტფილისიდან ამოვიდენ ქალები და მოიტანეს საჩუქრები; შემოვიდენ ბაღში — ჩემს ოთახში და ძალიან

მხიარულად და რიხიანად ეჭირათ თავი; ამ დროს დაიგრიალა ბახუტა
შვილმა; ზარბაზნები იღვა სწორედ ფანჯარის პირდაპირ; ერთმა ქალმა
ზარბაზნები ფანჯარიდან დაინახა და უკვე მადა-დაკარგული კილოთი
იკითხა: — „როგორ? ეს თვით პოზიციებია?“ — „რასაკვირველია!“ —
ვუპასუხე მე. უნდა გენახათ. იმ საწყლებს რა მოუვიდათ! დაავლეს ხე-
ლი ჩანთებს და მოუსვენს ოთახიდან; მიატოვეს ყველაფერი, საჩუქრე-
ბიც და გაჰქრენ.

ნახაზი პირველი

22 თებერვალი.

22 თებერვალს თითქმის ყველგან სიწყნარე იყო; მხოლოდ დრო-
გამოშვებით ისმოდა არტილერიის სროლა და აქა-იქ თოფის ხმა; ეს უკ-
ვე ბრძოლად აღარ ითვლებოდა! ბოლშევიკები სოფლებში მიიმალენ
— ერთვის, ვაშლოვან, კუმისში.

ჩვენ უკვე გვყავდა კიდევ ორი ოფიცერი დაჭრილი: — ლეიტენ-
ერისთავი და ლეიტ. ანდრონიკაშვილი. ეს უკანასკნელი სამკითხველს
გამგედ იყო სკოლაში და თავისი სურვილით წამოვიდა სკოლასთან ერ-
თად პოზიციებზე. ის აღმოჩნდა მამაცი და გაბედული ოფიცერი; და-
ჭრილი იყო გვერდში. ტყვიის გამოსვლით; დაუხმარებლად თვითონ
მოვიდა შესახვევ პუნქტზე.

მე წავედი გენ. ანდრონიკაშვილის შტაბში, რადგან მან მითხრა:
— „მე თავი როგორც ქვაბი ისე მაქვს“ — და მიხზვა დავხმარებოდი.
ჩვენ შევეუდექით ნაწილების დაწყობასა და გადაჯგუფებას: —

№ 6-დან № 000 სანგრამდე იდგენ სხვა და სხვა ნაწილების გუნ-
დები. ერთმანეთში საშინლად არეულნი. ვადავსწყვიტეთ ისინი ათასე-
ულებში მოგვეკრიფა და უბნებზე გაგვენაწილებინა. იქ იყვნენ: —
1-ლი ათასეული, მე-5 ათასეული, მე-10 ათასეული, გვარდიის ერთი
ათასეული, და სამხედრო სკოლა. გამოვიძახეთ ოფროსები და შეძლე-
ბის-გვარად ნაწილები წესრიგზე მოვიყვანეთ. მოვაწესრიგე აგრეთვე
ყუმბარებისა და ვაზნების მიტან-მოტანა.

გენერალ ანდრონიკაშვილს მართლაც უძნელეს პირობებში უხდე-
ბოდა მუშაობა; დუქანში, სადაც ის იდგა, მოთავსებული იყო, 7 ტელე-
ფონის სადგური. ყოველ წუთს მას ტელეფონთან თხოულობდენ, არა
ჰყავდა არც ერთი თანაშემწე! შემდეგში საიღიანაც გაჩნდა შტაბში,
არავინ იცოდა რისთვის, პოლკ. გოგოტიძე და კიდევ შემდეგ, ლეიტ-
გოცირიძე.

სალამოს მოვიდა ტფილისიდან სკოლის ოფიცერი კაპ. ყიფიანმა
თან მოიყვანა რეზერვიდან მოწვეული 50—60 ჯარისკაცი. ერთი მე-
ორეზე საძაგელი იყვნენ. რაღაც ნაყარი ხალხი. დავაყენე ისინი ბაღში.

სალამოს № 1-ელ სანგარიდან მივიღე ცნობა, რომ გვარდიელები
თავისი ნებით წავიდნენ და სანგარი № 0 ცარიელია. კაპიტან ყიფიანს
ვუბრძანე დატოვებული სანგარი დაეკავებია. სახეზე ვამჩნევდი, რომ
მაინც და მაინც არ ესიამოვნა ბოგანო ხალხის უფროსობა. მაგრამ არ-
ჩევანი არ იყო: იუნკრების გაგზავნა არ შეიძლებოდა. ისინი მაშველში
იყვნენ საქირო.

კაპიტანმა ყიფიანმა ბრძანებაზე მიპასუხა: — მესმის! — და წა-
ვიდა.

საქიროა აღინიშნოს შემდეგი ფაქტი, რომელსაც ადგილი ჰქონდა
ბრძოლების დროს: იუნკრები მიდიოდნენ იერიშზე არა მარტო მტერ-
ზე, არამედ აგრეთვე გვარდიელებზეც. 22-ს თუ 23-ს ადგილი ჰქონდა
შემდეგ შემთხვევას: — გვარდიის უფროსმა ჯუღელმა მოიყვანა გვარ-
დიელების ორი. ძალიან დიდი შემადგენლობის გუნდი. გენ. ანდრონი-
კაშვილმა უბრძანა გამოეცვალა ამ გუნდებით ჩემი ახალგაზრდა ჯარის-
კაცები № 2, 3 სანგრებში. ჯუღელი მიუბრუნდა გვარდიელებს სიტყ-
ვით: — „აბა, ამხანაგებო, წავიდეთ!“. წაიყვანა და ჩააყენა სანგრებში.
ჩემი ახალგაზრდები წამოვიდნენ შენობებში. მაგრამ იუნკრები იმყოფე-
ბოდნენ მათ ზურგში. თუმცა ბრძოლა არ სწარმოებდა და იყო სრული
სიჩუმე. იუნკრებს მაინც ნაბრძანები ჰქონდათ გვარდიელებისათვას
ეთვალყურებინათ: ეს იმისთვის, რომ მათ ჩვეულება ჰქონდათ ღამ-ღა-
მობით სანგრების დატოვება და ზურგში წამოსვლა. სანგრებში ცვლა
უთუოდა შემჩნეული იქნებოდა მოწინააღმდეგის მიერ, ამიტომ მიიღეს
მათ რამოდენიმე ყუმბარა. გვარდიელებს დიდ ხანს აღარ უფიქრიათ —
ერთი გუნდი ამოვარდა სანგრიდან და გამოიქცა უკან; ჯუღელი ჯერ
კიდევ გორაკზე იყო ზარბაზნებთან ახლოს: ამ დროს კაპიტან შავდიამ
წამოაყენა იუნკრები და „ვაშას“ ძახილით გავარდნენ გვარდიელებს
შესახვედრათ; არ დაუზოგიათ ტკბილი სიტყვები და კონდახები მათ-
თვის! ხიშტებით შერეკეს ისევ უკან სანგრებში და განუტყაბდეს, რომ
თუ გაიმეორებენ ასეთ საქციელს, გახსნიან მათზე ცეცხლს. აი, ამ შე-
მთხვევაში გამოაშკარავდა კომიტეტებისა და ამხანაგობის დისკიპლი-
ნა. თვით ჯარისკაცები-გვარდიელები ხომ უკეთესები და უფრო გამო-

ცდილები იყვნენ არმიის ჯარისკაცებზე! ყველა დიდ ომში ნამყოფი და რუსული ჯარის სათადარგო ჯარისკაცები!

ეს სურათი თვით ჯუღელს ენახა და მას ცრემლები გადმოსცვივ-ნოდა.

23 თებერვალი.

23 თებერვალმა ასერთოდ მშვიდობიანად ჩაიარა; საერთო ბრძო-ლა არ ყოფილა და პატარ-პატარა შეტაკება არავის აწუხებდა.

მხოლოდ საღამოს შემოუტია მტერმა №10 და 00 სანგრებს და მათ ცოტა დასავლეთით. კაპიტანი ყიფიანის ხალხმა რამოდენჯერმე მოიგე-რია მტერი, მაგრამ საღამოს ველარ გაუძლო და გამოიქცა. აქ მოხდა საშინელი ტრაგედია.

ძნელი წარმოსადგენია და უფრო ძნელი ასაწერი ის სულიერი მდგომარეობა, რომელიც ახალგაზრდა და გულადმა კაპ. ყიფიანმა გა-დაიტანა. აი რით დასრულდა ყოველივე ეს: — კაპიტანმა ყიფიანმა იძრო ნაგანი და ოთხი ტყვია დაირტყა მკერდზე. პირველმა ტყვიამ მა-რცხენა გვერდი გაიტანა და იგი წაიქცა, მაგრამ დასუსტებული ხელით კიდევ განაგრძობდა სროლას საკუთარ მკერდში. ვიდრე რევოლვერი არ გამოსტაცა ხელიდან მისმა კადრის ნაცვალმა (ერთად - ერთი კაცი, რომელიც მასთან დარჩა სანგარში); ნაცვალი იყო კაპიტან ყიფიანის აღზრდილი.

კაპიტან ყიფიანს აღმოაჩნდა ორი ჭრილობა, ორი ტყვიით კიდევ გახვრეტილი ჰქონდა მარტო ფარაჯა, მკერდის დაზიანებით.

ვანა ეს არ არის იაპონური სამურაისებური თავგანწირვა? ვანა ეს არ არის თავგანწირვა რაინდულ დროის, როდესაც ამბობდნენ: „შენ მე წამართვი პატივი, წაიღე ჩემი სიცოცხლეც“-ო. სულის რამოდენა სი-დიადუა იქ! ჩვენ, რომელთაც ბევრი გადავიტანეთ და გამოვცადეთ, ვერ ვგრძნობთ და ვერ განვიცდით კაპ. ყიფიანის საგმირო საქმის მთელ სი-ლაშქვს; მაგრამ შემდეგი შთამომავლობა დააფასებს მის მაღალ ღირ-სებას და მის სახელს არ დაივიწყებენ საქართველოში! სამხედრო სკო-ლაში კი, კაპიტან ყიფიანის თავგანწირვის გამომხატველი სურათი სა-მაგალითო იქნება ჩვენი ახალგაზრდობისათვის!.

მე წავედი შესახვევ პუნქტზე მის სანახავად; როდესაც მივუხ-ლოვდა, დამინახა, სახე დაიფარა და აქვითინდა; ძლივს-ძლივობით ვი-კავებდი თავს და მორეულ ცრემლებს მოვეხვიე მას, ვაკოცე და ვუთ-ხარი: —

— თქვენ, ჩემო კარგო მეგობარო, ეს რა ჰქენით? რისთვის?

— ბატონო პოლკოვნიკო, მე ვერ შევასრულე თქვენი ბრძანება და ეხლა ყველას შეუძლია სთქვას, რომ კაპიტან ყიფიანს ბრძოლაში ჯარისკაცები გამოექცნენ!

ამ სიტყვებში გამოიხატა მისი სულის ტრალედია და ამასთანავე სილიადე!

24 თებერვალი.

დადგა 24 თებერვალი — ქართული სამხედრო სკოლის და მისი ოფიცრების გმირობისა და დიდების დღე!

ორი დღის განმავლობაში ჩამოვარდნილმა სიწყნარემ საშუალება მოგვცა დავესვენებინა, გავსწორებულიყავით და მოგვემარაგა იარაღი და ვაზნები, და ასე შევხვედროდით 24 თებერვალს რიცხობრივად თუმცა სუსტნი, მაგრამ ძლიერნი სულის სიმტკიცით. ამ ხნის განმავლობაში, როგორც შემდეგ გამოირკვა, ბოლშევიკები ელოდნ ახალი ძალების მოსვლასა და მათ შორის ბაქოდან. კურსანტების სკოლას, ეს უკანასკნელი 24 თებერვალს გამოგზავნილ იქმნა ტაბახმელას მაღლობებზე, ჩვენი იუნკრების წინააღმდეგ. შეხვედრა მართლაც დასაყურადღებო!

დილას ახალგაზრდა გუნდებს ეკავათ № 2, 3 სანგრები: იუნკრები იმყოფებოდნ ბაღში. — მაშველში. იუნკერთა გუნდში 136 კაციდან — ინჟინრების მომატებით, დარჩა მხოლოდ 85—90 კაცამდე; მერე მწყობრი, 19 თებერვლის მიმე დაზარალების შემდეგ დაშლილ იქმნა: დარჩენ — 1, 3 და 4 მწყობრი. დილიდანვე დაიწყო მტერმა არტილერიის ძლიერი ცეცხლით მოქმედება და მალე შემოუტია მთელი ჩვენი ხაზის კედაროზე. ჯერ კიდევ 23 თებერვალს ლეიტ. მესხიშვილმა გამოუცვალა ადგილი თავის ზარბაზნებს გორაკზე და დააყენა ბაღის ცოტა აღმოსავლეთით, ბილიკზე № 4 სანგრების უკან. ჩვენი ზარბაზნები იდგა ძველ პოზიციებზე. ბოლშევიკებმა შემოუტოეს ძალიან ენერგიულად. რამოდენჯერმე გადმოვიდნ ხიშტზე, მაგრამ ვერ უძლებდნ და უკუ იქცეოდნ: შემდეგ გასწორდებოდნ, მიიღებდნ მაშველს და ხელახლა მოიწევდნ წინ. ძნელი სათქმელია, რამდენი იყო იერიში ამ დღეს; ბრძოლა, უკედ, გაცოფებული იერიშები და კონტრიერიშები გაგრძელდა გათენებიდან ღრმა დაღამებამდე. მოუახლოვდებოდნ მთელი ფრონტის კედაროს 400—600 ფეხის ნაბიჯზე და ეკვეთებოდნ ხიშტით ხან ერთ სანგარს, ხან მეორეს; უკუვადებულო, გაბრაზებული,

სიკერპით კვლავ ეცემოდენ სანგრებს ახალ-ახალი მაშველით გაძლიერებული: უნდა ითქვას სიმართლე, ისინი ცეცხლის ქვეშ მოდიოდენ კარგად. უკვე ბევრი იერიში იქმნა მოგვრებული და ბოლოს, ნაშუადღევს, ბოლშევიკებმა მიზანს მიაღწიეს: შეტეხეს წინააღმდეგობა და შემოვარდენ სანგარში № 4, რომელიც 1-ელ ათასეულს ეკავა.

იხილეთ ნახაზი № 2.

ამოვიდენ გორაკზე თუ არა, ისინი აღმოჩნდენ ლეიტენანტ მესხიშვილის ზარბაზნებთან და გამარჯვების ზეიმით მისცვიდენ ხიშტზე ზარბაზნების ასაღებად (ესენი იყვნენ კურსანტები). სრულიად ახალგაზრდა ყმაწვილმა ლეიტ. მესხიშვილმა აქ გამოიჩინა გმირობა: მან გადასწყვიტა მომკვდარიყო თავის ზარბაზნებთან: შემოიკრიბა თავისი ბატარეის ჯარისკაცები, იძრო ხმალი, თავგანწირული გამბედაობით გადაეშვა მტრებში და დაუწყო ჩხვია; საქმე ისე იყო, რომ თითქო მტერმა მიზანს მიაღწია, გააკეთა თავისი საქმე; მე-4 სანგარი აღებულია და ფრონტი გარღვეული. ბატარეია დაკავებულია... თითქო მათი გამარჯვება სრული იყო! მაგრამ! მაგრამ ქართული სამხედრო სკოლის იუნკრებს ჯერ კიდევ არ ეთქვათ თავისი უკანასკნელი სიტყვა! ისინი ჩამსხდარნი, კაპუეტის გამჭირახობით ბრძოლის მსვლელობას უთვალთვალებდენ და როდესაც კურსანტები შემოვარდენ სანგარ №-4-ში, იუნკრები ბალიდან უკვე გამოდიოდენ. როგორც გამოცდილმა მეომრებმა სიზუსტით გაზომეს თავისი გამანადგურებელი დაკვრა. იმ დროს, როდესაც კურსანტები შეეტაკენ ბატარეიაზე ლეიტ. მესხიშვილს, მის ზურგთან უკვე გრილებდა ძლიერი „ვაშა“ იუნკრებისა. რომელიც მიჰყავდათ მამაც ოფიცრებს: — შავდიას, ხოშტარის და ჩოჩუას. ყველაფერი აირია... სროლა, ხიშტები, კონდახები, რევოლვერები, ხმლები... აკეთებდენ თავის საქმეს. კურსანტები მედგრად შემოხვდენ იუნკრების დაკვრას, მაგრამ მათი ხუთ-წვერიანი ვარსკვლავის ბრწყინვალეობა დაჩრდილა თეთრი გიორგის ელვარებამ და... ჩაქრა.

ისინი გაიქცენ უკან მე-4-ე სანგრების მიმართულებით: ამ დროს გორაკზე სანგართან გამოჩნდა კურსანტების ტყვიამფრქვევი; უკან გაქცეული მტერი, ტყვიამფრქვევით შუა-გაყოფილი, გაიფანტა მარჯვნივ და მარცხნივ და გზა მისცა თავისი იარაღის ძლიერ ცეცხლს; მტრის ტყვიამფრქვევმა დაუშინა იუნკრებს ღია მინდორზე 100—120 ნაბიჯის მანძილიდან. ასეთ სასწრაფო და საბედისწერო წუთში სხვა არჩევანი აღარ იყო! რჩებოდა მხოლოდ ერთი!: უნდა აეღოთ ის! მე-3-ე მწყობრი

კაპ. ჩოჩუას მეთაურობით ტყვიამფრქვევისაკენ გაექანა: ჯერ არ ახლოვებოდნენ. რომ კაპ. ჩოჩუა დაეცა დაჭრილი. მაგრამ იუნკრები ასკდებოდნენ წინ; ამბობენ, რომ პირველი წინ მირბოდა ფეხბურთში განთქმული. მუხლ-სწრაფი შალვა ერისთავი: მივარდნენ და აიღეს ტყვია მფრქვევი; მიმიზნე ოფიცერი მოკლულ იქმნა ერისთავის ხიშტით, რომელიც აგრეთვე თკასთან დაეცა ზედ მტრის ტყვიით განგმირული. სანგრები ისევ ჩვენებმა დაიკავეს.

ამ ბრძოლას მეც და გენერალი ანდრონიკაშვილიც ვუყურებდით პირადათ. ამგვარად რუსების და ქართველი მომავალი ოფიცრების სამკედრო-სასიცოცხლო შეხვედრა პირველთათვის საუბედუროდ გათავდა.

აქ უნდა შევნიშნო შემდეგი: — იყო თუ არა შალვა ერისთავის ამბავი ნამდვილად ასე, ამის სისწორით დადასტურება დღეს აღარავის შეუძლია: მხოლოდ მე ვამტკიცებ, რომ შეტაკების ერთი საათის შემდეგ, შესახვევ პუნქტზე, დაჭრილებისაგან მოვისმინე ბევრი სხვა და სხვა ნაირი ვარიანტი და ყველა ნაამბობში ერთი და იგივე მტკიცდებოდა, რომ ერისთავი მირბოდა წინ. ტყვიამფრქვევთან ჩამჯდარი ოფიცერი ნახეს ხიშტით განგმირული და ბრძოლის უკანასკნელ წუთებში, თვით ტყვიამფრქვევზე, მოკლულ იქმნა ერისთავი. გვიან საღამო ხანს გამოჩნდა კიდევ ერთი ვერსია: ოფიცერს ჰქონდა ხიშტი გარქობილი და ტყვიამფრქვევს ზედ ეწვა შალვა ერისთავი ჯერ კიდევ ცოცხალი: როდესაც მას მიუახლოვდნენ სანიტრები, შემოსძახა: — „დადექ! ვინა ხარ?“ და მოკვდა! ასეთი ლეგენდა შეიქმნა მისი სიკვდილის გარშემო. მხედრულ გმირობაზე ყოველი ლეგენდა იქმნებოდა თანამონაწილეთა მიერ და შემდეგ გადაჰქონდათ სურათებზე. ამ ბრძოლაში იუნკრების რაინდობისა და მისი დიადი სილამაზის სამარადისო სიმბოლიერ სურათად დარჩება ტყვისმფრქვევზე მწოლარე, განგმირული შალვა ერისთავი!

ამ იერიშის დროს მოკლულ იქმნენ იუნკრები: შალვა ერისთავი, ოთარ ლორთქიფანიძე, იოსებ ჯანდიერი; დაჭრილი 15-მდე. როდესაც კაპ. ჩოჩუა ვნახე, მითხრა:

„მე თქვენ გამოგიგზავნეთ ჩვენ მიერ აღებული ტყვიამფრქვევი!“
 მთელ დღეს გაგრძელდა იერიშები ტაბახმელის სანგრებზე, გორაკის ხან მარცხნივ, ხან მარჯვნივ, ხან შუაგულში; ეს იყო რაღაც ვიჟური მოხეტქება! თოფების განუწყვეტელი ბათქა-ბუთქი, ტყვიამფრ-

ქვევთა ქოთქოთ-კაკანი ტყვიების სეტყვისებური სასიკვდილო წუტილებით მდვრე სინათლეში ყუმბარათა სკდომა, გაბმული ტკეცა და შუილ-ზუზუნი-ზმუილი მსხვრეულ ფოლადის და თუჯის, ჩვენი ზარბაზნების გაუთავებელი ღრიალი — ყველაფერი ეს გააფთრებულ ჯადოსნურ ცეცხლში ერთად არეულ-დარეული, გათენებიდან დაღამებამდე — ჯოჯოხეთურ მუსიკას ჰქმნიდა!

მაგრამ ტაბახმელელებს ახსოვდათ კრწანისის ბრძოლა, მისი გმირის მრისხანე აჩრდილი შფოთავდა მებრძოლთა რიგებში. მედვრად იდგა იგი და არ უთმობდა მტერს დედაქალაქს. ამ დღეს დაიჭრენ ოფიცრება: შავდია, ჩოჩუა ხოშტარია: დაჭრილ-დახოცილი იყო 35 იუნკრამდე, ასე რომ თითო მწყობრში დარჩა 10—12 კაცი. დღე იყო საშინელი, მაგრამ სადიდებელი და სავსე თავგანწირული საქმობით. ბოლშევიკებმა ყველაფერი გადმოისროლეს ბრძოლაში: გამწარებულად და უშიშრად მოაწევდენ წინ და კვდებოდენ. მაგრამ ყველა მათი მქუხარედ მოვარდნილი ტალღა იმსხვრეოდა ტაბახმელის გმირთა მკერდზე ისე, როგორც ზღვის ტალღები პიტალო კლდეზე. დღე იქცა ისტორიულად. გადამწყვეტ ჭიდილში ჩვენ გავიმარჯვეთ. გამარჯვება იყო სრული!

როდესაც სიბნელემ მოიცვა არე, ბოლშევიკები ტაბახმელას მოშორდენ.

ტფილისთან ჩვენ მოვიგეთ რვა დღის განმავლობაში გათამაშებული ყველა ბრძოლა. უსწორო პირობებში, ჩვენზე უძლიერესი მტრის წინააღმდეგ, რომელიც მუდამ წელში იმართებოდა ახალ-ახალი მანქანის შველი ჯარებით — და ეს გააკეთა ჩვენმა ჯარმა, რომელიც ხრამიდან მტერს ბრძოლაში გამოექცა. მოწინააღმდეგის პირველ დაკვრისთანავე ერთიანად დაიმტვრა. როგორც, მორალურად, აგრეთვე ფიზიკურად და ტფილისთან მოსვლამდე გაიფანტა.

საინტერესოა, რაშია საქმე? რა მოხდა ისეთი, რომ მდგომარეობა ასე ერთბაშად შეიცვალა?

ის, რომ ქართულ არმიას სათავეში ჩაუდგა გენერალი კვინიტაძე. ტფილისთან გამარჯვებები — ეს მისი მხედრული მისნობის საქმეა, მისი ინტუიციური შეცნობის ნაყოფია; მეომარის ეს თვისება მის სულთან არის შესისხლხორცებული.

მაშინ როდესაც ტფილისთან ყოველ დღე ვიგებდით ომს ტაქტიურად, მთავე დროს ჩვენ ვაგებდით ყოველ დღეს სტრატეგიულად.



ბოლშევიკები უვლიდნ და გარს ერტყმოდნ ტფილისს ერთს იმავე დროს, ჩვენი საზღვრების ყველა გადმოსავალიდან. გარს ერტყმოდნ საქართველოს ტერიტორიას და ამ გვარად, 1921 წელს, ჩვენი სამშობლო აღმოჩნდა მტრის ძალების რკინის ქამარში მომწყვდეული.

დაისვა საკითხი: — დავრჩეთ ტფილისში, მტრისაგან ალყა შემორტყმული და ვიბრძოლოთ უკანასკნელამდე, — თუ დავსტოვოთ დედაქალაქი, წამოვიდეთ საქართველოს სიღრმეში და თანდათანობით კიდევ შევეცადოთ ძალების მოკრებასა და გასწორებას?

სამხედრო თავდაცვის საბჭოს თათბირზე, ჯერ კიდევ 1920 წელს, დადგენილი იყო, რომ ტფილისის დატოვება არ ნიშნავს ომის გათავებას; ამის-და-მიხედვით, მთავარსარდალმა მოახსენა მთავრობის თავჯდომარეს, 24 თებერვალს 20 საათზე, უკიდურესი მდგომარეობის შესახებ

იხილეთ რუქა № 3

და მისი თანხმობით ტფილისის დატოვების ბრძანება გასცა.

სტრატეგიულად ომი წავაგეთ: მმართველობა, ხალხი და ჯარი არ იყვნენ მომზადებული ასეთი სერიოზული ომისათვის; ტფილისთან ტაქტიკური გამარჯვებანი სავსებით ეკუთვნიან გენ. კვინიტაძის საქმიანობას და უდავოდ მის სახელს უნდა მიენიჭოს. ჩვენი სტრატეგიული მარცხი კი გამომდინარეობს იმ პირობებიდან, რომელნიც შექმნეს გენ. კვინიტაძის წინამორბედებმა და სამხედრო. სამოქალაქო მოღვაწეებმა. ამიტომ დამარცხებაც ერთიანად მათ ეკუთვნის.

რუქაზე შეხედვით ადვილად ვასაგებ კრიტიკულ მდგომარეობას, 24 თებერვლის საღამო ხანს, მიემატა ორი შესამჩნევი ფაქტი: — მთავარსარდალის შტაბმა მიიღო ორი ცნობა: 1-ლი): — გვარდიამ ორხევის ფრონტზე, 6—7 ვერსის სიგანეზე, დასტოვა მავთულით გამაგრებული სანგრები და დაიხია ტფილისისაკენ. მე-2): — მაზნიაშვილის მარჯვენა ფრთაზე ბოლშევიკებმა თელეთის სერი იერიშით აიღეს.

24 თებერვლის ღამეს, 12 საათზე, მთავარსარდალის ბრძანების მიხედვით, დავიწყეთ პოზიციებიდან დახვევა. უკანასკნელი კაცი, რომელიც დახვევის შემდეგ ტაბანხელას მოშორდა, იყო გენ. ანდრონიკაშვილი.

აქ მინდა ცოტა ხნით შევჩერდე იუნკრებზე. არ გადავამეტებ, თუ ვიტყვი, რომ ტფილისთან, ისტორიული დღეების განმავლობაში, იუნკრთა გუნდმა გამოიჩინა მასიური გულადობა, რომელიც რომელიმე

გამოჩენილი გმირის გულადობისაგან არ განირჩევა! შეკრებილი აღმოსავლეთის მიანების თვისება და ცალკე ადამიანის თვისება მოქმედებაში აღმოჩნდა იდენტური. მეტად საყურადღებოა ამ მოვლენის გაშუქება. რა არის მიზეზი? ნუ თუ ბრმა შემთხვევამ შეახვედრა ერთმანეთს გუნდში ყველა შეუპოვარი ვაჟკაცი? რასაკვირველია, არა! ასეთი ეგებისობა არ შეიძლება ყოფილიყო! ასეთი კომბინაცია არ არსებობს! მიზეზი უნდა მოიძებნოს სხვაგან: ჩემთვის ეს სრულიად ნათელია; ამ მოვლენის სათავე და მიზეზი არის ჩვენი სკოლა. ჩვენი პატრიოტული ინტელექტური ახალგაზრდობა. რომელსაც თანდაყოლილი აქვს მეომარის ყველა საუკეთესო თვისება და ჯანმრთელად შენახული ამ თვისებათა სალი თესლები; ახალგაზრდობა. რომელსაც ძარღვებში უდღეს თამარისა და ერეკლე მე-II-ის დროინდელი ჩვენი წინაპრების სისხლი, სკოლაში შემოსვლის პირველ დღიდანვე დაყენებული იყო იმ გზაზე, რომელსაც მიჰყავდა ჩვენი ძველი გმირები სამშობლოს სამსხვერპლოზე. აქ მათ ასწავლიდნენ ყველაფერს, რაც ომში საჭიროა. ამ სწავლა-გაწრთვებაში ლამაზი ვარდივით გაიფურჩქნა სამშობლოს სიყვარული მათი ცხოვრების გზაზე. სკოლაში მათ სულს ამყნიდნენ მეგობრულ სიყვარულს, უვითარებდნენ მათშივე არსებულ კეთილშობილი გრძნობის ჩანასახს, ამზადებდნენ თავგანწირვისათვის: — ერთი ყველასათვის და ყველა ერთისათვის! რაინდული დევიზი: „ფარით ანუ ფარზე“ მეთაურობდა ყველა მათ მოქმედებას, სკოლის მშვიდობიან ცხოვრებაშიაც და იყო გზის მაჩვენებელი ვარსკვლავი ომის დროს. ამ რაინდობის პრინციპებმა, რომელნიც საძირკვლად დაუდვა სკოლის შენობას მისმა პირველმა უფროსმა გენ. კვინიტაძემ თავისი უფროსი თანაშემწე ოფიცრებთან ერთად, ბრძოლის ნაყოფი გამოიღო. სკოლის უფროსების შემადგენლობა აღჭურვილი იყო იუნკერთა ავტორიტეტით: იუნკრები ხედავდნენ, რომ ოფიცრების სიტყვასა და საქმეს შორის სრულიად არ იყო განსხვავება; ბრძოლის პირველ დღიდანვე ისინი დარწმუნდნენ, დაიმედდნენ თავის ოფიცრებში, რომელნიც თავის სიტყვას არა ზოგავდნენ და ყველაფერში მათ გულადობისა და საბრძოლო მაგალითებს ეძლეოდნენ. ასეთმა მაგალითმა დააფუძნა ისეთი სულიერი და მორალური კავშირი მათ შორის, რომ ყოველმა ცალკე იუნკერმა დაჰკარგა თავისი პიროვნული სახე, საკუთარი ინდივიდუალური მე, იუნკერთა გუნდი შეიზარდა და შედუღდა ერთში, როგორც სულიერად, ისე ფიზიკურად და ბრძოლაში მოქმედებდა, როგორც ერთი კაცი, მებრძოლი

ჭაბუკის ყველა საუკეთესო თვისებით განსხვივოსნებული. წესრიგი, ყვრობა-მეგობრობა, თავის განწირვა, ამტანობა, მოთმინება, მორჩილება, გამბედაობა, რომელსაც საზღვარი არა აქვს — აი, ხორცშესხმული თვისებანი იმ გამირისა, რომელსაც ეწოდება „იუნკერთა გუნდი“! ამავე თვისებებით იყვნენ აღჭურვილნი და იმავე მებრძოლი სულით გამბედეულებელნი სამხედრო სკოლის ოფიცრები. რომელნიც იუნკრებს მაღალ-კეთილშობილებით ხელმძღვანელობდნენ და მეთაურობდნენ. სადიდებელნი და ბრწყინვალე ოფიცრები: — მაიორი ანანიაშვილი, კაპ. შავდია, ჩოჩუა, ხოშტარია, თოიძე, ლეიტ. ანდრონიკაშვილი, ერისთავი, ყიფიანი — ყველამ საკუთარი სისხლით დაუკავშირა თავისი სახელი ქართულ სამხედრო სკოლას. იუნკერთა გუნდის ყოველი რაინდული მოქმედება ამავე დროს მათი საკუთარი მოქმედებაა!

კაპიტანი ყიფიანის უმაგალითო საქმეს ვერ ნახავთ ვერსად და მზგავსს ვერ ამოიკითხავთ ვერსად, ვერც ერთი ერის ისტორიაში! ყველა ამით მე არ მინდა ვსთქვა, რომ ჩვენ, უფროსებმა შევქმენით იუნკრები და ოფიცრები გამირებად! არა! ეს განზრახვა ჩემგან შორს არის! მხოლოდ ვამბობ, რომ უფროსებმა სწორ ნიადაგზე დავაფუძნეთ აღზრდის სისტემა, მეგობრული ურთიერთობა, წესრიგი და მხედრული პრინციპები: ყველა ამან შექმნა ის ატმოსფერა, რომელშიაც, ჩვენ მიერ მიღებული ნათელი თვისების ნორჩი მასალა, განვითარდა და ამოქნედდა გამირებში. ეს არის ჭეშმარიტება და ამისი თქმა აშკარად შეიძლება.

სტამბოლში ჯუღელმა სთქვა: — „ერთად-ერთი საბრძოლო თვისებებით აღჭურვილი, ნამდვილი მებრძოლი ნაწილი ტფილისთან იყო სამხედრო სკოლა“-ო. შესაძლებელია ვ. ჯუღელი ვერც კი ამჩნევდა, რომ ამ სიტყვებით მან სასიკვდილო განაჩენი გამოუტანა იმ პრინციპებს, რომელთაც თვითონ და საერთოდ სოციალისტები ჰქადაგებდნენ ჩვენი ჯარის მშენებლობის დროს.

სამწუხაროდ საშუალება არ მოგვეცა გამოგვეცადა ბრძოლაში სამხედრო სკოლის 1920 წლის ნაცვალთა ათასეული, მაგრამ ღრმად დარწმუნებული ვარ, რომ ეს ათასეულიც, აღზრდილი და გაწრთვნილი სკოლაში იმავე პრინციპებზე, იმავე ატმოსფერაში, ბრწყინვალე შედეგებს მოგვეცემა.

განა ისტორიას შეუძლია გვერდი აუაროს იმ ფაქტს, რომ სკოლაში ახალგაზრდებმა დაიწყეს მოსვლა 11 თებერვლიდან და 17 თებერვალს სკოლამ გამოიყვანა ფრონტზე 350 კაცი, რომელნიც ტაბახმელას



ფრონტზე დიდებულად იბრძოდნენ! ბევრად უკეთესად, ვიდრე საარმიო პოლკების ძველი ჯარისკაცები! გვარდიაზე ლაპარაკი ზედმეტია. ოფიცრებმა და ჩვენ მიერვე აღზრდილმა ნაცვლებმა, რამოდენიმე დღის განმავლობაში, შთაბერეს მათ მხედრული სული: იუნკრების მაგალითმა მოსდვა მათ ქეზი, გაულვიძა და აუზომრავა ყველა საუკეთესო თვისება და ამან შეჰქმნა მათი მორალური სიძლიერე დ გამტანობა. მათ მოქმედებებში შემჩნეული იყო ბევრი მაგალითი: მათგან საყურადღებოა შემდეგი ფაქტი: — ახალგაზრდების ერთი მწყობრი დანიშნული იყო ბატარეის მფარველად: ერთი ჯარისკაცი, მტრის ცეცხლის მიუხედავად, არ წვებოდა; არტილერიის იუნკერმა ურჩია დაწოლილიყო და პასუხად მიიღო: — „როგორ დავწვე, ოფიცერი დამინახავს და შშიშარა ვეგონები“-ო.!

ოჯახში ნაკლიანიც გამოერევა. აქაც იყო ერთი. ერთმა ოფიცერმა გამოიჩინა სულმოკლეობა. უკედ, ავადმყოფური მდგომარეობა: სხვა ნაწილში შესაძლებელია ის დარჩენილიყო, მაგრამ ჩვენთან ისე შესამჩნევად გამოიჩინა სხვა ოფიცრებისაგან, რომ მის წინააღმდეგ ვიხმარე საშუალება, რომელსაც ვხმარობდი დიდ ომში პოლკის უფროსობის დროს: დაუყონებლივ გავგზავნე უკან, ზურგში: ერთ ქეციან ცხვარს შეუძლია მთელი ფარა გააფუჭოს!

ასე დასრულდა ტაბახმელას ომების ბრწყინვალე პერიოდი, რომელმაც მარად წარუხზოცელი დიდება და სახელი მოუხვეჭა სამხედრო სკოლას და კიდევ ერთხელ დაამტკიცა, რომ სული უძლიერესია მატერიალურ სამხედრო საშუალებაზე. არ ვიცი, გრძნობენ თუ არა, ჩემი ძვირფასი ახალგაზრდები, რომ მათ უკვე გააკეთეს ქართული ჯარისათვის ისტორიული საქმე! ამ ბრძოლებს მოიგონებს მომავალი შთამომავლობა, გაიმსჯვალება მებრძოლ თანამემამულეთა სულით და აღიზრდება მაზე ისე, როგორც ჩვენ, რომელნიც ვიგონებთ დღეს კრწანისის ბრძოლას, როდესაც ალა-მაჰმად-ხანი თავისი დიდი ლაშქართ ტფილისს მოადვა და აქვე, ცოტა ქვემოდ, და ქალაქიდან უფრო ახლოს, მტრას მიერ ტფილისის შემოვლის დროს, ერეკლე მეფის 600 ყრმა-მებრძოლმა დასდო თავი უსწორო ბრძოლაში სამშობლოსათვის.

ტაბახმელას ბრძოლებში სამხედრო სკოლამ შემდეგი დანაკლისი განიცადა: — მოკლულ იქმნა 2 ოფიცერი, დაიჭრა 7. მოკლულ იქმნა 10 იუნკერი, დაიჭრა 43. სამწუხაროდ საშუალება არა გვქონდა გამოგვერკვია ახალგაზრდა ჯარისკაცების დანაკლისი, რადგან ოფიცრებმა

ჯერ კიდევ არ იცოდენ მათი გვარები. არ შევცდები, თუ ვიტყვი, ახალგაზრდათა ათასეულიდან გამოაკლდა 35—40 % დაჭრილი და დახოცილი.

უნდა ვსთქვა, რომ ტაბახმელას გმირული საქმე ეკუთვნის თანაბრად ყველა იუნკერს, იარალის დარგის განურჩევლად. ქვემეხებზე და ტყვიამფრქვევებზე მუშაობდენ ერთიანად იუნკრები და შესანიშნავად მოქმედებდენ. ჩვენი ტყვიამფრქვევები დადიოდენ გასტროლებზე; სადაც კი გამოჩნდებოდა ხიფათი და საშიშროება. მათ ვაგზავნიდით.

შეენიშნავ, რომ არსებული ცნობების მიხედვით, რამდენადაც ჯერ გამორკვეულია, ტფილისის სამხედრო გალავანის ტაძარში დასაფლავებული არიან: მაიორი ანანიაშვილი, კაპიტანი თოიძე, იუნკერი იაკობაშვილი და პირველი გუნდის ერთი ახალგაზრდა ჯარისკაცი.

ქაქუცა ჩოლოყაშვილი და სპ. ჭავჭავაძე მიამბობდენ, რომ ქართველი ხალხი დიდი ქებით იხსენიებს სამხედრო სკოლის ბრძოლებს და ყოველ ყოფილ იუნკერს პატივს სცემენ როგორც გმირს და ამბობენ: —

„ეგ იუნკერი არის ჩვენი გმირული სკოლისა!“—ო.

პოლონეთში ყოფნის დროს შეეკრიბე კერძო პირებისა და აგრეთვე ჩვენი მოწინააღმდეგის ცნობები ჩვენი სკოლის ბრძოლის შესახებ ტაბახმელაზე. ომის გათავების ერთი წლის შემდეგ, საქართველოდან ჩამოვიდა ბატონი გ., რომელმაც შემდეგი მიამბო: — „ტფილისის დატოვების შემდეგ, ჩემი პირადი საქმეებისათვის, გავიარე სოფელ კუმის-ვაშლოვანზე: პირადათ ვნახე ტაბახმელას მთის კალთებზე დაზვავებული დახოცილი ბოლშევიკების გვამები; ბოლშევიკურმა მმართველობამ გამოიწვია ყველა ახლო-მახლო მცხოვრები მკვდრების დასამარხავად, რაც თითქმის ერთი კვირა გაგრძელდა; მკვდრების რიცხვს ანგარიშობდენ 3000-მდე. ბოლშევიკებმა კარგად იცოდენ, თუ ვინ იყო მათი მოწინააღმდეგე ტაბახმელაზე“...

აგრეთვე კიდევ მე-2-ე ცნობა. პოლონეთის ერთ-ერთ სამხედრო სკოლაში, სადაც იმყოფებოდენ ჩვენი იუნკრები, ერთმა პოლონელმა უამბო იუნკრებს შემდეგი: „თქვენი ომის დროს პეტროგრადში ვიმყოფებოდი და ვკითხულობდი ოფიციალურ ცნობებს ტფილისთან ბრძოლების შესახებ: ცნობებში ყოველ დღე მოხსენებული იყო ქართული სამხედრო სკოლა: აცხადებდენ, რომ ყველაზე მკაცრი და ამასთანავე უნაყოფო ბრძოლები მიდის ქართული სკოლის ფრონტზე, რომლის წინააღმდეგობა ვერ იქმნა შეტეხილი დიდი მსხვერპლის მიუხედავათო.

იყო აგრეთვე ცნობა მის წინააღმდეგ კურსანტების გაგზავნის შესახებ. ეს არის მოწინააღმდეგეს ცნობა ქართული სამხედრო სკოლის ბოძო-ლებზე.

ამგვარად, 1921 წლის 24 თებერვალს, ღამის 12 საათზე ნაბრძანე-ბი იყო დაგვეტოვებინა ტაბახმელას პოზიციები; სამხედრო სკოლას ნა-ბრძანები ჰქონდა დაძრულიყო წინმავალში, ქალაქის გამოვლით, მცხე-თაზე; მე მაშინვე ყურადღება მივაქციე იმ გარემოებას, რომ სკოლა და-ინიშნა წინმავალში.

რა შემძლია ეს თქვა იმ შთაბეჭდილებაზე, რომელიც მოახდინა მძიღებულმა ბრძანებამ? არ ვიტყვი, რომ ეს იყო ჩემთვის მოულოდნე-ლი, როდესაც მოწინააღმდეგის ერთი მხარე, შექმნილი პირობების გა-მო, იძულებულია აწარმოოს მხოლოდ პასიური თავდაცვა, ვერ იღებს გასამაგრებლად ახალახალ ძალებს, რის გამო მოკლებულია საშუალება-გამოასწოროს თავისი ფიზიკური და მორალური ზიანი და მიბმულია იმ მიდამოზე, სადაც მოქმედებს, — მეორე მხარე კი მუდამ იღებს და ძლიერდება ახალი ხელუხლებელი ნაწილებით, ივსებს დანაკლისს და გაშლილი აქვს სამოქმედო ასპარეზი, — ასეთ პირობებში, რა გმირო-ბაც არ უნდა გამოიჩინოს პირველმა, ბოლოს და ბოლოს მაინც იძუ-ლებული ხდება უკან დაიხიოს ანა და დაილუპოს.. იმდენათ ნათელი იყო ეს ჩემთვის, რომ გენ. კვინიტაძეს ფრონტზე ერთ-ერთი ამოსვლის დროს ვუთხარი: „დარწმუნებული ვარ, რომ თუნდაც ტფილისის იძუ-ლებებით დატოვებით არ ვათავდება ომი“ — „რასაკვირველია, არა!“ — მიპასუხა გენერალმა, „ორი კვირის შემდეგ, იმედი მაქვს, ბოლშე-ვიკებს ზურგში გადავისროლო 3.000 ცხენოსანი და ავაჯანყო ყაზა-ხის ბატარები სამოქმედო“.

მაგრამ შემდეგმა პირობებმა გამოააშკარავა, რომ ომი უკვე გათა-ვეებული იყო და ტფილისის დატოვებასთან ერთად, წაგებულიც. ამის მიზეზებს შევეხები ქვემოდ.

თავისი შემზარავი შინაარსის მიუხედავად, ბრძანება მიღებულ იქნა დამშვიდებით. ეს ხდება მხოლოდ მაშინ, როდესაც ჯარები და-რწმუნებული არიან თავიანთ სარდალში. შევეკრიბე სკოლა და გამო-ვიყვანე გზა-ტეცილზე; გენ. ანდრონიკაშვილმა გაატარა თავის წინ, რაჭმის ყველა ნაწილი და თვითონ წამრვიდა ჯარების უკანასკნელ ჯგუფთან ერთად. გამოვემართეთ ქალაქისაკენ. ბოლშევიკები ისე მაგ-რად იყვნენ იმ დღეს დამარცხებული და პოზიციებიდან შორს მანძილ-

ზე დაცილებული, რომ ჩვენი წამოსვლის შესახებ მათ გაიგეს, როგორც ამბობენ, 12 საათის შემდეგ.

არ შემიძლია დავივიწყო და ამასთანავე ძნელი ასაწერია ის განწყობილება, რომელსაც განვიცდიდით ქალაქში გამოვლის დროს. გვიპყრობდა რალაც დაბეჩავებული გრძნობა: გვენანებოდა მშობელი ქალაქი: გვეცოდებოდნენ მცხოვრებნი, ვნანობდით მათ უპატრონოდ და დაუფარავად მიტოვებას; ხშირად გვაწვებოდა სირცხვილის გრძნობა; პოლიციელების დამფრთხალი სახენი, არტილერიის ბრახუნით ვაღვიძებულ მცხოვრებლების, რომელთ ლანდების ფაცი-ფუცი მოსჩანდა ანთებულ სინათლეზე. ფანჯრებიდან გამოყოფილი თავები და სასოწარკვეთილი შეკითხვები — ყველა ეს იწვევდა საძაგელ განცდას და გინდოდა ჩქარა გასულიყავი ქალაქიდან. მოვიგონე მე ჩემი მეგობრები — დაჭრილი ოფიცრები და იუნკრები; ისინი რჩებოდნენ საავადმყოფოში... მაგრამ რა უნდა მექნა?... ასეთია ომი!

ინათა და შემოვედით დილომის ველზე. გზაზე განვიცადეთ უკან დახევის ყველა მშვენიერება. შეწუხებული და დაფეთებული იყვენენ უმთავრესად ისინი, როგორც ეს ყოველთვის ხდება. ვინც ზურგში იმყოფებოდნენ; მიდიოდნენ შებმულობით, მიჰქონდათ ბარგი-ქონება, როგორადაც მოეხერხებინათ: ბევრი იყო აგრეთვე ქვეითად მავალი ქალაქის ინტელიგენციიდან; მტკვრის მეორე მხარეზე მოსჩანდა ერთი მეორეზე გამწკრივებული მომავალი მატარებლები; ერთ-ერთ მათგანში აღმოჩნდა ჩვენი ოჯახებიც და სამხედრო სკოლის ქონება.

დილომის ველის ბოლოს შემოგვხვდა მთავარსარდალი: გამოირკვა, რომ წინმავალში სკოლის დანიშვნას, როგორც ამას ზემოდ ყურადღება მივაქციე, თავისი მიზანი ჰქონია; იმ დროს, როდესაც ჩვენ ვიბრძოდით და ვამარცხებდით მტერს, ტფილისის წინ, მოწინააღმდეგე გვივილიდა ფრთებზე და იმ დილას უკვე ჩასული იყო დილომის ველზე; მტკვრის მეორე ნაპირას კი, რამოდენიმე ხნით, დაკავებული იყო სადგური ავჭალა. როგორც მოსალოდნელი იყო, თუ უკან დახევა გზა-გადაჭრილი აღმოჩნდებოდა, გზის გასახსნელად წინმავალში დაინიშნა სამხედრო სკოლა; მაგრამ მტრის თარეშები ჯერ კიდევ ვერ ჰბედავდნენ გზაზე გამოსვლას და ყველაფერი მშვიდობიანად გათავდა. მიუხედავად მტრის პატარ-პატარა ცხენოსანი თარეშების თავდასხმებისა, საერთოდ ჯარებმა მცხეთამდე მშვიდობიანად გაიარეს; მაგრამ უკან დახევის დამახასიათებელი ყოველგვარი მშვენიერებით.



პოლკებმა და განსაკუთრებით გვარდიამ სრულიად დაჰკარგეს განიზაციალი სახე; მცხეთის სადგურზე ხდებოდა რაღაც წარმოუდგენელი რამ! რამოდენიმე ათასი ჯარისკაცი და გვარდიელი. უფორმო მასსად ქცეული, ვეებერთელა იარმუკას წააგავდა. მთავარსარდლის ცდანი, რომ ჯარი დაწყობილიყო პოზიციებზე. ტფილისის მიმართულებით, განსახორციელებლად შეუძლებელი შეიქმნენ. ორგანიზაციულად მოწყობილი ნაწილები უკვე აღარ არსებობდნენ. მხოლოდ სკოლა და ცხენოსანი პოლკის ორი ათასეული იყო წესრიგში; სხვა ყველაფერი სამხედრო ბრბოს წარმოადგენდა.

გვარდიის შტაბმა განაცხადა, რომ მცხეთაში ვერ შესძლებდა ათასეულების შემოკრებას და სახოვა მთავარსარდალს, დაეხია გორში, სადაც იმედი ჰქონდათ მოეწესრიგებინათ გვარდია. ბრძანების მიხედვით, ნაწილები უნდა დაბანაკებულყვენ იმ ლამისათვის მცხეთაში, ირგვლვე მდებარე გორაკებზე, რომლებიც განაწილებული იყო; მაგრამ ამას ანგარიშს აღარავინ უწევდა; უმთავრესი მასსა — გვარდია — არ სცნობდა არაფერს, აწვებოდა მიმავალ მატარებლებს. მიძვრებოდა ვაგონებში, ბაქნებზე. მატარებელთა სახურავებზე, საიდანაც რამოდენჯერმე გადმოდენეს იუნკრების საშუალებით; საუბედუროდ, ეს არაფერს შველოდა და თავაშვებული ისევ განაგრძობდა თავის საქმეს.

რა საჭიროა თავის დაფარვა? სად ან ვის უნდა დავემალოთ? პირდაპირ უნდა ითქვას ის, რაც იყო სინამდვილეში. — ჩვენ არ ვიყავით ამ ომისათვის მომზადებული, არც სულიერი შეგნებით და არც მატერიალურად.

ეს სინამდვილე მთელი თავისი საშინელებით გაშიშვლდა 1921 წ. ჯარებში არ იყო პატრიოტიზმი, და თუ მამულის სიყვარულის გრძობა სადმე ღვიოდა. მეტად სუსტად; ხალხში კი სრულებით არ არსებობდა.

უკვე ტფლისიდან დაწყებული, დარღვეული და დაშლილი გვარდია, საერთო საქმისადმი ღალატს ჰფარავდა ძრო-გამოვარდნილი პატრიოტიზმით; კახელებისაგან შემდგარი გვარდიის უკეთესი ათასეულები ერთიანად წავიდნენ თავ-თავიანთ სახლებში; ასევე მოიქცენ არმიის ცალკე ჯარისკაცები; შედარებით, მეტი რიცხვი ჯარისკაცებისა დარჩა მხოლოდ სკოლაში, რაც ყველასაგან ცნობილი ფაქტია.

26 თებერვლის დილის 7 საათზე მოვიდა ბრძანება: უნდა გავსულიყავით მცხეთიდან გორისაკენ. გვარდიას უნდა ევლო მტკვრის მარ-



ცხენა ნაპირით, ხოლო არმიას — მტკვრის მარჯვენა ნაპირზე კავშირისა და ხევისა და ქალაქის გამოვლით; ჯერ კიდევ გათენებული არ იყო და ყველა გამოაღვიდა ზარბაზნების გრგვინვამ და ტყვიამფრქვევთა სროლის რახრახმა: გრგვინვა იყო უსასველო! გავიღვიძე; ვერას გზით ვერ მომესაზრა, თუ რა ხდებოდა! რა ზარბაზნებია, ან ვის უშენდენ! მინებ-ჩამტვრეული სადგური კი კანკალებდა. ბოლოს შევხედე ფანჯრების წინ მომანიოვრე გოგუაძის ჯავშნოსან მატარებელს, რომელიც თავ-გამოდებით ესროდა ზარბაზნებიდან და ტყვისმფრქვეველებიდან უჩინარ მტერს. ცაში ტუჩ-მიწვერილი ზარბაზნების დანახვაზე მეგონა, რომ მტრის მფრინავები გამოჩნდნენ; მაგრამ გამოირკვა, რომ ისინი ებრძოდნენ სადგურზე დამყურე მწვერვალებს. ამბობდნენ, რომ იქიდან ვილაცას ესროლა და ხელ-ყუმბარებიც გადმოეყარა; ყოველ შემთხვევაში ჯავშნოსანმა მატარებელმა შეასრულა ცნობილი არაკის სამსახური! თუ ადამიანს რამოდენიმედ კიდევ რჩებოდა იმედი, რომ დილას დაწყობილი და მოყვანილი იქნებოდნენ წესრიგში გვარდია და არმიის დარჩენილი ნაწილები. ზარბაზნების გრიალთან ერთად ყველაფერი გათავდა და ყოველგვარი შესაძლებლობა დაიღუპა. იმის მაგიერ, რომ ჯავშნოსანი მატარებელი გასულიყო მცხეთის წინ, ვიწრო გასავალში, სადაც მისი მოქმედებისათვის შესანიშნავი პირობები იყო, და გაემაგრებინა იქ მყოფი ცხენოსანი პოლკი, წამოვიდა და დადგა პირდაპირ სადგურთან, და დილას თავისი სროლით ყველა პირწმინდათ გარეკა. მცხეთიდან გაიქცენ გორისაკენ უკანასკნელ კაცამდე, რითაც კი შეიძლებოდა! ცხადია, გვარდიის არც ერთი ნაწილი არ გადასულა მტკვრის მარცხენა ნაპირზე; არამედ შებმულობით თუ ქვეითად გაიქცენ რკინიგზით; კიდევ ისტლებული ვარ აღვნიშნო, რომ სკოლა თავის ადგილზე დარჩა; იუნკრებისაგან ეს არ იყო გასაკვირველი, ხოლო განცვიფრებას იწვევდა ახალგაზრდა ჯარისკაცების ქცევა და ერთგულება! მართალია, ისინი რიცხვით შემცირდნენ, მაგრამ მათში არც ერთხელ არ დარღვეულა წესრიგი. გულდასმით შეაბეს ბატარეა და საბარგულები; დანიშნულ დროს დავსტოვეთ მცხეთა და ბრძანებისამებრ გავემართეთ კავთისხევისაკენ. ერთად-ერთი საარმიო ბატარეა, სამწუხაროდ არ ვიცი ვისი იყო, მიდიოდა ჩვენს წინ წესრიგით; ჩვენი წამოსვლის შემდეგ მცხეთაში არ დარჩენილა სულიერი სამხედრო პირთაგან; ჩვენ უკან მოდიოდა მარტო ცხენოსანი პოლკი; უხილავ მტერთან მძიმე და თავდადებული ბრძოლის შემდეგ, ჯავშნოსანიც აჩქარდა გორს წასულიყო. ვხან და ვხან

გხვდებოდა გვარდიის ნაწილების გადაბრუნებული და დამტკრებული ჯავშნოსანი და საბარგო ავტომობილები, რომლებიც მცხეთიდან გამოიქცენ; არც ერთი მათგანი არ გასულა; ყველა გზაში ჩარჩა; გზება იყო ძალიან ცუდი და წარმოუდგენელი ტალახით დაფარული; ამასთანავე კავთის ხევთან წააწყდენ პატარა ხრამს, რომლის გავლა ვერ შეძლეს; იქავე ჩაიფლა ჩვენი, წვივ-მაგარ ჯორებში, შემბული ბატარეა. მცხეთაში ბატარეის უფროსის მოხსენების თანახმად, ნება დავრთე დაეტვირთათ მთამეხები (სამთო ზარბაზნები) მატარებელზე, ხოლო საველე ზარბაზნები, როგორც უფრო საიმედო, ზედმეტ შემბულობით, თან წამოეღოთ: შემდეგ გამოირკვა, რომ ორთქლმავალს დაეგდო მცხეთაში მატარებლის მთელი შემადგენლობა და თვითონ გორს გაქცეულიყო! ამ ხრამთან მაიორ ბახუტაშვილმა გამოაბა ჯორები სრული შემბულობით, გააუქმა საველები და ავრეთვე ჯავშნოსნები და წავიდა კავთის ხევზე.

ჯერ კიდევ ადრე ვსთხოვე გენ. ანდრონიკაშვილს, გამოეგზავნა კავთის-ხევიდან რამოდენიმე უღელი კამეჩი, რომელთა საშუალებითაც იმედი მქონდა გავიტანდით ზარბაზნებს ამ სასაფლაოდან. ვუცადე ორი საათის განმავლობაში და როდესაც არავინ გამოჩნდა, წავედი თვითონ; აღმოჩნდა, რომ გლეხები ხარ-კამეჩებს არ იძლეოდნენ! არავითარი შეგნება, არავითარი წარმოდგენა საერთო მდგომარეობაზე მათში არ არსებობდა! სრულიად უფიცნი იყვნენ. არ აღმოაჩნდათ მებრძოლ თანამემამულეთადმი გაჭირვების დროს დახმარების გრძნობა! ვინ არის ამაში დამნაშავე? ეს მომავალმა გამოარკვიოს და დასწეროს! მომავალი თაობა დაფიქრდეს იმაზე, თუ რა მწარე სინამდვილე უნდა განგვეცადა ჩვენ!

მაგრამ ამით არ გათავებულა! მიუხედავად იმისა, რომ კომისარის საშუალებით პური წინდაწინვე დავიბევე, მივიღეთ იგი დიდი მუქარის შემდეგ და ისიც განსაზღვრული რაოდენობის! საჭირო იყო სხვა საშუალებით ჭკუის სწავლება ამ უგუნურებისათვის! მაგრამ ისინი მარჯულაც და არ იყვნენ ამაში დამნაშავე!!

კავთის ხევში ორი საათი დავისვენეთ; გამოსვლის წინ ჩამოგვიარა ცხენოსანმა პოლკმა; ჩემს შეკითხვაზე, თუ რატომ მიდის პოლკი, როდესაც იგი ზურგ-მავალში უნდა იყოს, პოლკ. ერისთავმა მიპასუხა: — „კუღში მოგვსდევენ მოღშევიკები“-ო. კარგად გავსინჯე ჩემი ყარაბინი და მოვიმართე ვაზნები, რადგან გადაწყვეტილი მქონდა, რომ ისი-

ნი ცოცხალს ხელში ვერ ჩამოგდებდენ; პოლკი წამოვიდა და ჩვენ კედევ თითქმის ერთი საათი დავრჩით სრფელში; ერისთავის კუდი კარგა მოგძო აღმოჩნდა! ბოლშევიკები ჯერ-ჯერობით არსად სჩანდენ! წამოვედით კავთის ხევიდან და 26 თებერვალს ღამე შემოვედით სოფელ ახალქალაქში. მოესთხოვე ადგილობრივ კომისარს ღამის-გასათევი ბინა სკოლისათვის. აქ უნდა შევნიშნო, რომ თუმცა გენ. ანდრონიკაშვილი სკოლას ახლდა, მაგრამ ტაბახმელაზე წასვლის დღიდან, სკოლის შინაურ საქმეებში არ ერეოდა. ვინაიდან, როგორც ზემოდ აღვნიშნე, იგი იყო დანიშნული ფრონტის უფროსად და მე კი სკოლის უფროსად.

კომისარმა გვიჩვენა სოფლის სკოლის დიდი შენობა, მაგრამ იგი დაკეტილი იყო; დიდი ხნის ლოდინის შემდეგ გვითხრეს, რომ გასაღებს არ იძლევა ვიღაც ქართველი პატრიოტი. ეს უკვე ყოველგვარ მოთმინებას გვიკარგავდა. მოკლედ ვუბრძანე: „კარები გაეტხათ!“ სკოლა მოთავსდა შენობაში; კიდევ განმეორდა იგივე შემთხვევა პურის შესახებ. ახალქალაქი დიდი სოფელია, მაგრამ მაინც ვაგვიცხადეს, რომ არც პური და არც მჭადი სასყიდლად არ იშოვებოდა. — ეს მაშინ, როდესაც გორიდან მთავარსარდალს დილიდანვე დაებევებინა სკოლისათვის პური, კომისარის საშუალებით; დიდი მუქარის შემდეგ მოგვიტანეს მჭადი და გადაგვახდევინეს მისი ღირებულება ერთი სამად.

ესენი და აუარებელი მზგავსი მაგალითი, რომელნიც, ბედნიერება გვექონდა ჩვენ გვეგემნა უკან დახვევის დროს, ააშკარავებენ ხალხის განწყობილებას და მის სულიერად სრულ მოუმზადებლობას! ამას სჩადიოდენ ქართველები, ჩვენი ძველების შთამომავალნი, იმ დროს, როდესაც საქართველო ილუპებოდა და თვით ხალხი, მტრის კლანჭებში გამომწყვდეული, სისხლის ორმოებში უნდა ჩამხვდარიყო!

27-ს დილით გავემართეთ გორისაკენ; ჩვენთან აღარავინ მოდიოდა. სად წავიდა მცხეთიდან გამოსული მთელი ეს მასსა, გაუგებარა იყო! ჩამოვედით რკინისგზაზე და შევხვდით ჩვენს გულად ჯავშნოსან მატარებელს; მისსა და მოწინააღმდეგეს შორის ხიდი აფეთქებული იქმნა; ჩავსხი ყველა ფეხოსანი და ცხენოსნებით გავეშურე გზატკეცილით გორისაკენ. იქ მივალწიეთ შუადღემდე; დავლაგდით სადგურთან; აქ რკინისგზასთან, გორაკებზე, მთავარსარდალს მოეწყო მტრისათვის შემფერხი. გვარდიის შეპირება, რომ გორში მოწესრიგდებოდა, შეპირებად დარჩა; მთელმა გვარდიამ ჩაიარა და წავიდა ხაშურში; ხოლო აქ ვხედავდით ორ გუნდს და ვ. ჯუღელს. გორში დავყავით ორი დღე —



მაშველში — შემფერხის უკან, რომ საშუალება ჰქონოდათ გაეტანათ მომარაგებული ქონება. — 29-ს, გვარდიის სიმშვიდისათვის წავიწიეთ წინ, რკინისგზის ხიდისაკენ, სადაც ადგილობრივ მცხოვრებლებმა, ცხადია, შინაურმა ბოლშევიკებმა, სოფლის მარჯვენა ნაწილიდან, სროლა აგვიტეხეს. სალამოს, უკვე მტრის შრატანელების ქვეშ, დავჯექით მთავარსარდალის მატარებელზე და წამოვედით გორიდან. სკოლიდან გადაარჩენილი ნაწილები მოთავსდნენ მთავარსარდალის მატარებელში; თუმცა ნაბრძანები არ იყო, მაგრამ გავეცი განკარგულება მატარებლისათვის ედარაჯნათ. თვითონ მთავარსარდალს კი სადგურზე მუდამ თან დაჰყვებოდნენ იუნკრები მის-და შეუმჩნეველად.

არ მახსოვს კარგად, რა რიცხვი იყო, ხაშურში მისვლის სამი დღის შემდეგ. მივლინებულ ვიქენი ქუთაისში. სადაც იყო ჩვენი სკოლის ქონება და სამნეო ნაწილი, და აგრეთვე ახლად-მოწვეული ჯარისკაცები. გადაწყვეტილი იყო მოეწყოთ და გაემაგრებინათ ხაშურში ჩვენი ჯარის დანარჩენი ნაწილები. უკან აღარ დაეხიათ და უკიდურეს შემთხვევაში ებრძოლათ სურამის გადასავალზე უკანასკნელ შესაძლებლობამდე. გვარდია აქ მართლაც მოწესრიგდა, გასწორდა და მთავარსარდალის ხელში აღმოჩნდა ერთგვარი ძალა: სურამის გადასავალზე პოზიციებს ამარგებდნენ; ჩვენი მდგომარეობა აღმოჩნდა იმდენად სასურველად მტკიცე და მოღონიერებული, რომ გენ. კვინიტაძემ გადასწყვიტა დაესაჯა შორს მომწყდარი მტერი — გადასწყვიტა გადასულიყო შეტევაზე. შექმნილი პირობების მიხედვით, შესაძლებელი იყო მტრის წინამავალის შემოხლართვა და ტომარაში ჩავდება: სულიერად შემაგრებულმა საარმიო ნაწილებმა მიიღეს ჯარების შნო და, ამბობენ გულდა-გულ წავიდნენ შეტევაზე. კიდევ შემოხალთეს რუსების მარცხენა ფრთა, მაგრამ გადამწყვეტ წუთში, კედაროს შუა-წელში გაწყობილმა გვარდიის ათასეულებმა, ჯერ ბრძოლაც არ დაეწყოთ, ისე დაავდეს თავისი ადგილები, გაიქცნენ სურამის გადმოსავლებზე. ამის შემდეგ აუცილებელი შეიქმნა მთელი ჯარის დახევა.

გვარდია არ შეჩერდა სურამის მთის კარებში გამაგრებულ პოზიციებზედაც, გადასავალს იქით კი გაიფანტა.

სველაფერი გათავდა! პატარა იმედი, რომ სურამის უღალტეხილზე გამაგრებული ჩვენი ნაწილები მოწინააღმდეგეს შეაჩერებდნენ, რაც

საშუალებას მოგვცემდა მოგვეკრიფა ქუთაისის მაზრაში ახალი ძალი ძალი და გავმაგრებთლიყავით, ეს სუსტი იმედიც სამუდამოდ გაჰქრა...

ქუთაისიდან სკოლა გადმოვიდა ბათუმში და დადგა კინოში, მთავარსარდლის მახლობლად; ბათუმის ქუჩებზე დადიოდნენ ქემალისტების ნაწილები და ბევრი დარწმუნებული იყო, რომ ისინი შემოუშვებდნენ ბოლშევიკებს ქალაქში; მაგრამ მათ საკუთარი განზრახვა ჰქონდათ.

სახელდობრ — ხელში ჩაეგდოთ ბათუმი! აქ ჩვენ მოვედით 14—15 მარტს; 18-ს ჩვენმა მთავრობამ უკვე გადასწყვიტა დაეტოვებინა საქართველოს მიწა-წყალი და წასულიყო კონსტანტინეპოლში; ნაბრძანები იყო, წამოსულიყვენ აგრეთვე მსურველი ოფიცრები და იუნკრები. 18-ს საღამოს, რამოდენიმე ოფიცრმა: პოლკ. კაკაბაძემ, აბესაძემ, მახაბელმა, გერასიმე ქავთარაძემ, შედგინეს რეგკომი და რომ ბოლშევიკების წინაშე თავი დაემსახურებინათ, არამც თუ ურჩევდნენ ოფიცრებს არ წასულიყვენ საზღვარგარედ, არამედ განიზრახეს მთავრობის დატყვევება და ბოლშევიკების ხელთ გადაცემა. ბათუმში ამ დროს ერთად-ერთი სამხედრო ნაწილი, რომელსაც შენახული ჰქონდა სამხედრო წესრიგი იყო — სამხედრო სკოლა. აი, ამ პატრიოტებმა, რომლებსაც სოც.-დემოკრატები დიდი ნდობით უყურებდნენ, გამოგზავნეს სკოლაში პოლკ. აბესაძე (სამწუხაროდ, იმ დროს იქ არ ვიყავ.) და ითხოვდნენ ოფიცრებისაგან გამოეყვანათ სკოლა და დაეტყვევებინათ მთავრობა, იმ დროს სწარმოებდა ბათუმში დამფუძნებელი კრების და მთავრობის უკანასკნელი სხდომა. მიუხედავად იმისა: რომ ოფიცრების და ჯარისკაცების უმრავლესობა არ მოდიოდა საზღვარგარედ, სკოლაში არ აღმოჩნდა არც ერთი კაცი, რომელიც მათ წინადადებას თანაგრძნობით შეხვედროდა! ოფიცრებმა გულისწყრომით უკუაგდეს მათი განზრახვა და განუცხადეს პოლკ. აბესაძეს, დაუყონებლივ დაეტოვებინა სკოლის სადგომი, წინააღმდეგ შემთხვევაში; დაემუქრენ, რომ საჩქაროდ ყველაფერს მე შემატყობინებდნენ.

სამწუხაროა, რომ ეს ჩაიდინეს ქართველ ოფიცრებმა, მაგრამ მეორე მხრივ, აქ გამოირკვა მათი სახე. ესენი იყვნენ იმ ჯგუფის ოფიცრებიდან, რომელნიც მთავრობისა და პოლიტიკური ხელმძღვანელობის მხრივ განსაკუთრებული ნდობით სარგებლობდნენ.

უკვე პირველი დღიდან, ბათუმში, დადიოდა ხმები, რომ ქალაქის კომენდანტი კაკაბაძე და გერასიმე ქავთარაძე, სარგებლობენ რა პირველის თანამდებობით, მიდიოდნენ ციხეში სეროიყა ქავთარაძესთან და

აწარმოებდნენ მოლაპარაკებას, — ეს იმ დროს, როდესაც მთავრობამ ჯერ კიდევ არ ჰქონდა გადაწყვეტილი საქართველოდან გასვლა.

1919 წელს გენ. კვინიტაძის სკოლის უფროსად დანიშნვის დროს, სამხედრო კომისიის გადაწყვეტილებით, მე არ მტოვებდენ სკოლაში, ალბად როგორც არა-საიმედოს, და ჩემს მაგიერ ინიშნებოდა გენ. არ-ჯევანიძე, კლასების ინსპექტორად კი უნდოდათ დაენიშნათ ზემო-და-სახელბუღალტრო პოლკ. აბესაძე. მხოლოდ გენ. კვინიტაძის მტკიცე გადაწყვეტილებამ, რომ სკოლის შემადგენლობა თვითონ უნდა აერჩია, შეუშალა ხელი. — მე დავრჩი სკოლაში და აბესაძე არ იყო მიღებული სკოლაში ინსპექტორად გენერალ კვინიტაძის მიერ.

ზემოდ თავის ადგილას დამავიწყდა აღმენიშნა შემდეგი ფაქტი: — ტახტხმელაზე შტაბში ვხედავდი მრავალ პოლიტიკურ მოღვაწეს და სხვა და სხვა ჯურის მიტინგურ მოკამათეებს, რომლებიც აღჭურვილი იყვნენ სრული საბრძოლო მოკაზმულობით და თავი მოხალისეს თვით-კმაყოფილებით ეჭირათ; მაგრამ, არც ერთი მათგანი შტაბსა და გზა-ტყეცილს არ გასცილებია; ერთად-ერთ გამონაკლისს შეადგენდა რ. გაბაშვილი, რომელიც ჩოხაში, თოფით ხელში ახლდა სკოლას ბრძოლაში და მასთან ერთად გადაიტანა მძიმე პირობები. გორში ის წავიდა წინა პოზიციებზე და ამხნევებდა ჯარისკაცებს.

18 მარტს საღამოს დაიწყეს შესხდომა გემ „მარია“-ზე და „ვესტა“-ზე. მთავრობა შეჯდა იტალიურ გემზე; ნაბრძანები იყო დაერიგებინათ ფული ოფიცრებისათვის და ჯარისკაცებისათვის. რომელნიც რჩებოდნენ: სანამ სკოლაში ვიყავი, ყველაფერი წესრიგზე მიმდინარეობდა; პირადათ სათითაოდ შევეკითხე ოფიცრებს წამოსვლის შესახებ; წამოსვლაზე სურვილი განაცხადეს: — კაპ. ალავიძემ, მაჭავარიანმა, არონიშიძემ, ჯაფარიძემ, სულხანიშვილმა და შაი. მესხელმა; ოფიცრების სულიერი განწყობილება იყო მძიმე და მეტად უიმედო; არავინ იცოდა, ვის რა მოელოდა!

პირადათ მე, საზღვარგარედ წამოსვლა გადავსწყვიტე უყოყმანოდ და ადვილად; ბათუმში ყველაფერი გათავებული იყო; როდესაც ტვილისიდან ბრძოლის ველზე მივდიოდით, დარწმუნებული ვიყავი, რომ იმ შემთხვევაში, თუ დავმარცხდებოდით, მთელს საქართველოში შესდგებოდა სამოქმედოთ პარტიზანული რაზმები, რის შესახებაც მოველაპარაკე ნესტორ გარდაფხაძეს; მაგრამ მცხოვრებთა განწყობილებამ

და ჩვენდამი დამოკიდებულებამ მოსპო პარტიზანული მოქმედების ყოველგვარი იმედი და შესაძლებლობა.

პარტიზანობა შესაძლებელია მხოლოდ იქ, სადაც არსებობს თანაგრძნობა მცხოვრებთა; ამისთვის ბათუმში ასარჩევი აღარაფერი იყო! თუ დავრჩებოდი, 1920 წ. სკოლაში მომხდარი ამბებისათვის დახვრეტა არ ამცდებოდა; ამის შესახებ ოფიცრებს ველაპარაკე და მათაც ერთ ხმად იგივე დაადასტურეს.

სამშობლოს მოშორების წუთებს, ვიტყვი გულახდილად, ღრმა კვალი აღარ დაუმიწნევია ჩემზე. დიდი ხანია სამშობლო დაკარგულია იყო!

დედაქალაქიდან ჯერ კიდევ შორს არ ვიყავით მოცილებული, რომ გრძნობა მიყუჩდა, ცნობა გაურკვეველობამ შეიპყრო...

დაახლოებით 15 საათზე წამოვცურდი კონსტანტინეპოლისაკენ...

18-ს შევსხედით „მარია“-ზე და სალამოს გავედით რეიდზე. 19-ს ამით ვათავებ ქართული სამხედრო სკოლის საომარი ცხოვრების აღწერას.

ისტორიამ და მომავალმა შთამომავლობამ გაგვასამართლოს ჩვენ!

სტამბოლი, 1921 წ.

ვარშავა, 1923 წ.

ამ რევულის ფასიასუთი ფრანკი.

წერილი რელაქციის მიმართ

უმორჩილესად გთხოვთ მოათავსოთ თქვენ პატივცემულ ორგანოში შემდეგი: —

8 იანვარს შესდგა დამფუძნებელი კრება საფრანგეთში მცხოვრებ ქართველ ყოფილ მეომართა, რომელმაც მიიღო და დაამტკიცა საზოგადოების წესდება და აირჩია გამგეობა და სარევიზიო კომისია. საზოგადოების თავჯდომარედ ერთხმად იქმნა არჩეული გენ. შაბ. პოლკ. ცხაკაია. საზოგადოების გამგეობაში აირჩიეს: — მაიორი სოლ. ზალდასტანიშვილი, მაიორი დიმ. ანანიაშვილი, მაიორი აკ. კვიციანიშვილი, ლეიტ. მიხ. დადიანი.

სარევიზიო კომისიაში: — პოლკ. ფრ. წულუკიძე, ლეიტ. სიმონ გოგიბერიძე, ექიმი იაკ. ხოჭოლაშვი.

საზოგადოების სახელია: —

დამტკიცებული პრეფექტურის მიერ და გამოცხადებული „ჟურნალ ოფისიელ“-ში 1933 წლის 3 თებერვლის თარიღით.

ამ საზოგადოების მიზანია: — 1. შეაკავშიროს ქართველი ყოფილი მეომრები (ოფიცრები, ჯარისკაცები, სამხედრო მოხელენი); 2. ნივთიერი და მორალური ურთიერთ დახმარება და 3. მიანიჭოს თავის წევრებს ყველა უფლება—შელავათი, რომლითაც სარგებლობენ საფრანგეთის ყოფილი მეომარნი (კარტ დე კომბატან).

ქართველ მხედართა საზოგადოების მისამართი: —

M. V. Tsakaia

55, Rue Thiers, Boulogne sur Seine, France

პატივისცემით ქართველ მხედართა საზოგადოება.

დაისტამბა და იყიდება

კავკასიონი

წიგნი მერვე

1832წ.
1832 წ.

1932 წ.
1932 წ.

შეთქმულების ასი წლის თავი

- გიორგი ყიფიანი — ასი წლის პოემა
 რ. ინგილო — საქართველოს სამეფოს ვითარება რუსეთის მოსვლის წინ
 ი. მანწკავა — 1801—1832 წლების მანძილზე
 კახაბერი — 1832 წლის შეთქმულების შესწავლისათვის
 ისახარ — დიდი სახეები პატარა ჩარჩოებში (ქართველი ქალი და 1832
 წლის შეთქმულება)
 კ. თუთბერიძე — 1832 წელი და ქართული რომანტიული მწერლობა
 ბ. ვარდანი — ევროპის გავლენა საქართველოში (1832 წლის შეთქ.)
 ი. გოდაბრელიძე — ისტორიული პარალელი (1832 წლის შეთქმულ.)
 ბერ ფილადელფოს კიკნაძის მიერ შედგენილ „აქტი გონიურიდან“ —
 „ფიცი წევრთა“
 გრიგოლ ორბელიანის — „უბნობა ჩვენი“

შეთქმულთა ბიოგრაფიები: — ალექსანდრე ჭავჭავაძე, გრიგოლ ორ-
 ბელიანი, ალექსანდრე ორბელიანი, სოლომონ დოდაშვილი, ვახტანგ

ორბელიანი, ფილადელფოს კიკნაძე, სოლომონ რაზმაძე, გიორგი ერის-

თავი

შალვა ა. ეჯიბი — თავადი ალექსანდრე ჭავჭავაძე
ვიკ. ნოზაძე — ქართული ეროვნული „მე“-ობის გაორება ანუ ქართუ-
ეროვნული ფიქრი და მისწრაფება ცხოვრების სინამდვილის წინაშე

„კავკასიონი“-ს ეს წიგნი შეიცავს 224 გვერდს და ღირს 15 ფრანკი.

გამოწერა შეიძლება შემდეგი მისამართით

NOSADZÉ. 126, Avenue Émile Zola, Paris, XV.

„მხედარი“-ს მისამართი:

MKEDARI

11, Rue du Chemin Vert, Courbevoie (Seine)